مکتبده ملی ادبیات درسلری

برنچی جزء

ای طوغان تل، ای ماطورتل، ئەتكەم ئەنكەمنڭ تلی!
دنیادە كوب نرسە بلدم، سین طوغان تل آرقلی.

ع. توقایف.

№ ١٤٩١

Пров. 1949 г.

ПРОВЕРЕНО 2006 г.

~~894.3-04~~

894.3-Ч
50

عبدالله توقایف.

مکتبده ملی ادبیات درسلری

ای طوغان تل، ای ماطورتل، ئه‌تکه‌م ئه‌نکه‌منك تلی
دنیاده کوب نرسه بلدم، سین طوغان تل آرقلی

٩٨٧

ناشری:
معارف کتبخانه‌سی.

587

قزانده «اورنه‌ك» مطبعه‌سی.

Казань, Электро-Тип. „УРНЭК“
1911 г.

فهرست .

بیت

مقدمه (ع توقایف) ١
آنا نصیحتی. (غافل ابن عبدالله) ٢
عمریولینه کروچیلرگه. (ع. توقایف) (شعر) ٣
ایسمده قالغانلر. (ع. توقایف) ٤
طوغان ایلمه. ع. توقایف (شعر) ١٢
معصومنڭ اصول قدیم مدرسه سینه اوقورغه باروی. ذاکر هادی ١٣
کتاب. ع. توقایف ٢٣
سعادتنڭ آولده‌غی طورمشی. عیاض اسحاقف ٢٤
جایگی طالڭ خاطره‌سی. ع. توقایف (شعر) ٣٠
تون. ۋ. ۋ. رادلوف ٣١
قزان. غافل بن عبدالله ٣٢
قابان کولی تویی. ع. توقایف. (شعر) . . ٣٣
صالح بابای‌نڭ ئویله‌نووی. فاتح کریمی . . ٣٤
ملی مقاللر. عبدالقیوم الناصری ٤٠
ایلڭ اولگی محررلرمزدن محمد ظاهر بیگییف ترجمه‌ٔ حالی م بیگییف ٤٢
مرحوم محمد ظاهر افندیگه. ع. توقایف. (شعر) ٤٤
تاثر. ع. توقایف. (شعر) ٤٥
جاهلیت زمانی شهر شرف . . . . —
عصر سعادت شهر شرف ٤٨
شمائل شریفه شهر شرف ٥٠

پیغمبر ع. نوقایف (شعر) ۵۸
سلیم بابای غافل بن عبدالله. ۵۹
یاش عمرمدن مجید غفوری. (شعر) . . . ۶۱
یولوطلار ق. ق. رادلوف. ۶۶
زهرا خانم رضاالدین بن فخرالدین. . . . ـ ـ
بخت میرسباق کریمبایف. (شعر) ۶۸
عالمجان البارودی خطبهٔ بلیغه‌لرندن برسی. عالمجان البارودی. ۶۹
ملاعالمجان البارودی صبیلق وقتندن. یوسف آقچورا اوغلی ۷۱
ایلیکتریك فانارینه خطاب. مجید غفوری. (شعر) ۷۹
خالد آغای. صدرالدین المقصودی. ۸۱
طالڭ. میرعزیز الاوفماصی. (شعر) ۸۷
قربان عیدی عیاض اسحاقی ۸۸
بەیروم وصبیلق وقتی. ع. توقایف. (شعر) . . ۹۱
نومید. محمد. ۹۲
مینوتلار. سعید رمییف. (شعر) ۹۳
اوز اوزیمه. ع. توقایف. (شعر) ۹۴
قزان‌قالاسینڭ نیچك آلنغانلغی حقنده بر حکایه. عین‌الدین احمرف ۹۵
... ۱٤نچی یلنی قزان‌نڭ یاکادن یاکارووی هم قزان پادشاهلغینڭ
باشلانووی عین‌الدین احمرف ۹۶
ایڤان‌غروزنی طرفندن قزان‌قالاسینڭ محاصره‌سی هم آلنووی ع.ا. ۹۹
کاراب. د دمند (شعر) ۱۰۲
قالوش. عیاض اسحاقی . . . . ـــ
آه نصیبمی باشماغم؟! خواجه بن‌عبدالبدیع (شعر) ۱۰۷
نیچاره؟ سعدی (شعر) ۱۰۸
طوزالی آولی‌مکتبنده. فاتح کریمف ۱۱۱

چاینڭ شرطلری. قیوم ناصری‌دن (شعر) ۱۱۷
محبتسز اورده‌ك بالاسی. فاتح امیرخان . . . ۱۱۸
یاردم! یاردم! عبدالشکور امینف ۱۳۰
صوغش. شعر نجیب دوماوی ۱۳۳
جعفر افندینڭ صاناشووی. سویم‌بیکه‌نڭ ئولمی. عیاض اسحاقف ۱۳٤
بلوط بالالرتله گی. شعر ظریف بشیری ۱۳۷
„تاتار قزی“ ده‌ن فاتح امیرخان ۱۳۸
مزارستانده. شعر میر عزیز الاوفماصی ۱۳۹
یانچی یخشی‌اورمانم! شعر عبدالرشید ابراهیمف ۱٤۰
حکمتلی نه‌ته‌چ شعر ع، توقایف . . . ۱٤۱
کمدن یاردم أزله‌رگه؟ شعر ع. توقایف ۱٤۳

مقدمه.

اوزبیمزنڭ یاکی اوسب کیلمکده بولغان ملی ادبیات باقچه‌مزدن جیوب باش بالالرمز قولینه شونڭ چه‌چه‌کارندن یاصالغان بر چه‌چه‌ك به‌یله‌می (بوکیت) طیندرمق کوبدنوڭ بزگه لازم ایدی.

مونڭ کیره‌کلیگی فکری آکلی معلملرمزنڭ باشنده اشله‌نوب چقوب، آنسن: ملی غزیته‌لریمز صحیفه‌لرینه‌ده عکس ایتکان ایدی.

شوشی سنه‌ده بر نیچه ده‌ست ایشلر شول مانور ومقدس خدمتنی خصوصی میندن التماس ایتکانگه وهم نیندی نیندی چه‌چه‌کاردن جیولغانده مذکور بوکیت گوزل وکیلشلی بولاچاغی خصوصنده مینم تمیزمه (صایلی بلووه‌مه) اشانغانغه، مینده بو حسن ظنغه تشکر ایتوب، اوشبو «مکتبده ملی ادبیات درسلری» کتابینی ترتیب ایتدم.

مونده تورلی باغبانلریمزنڭ حساس کوکللرنده یتشکان ادبیات گللرندن بره‌ر بره‌ر چه‌چکه‌لر آلندی.

بزگه صبی بالالریمزنڭ قولنده موکّار چیغه قدرلی بولغان، ئه‌رکمه‌ن، قچقان وبالطرغانلرنی آلوب، آلار اورنینه شوشی کتاب کبی چه‌چه‌ك به‌یله‌ملری بیررگه تیوشدر. تاکه بالالریه‌مزنڭ کوزی گوزل‌نرسه‌لر کوررگه وبورونلرینه خوش وطاتلی ایسلر ایسنه‌رگه ایه‌له‌شسون.

کچکنه‌دن گوزل نرسه‌لر اوقوغان بالالرنڭ کوکللریده نازك ولطیف بوله‌ب، آنچق گوزل ومقدس نرسه‌لرنیگنه سویوچه‌ن بولادر.

مونڭ کیریسنچه: کچکنه‌دن طوپاس ویه‌مسز نرسه‌لر کورب اوسکان بالالرنڭ یازغی آچق کوك کبی صاف کوکللری طومانلانوب، روحلری باخشی‌نی وناچارنی آیرمی هر نرسه‌گه بر تیگز فاراوچی بولادر.

ادبیاتمزنڭ ایڭ گوزل قطعه‌لرنگنه صایلاب، یاکه صایلارغه طرشوبده، گوزل بولوبده بالالر روحینه کیلشمه‌سلکارن فالدرا طورویده، اورطاچه وتوبه‌نره‌ك تحریرلرنه بتونلی اهمیتده بیرمی طورویده هم ادبیات قزانمز

اوستنده‌گی زبده‌لرینگده جیا طوروبده شوشی «مکتبده ملی ادبیات درسلری» کبی اولوغ برکتاب میدانغه قویارغه ممکن ایکانن کورگاچ، یاش ادبیاتمزنڭ بایلغینه وکیڭلگینه حیرت ایتدم وشادلاندم

ناناردەتل‌بوق، ادبیات‌بوق‌دیوچی‌متعصبلرنی(بتون‌معناسی‌ایله‌ن)قزغاندم.

ئیبو، بزده ادبیات بار همده بای ادبیات!

لکن نی سبب‌لدر، بو کونگه چاقلی مکتب ومدرسه‌لریمزده ملی ادبیات وآنا تلمزگه بر تورلی قورقو آرالاش نفرت بله‌ن قاریلر ایدی.

بیك ایسکیدن بیرلی کیلگان بو قاراش، مکتبلرده‌گی صبیلر باشیده اورناشوب، آلاردن آلارنڭ بالالرینه‌دیگان کبی‌بتون ملتمزگه طامر جایگان‌ایدی.

شونلقدن بزنڭ محررلر وشاعرلرمزنڭ کوز یاشلریده مانچوب یازغان قلملرندین چققان اثرلرینه «چوب» دیب ویازوچی‌سینه‌ده «اشسز» دیبگنه قاریلر ایدی.

شوندی‌قاراشلر ضررندرکه، بزئلی‌عیاض‌افندینڭ«انقراض»ی کبی‌سطرینه سطری آلطون بله‌ن نسگولوب یازلغان عالی اثرلرنڭ همان ایکنچی کره طبع ایتلگانن مع التأسف کوره آلمیمز. وحالبوکه بولارنڭ هر شهر تاتاریننڭ اوسته‌لنده، هر آول موژیگیننڭ پیچ باشنده بره‌ر دانه بولوب طورولری لازم وحتی فرض ایدی.

بو کتابنی ترتیب ایتکانده مین هر نیقدر، بالالرنڭ روحلرینه آزق بیرو وآنی تربیه ایتونی برنچی مقصود ایتوب طوتسامده، ایکنچی طرفدن ادبیاتنڭ مکتبکه کرووی‌آرقه‌سنده، آکارعموم ملت‌طرفندن اهمیت‌بیرلمه‌سی وشول سایه‌ده ادبیات روسیه مسلمانلری آراسنده تیوشلی قدر طارالوب کینمه‌سی دیگان امیدمده بار ایدی

بو کتاب اوچون مین اوزمچه بخشی وماتور دیب بلگان قطعه وشعرلرنیگنه صایلارغه طرشدم. روسلرنڭ «افکوصنڭ‌شربك بوق»دیدکلرنچه بلکه‌مینم بوانتخابمنی‌تنقیدایتوچیلر بولور‌لکن‌مین‌آندی کشیلرگه‌آلدانوق:

قارا قارلیغاچ بولاسڭ * قارا کامزولڭ کیگاچ

کشی تلده‌نی ئه‌یتسون اوزمنڭ جانم سویگاچ

دیب جرلابقنه جواب بیرب قویام.

روس تربیه علماسینڭ صوڭ زمانن میدانغه کیتردکاری، „Живое Слово“ نام قرائت کتابی، مینم مکتبده ملی ادبیات درسلرینڭ طرز ترتیبنده رهبر ایتوب طوتولدی.

بو کتاب معلملر نظرندهقبول طابوب کیتسهمین اول محترم افندیلردن آنی اوقونور ایچون کوب مشقتلنولرن حاضرگه کوتمیم. یعنی آلارغهموکار قدرلی کورلمگان یات بر قرائت کتابینڭ اوزی‌یات بولغانی کبی، آنی بالالرغه اوقتو ره‌وشیده یات طویولاچاقدر.

شونلقدن آلار حاضر بالالرغه بو «ملی مکتب ادبیات درسلری»نی‌ده بوته‌ن کتابلرنی اوقوتقان کبی بر ره‌تدن، صو اچورگان کبی اوقوتوب چغارسه‌لرده اوستلرندن بورچلرن توشوررلر حساب ایته‌م.

صوڭغه تابا ترقی و معرفتمز آرتدغی نسبتده باشقه قرائت کتابلری هم باشقه معلملر چغوب، باشقه تعلیم ره‌وشی برلن تعلیم ایته‌رلر.

شولایده هر معلم اوز اقتداری داخلنده، بالالردن اوقودقلری نرسه‌لر طوغریسنده سؤاللر ایتسه، و بالالاردن اوز سوزلری بله‌ن سویله‌تسه وبعض جیکلره‌ك شعرلرنی حفظ ایتدرسه ضررسز بولور ایدی.

مین موندن اوّل یازغانم «بالاگی قرائت» کتابمنی آنڭ مندرجاتی اوز تحریر وترجمه‌لرمگنه بولغانغه، هر شعر ومقاله‌لرن بر تورلی معلوم مقصد بله‌ن درج ایتکان ایدم.

مثلا: آنڭ اوّلنده درج ایتلگان، «طبیعت وانسان» مقاله‌سی و «الله تبارك وتعالی» شعری بله‌ن بسم‌الله‌دن صوڭ مسمی‌نی یعنی الله‌تعالی‌نی بالاغه طانوتو وصوڭغی شعر بله‌ن بالاده الله تعالی‌گه قارشی محبت اویاتو مقصدی.

ایکنچی «طوغان‌آول» کبی شعر بله‌ن پیغمبرمزگه محبت حسی قوزغاتو، آندن صوڭ شول تیره‌ده‌گی مقاله‌لر بله‌ن بالاده‌آتاآناسینه محبتنی کوچله‌ندرو.

آندنده کوچکاچ «طوغان تل» شعری بله‌ن طوغان تل وادبیاتمزغه محبت‌اویاتو.

بر آزدن «چرشی» «جیل‌ایله قویاش» «جا کغر ایله قویاش» مقاله وشعرلری بله‌ن بالای دنیا وطبیعت حقنده اویلاتو هم آنی سویدرونی کوزگه آلو.

طاغی بر آزدن «ایکی صابان» حکایەسی «اش» «ویاپون حکایەسی» شعرلری بلەن بالالرنی اش واجتهادقه ترغیب ایتو.

آندنده صوڭ مطلق رەوشدە بر نیچه مثللر یازوب اوتکاچ، بالالرغه عالم طبیعتنڭ هر تورلی حال واشلرن کورساتور اوچون (بالالرغه بر آز کوڭلسزرەك بولسەده) قویاش، جیر، صو، هوا، جلنڭ دورت فصلی کبی فنی وعلمی مقاله چکلر یازلدی.

آنیده اوتکاچ. „شورەلی" „بەیرەم بوگون" „پارآت" کبی شعرلر „وقزان شهری" مقالەلری بلەن بالالر بەزدە ملیت وملت محبتی طوغدرو امید ایتلدی.

لکن „بو ملی ادبیات درسلری"نده „یاڭی قرائت"دە بولغانی کبی معلوم بر مقصد ومسلك طوتولمادی.

چونکه یوغاریدەیازغانمچه، بوکتاب تورلی نمونەلردن جیولغان بر کتابدر.

بر چەچەك بەیلەمنده قایسی توسەگی چەچەکنی اورتاغه وقایسیسن چیتکه قویو، وبر آلبومدە قایسی رسمنی قایسی بیتکه صبدرو بیك اول قدر اهمیتلی بولماغانی قبیلندن، بوکتابدە فقط بەمسز تحریرات کرمەوینه گنه طرشلدی.

شولایده بولسه، یعنی معلوم بر مسلك طوتولماسەدە، „پیداگوگیکەنڭ" جیکلدن آورغه قاعدەسنی بر آز اعتبارغه آلنوب، کتابنڭ باشینه آڭلاوی جیڭل، ساده عبارەلی شعرلر وقطعەلر قویلوب، آورراق عبارەلیلرنی ممکن قدر آرتقەراق کیچکدرلدی. شعر وقطعەلردە بولغان بعض چیتنرەك سوزلرنی آڭلاتور اوچون صحیفه توبینه شرحدە توشورلدی. توشورلمی قالوبده فهمی آور بولغان عبارەلر بولسه، آلارنی بالالرغه ترجمه ایتوب آڭلاتونی معلم افندیلردن اوتنەمن.

١٥٢ صحیفەلك بولغان بوکتاب، „مکتبدە ملی ادبیات درسلری" نڭ برنچی قسمیدر. خدا نصیب ایتوبدە کیلەچك قسملر ترتیب ایتولسه، آلارغه کوبرەك خدمت کرتولەچك وشاید مشهور کشیلرمزنڭ ترجمهٔ حاللری ورسملری درج اولناچقدر. بولاردن باشقه ملی تاریخمزدن، ملی طورمشمزدن رسملر کرتو اوچوندە اجتهاددە کیمچیلك ایتلمیەچکدر.

حاضرگه اوشبو قدر ایله سوزمنی تمام ایتدم.

١٩١٠ سنه ١٣ نچی نویابر — ع. توقایف.

بسم الله الرحمن الرحيم

آنا نصیحتی.

«سلیمه»دن

قزان شهرنده اولغان اسلام مدرسه‌لرینك برنده اون یل قدر اوقومش ایدم. علمگه آرزووم ورغبتم کامل ایدی. «علم قطایده اولسه‌ده آزله‌گز» دیگان سوزگه بناءً اصل وطنمنی وجانم برابرنده اولغان آنامنی قالدروب نیچه یوز چاقرم مسافه‌ده، قزان شهرینه یوللانمش ایدم. آنامدن آیرلغان وقتلرم هیچ اونودلماز. ایتکان نصیحتی کوکلمنك اچنده‌در. بوکبی وعظلرنی ایتمك کوب ایرلریاکه کوب مدرسلرگه‌ده نصیب اولماز. دیمش ایدیکه: «بن سنی اسلام قرنداشلرك ایچون طودردم وتربیه ایتوب اوسدردم؛ گرچه آتاك (الله رحمت ایتسون) یوزینی سن و سنك یوزکنی آتاك کورمدی ایسه‌ده، آتاڭنك فضیلتلرینه وارث اولمق اوچون اجتهاد ایتمك سنك بورچکدر. هر نه قدر بازار واوقورغه بلدك ایسه‌ده بو قدر ایله‌گنه آتاك کمالتینه وارث اوله‌آلمازسن حاضرنده‌باشك اون اوچنچیده‌در. شونك اوچون سینی براق یعنی قزان شهرینه یبارەم. هر نه قدر کامــل سلامت دگل ایسه‌مده، سنی مکتبکه یبدرگانمه قدر دیه، الله‌تعالی‌دن عمریمه فرصت صورامش ایدم. کوب شکرلر اولسون بو مرادمه یتدم. ایمدی دنیـاده‌الوغ براشم قالمدی. اولـگانمنی ایشتسه‌ك خیر دعاء قیـل؛ اوشانداق آتا گنی هم خاطرکده صاقلا! ..

مسلمان خاتونیناك بالاسی یامکتبلك تحصیلده‌یابراق‌شهرلرده کسبده اولمـق تیوشلیدر. ترك حالمده سنك چیت شهرده تحصیلده اولمقك بنم اوچون الوغ برالتدر. آخرت‌اوچون بالـگز دین علمی، دنیا طورمشی اوچون دین هم

دنیاعلمنی بلمك كركدر. بونلرنی بیلورگه سن هم بورچلوسڭ. انسان اولمق اوچون علم هم كوركام خلق كركدر. همده بونلرنی بر برندن آیرماق درست اولماز.

مسلمانلر ــ دین قرنـداشلرڭ بـاشقه‌لر نسل قـارانداشلرڭدر. شونڭ اوچون هر اشكده شفقت ومهربانلق ایله اولمق وظیفه‌ڭدر. خلقی گوزل اولماغان كشینی آدملر سومازلر. حالبوكه آنلرغه خدمت ایتمك اوچون ایڭ ئلك آنلرنڭ محبتلرینی كسب ایتمك لازمدر. گوزل خلق ادب، عفت صبر وتحملدن عبارتدر. ادبلی اول؛ خلق سوەر: عفتلی اول، الله تعالی سوەر؛ صبرلی اول، اوكنمازسن؛ تحمللی اول قـارطایمازسن؛ تحصیلڭ آرتدقچه كچی‌لـكڭ، بیلـگڭ آرتدقچه صبرڭ آرتسون! اوقوماغان كشیلر معذوردرلر، آنلر حقنده «ایندمده آڭلامادیلر، یاكه قـدرمنی بیلمادیلر دیوب اوپكه ایدوب، بر چیتكه چقمق هم عیب هم گناهدر. هرسوزنی آڭلامق، یاكه فضل اهللرینڭ حرمتلرینی برینه یتكورمك كبی بر كمالت هر بر كیمسه‌ده طابلور ایسه، بلـگان ایله بلمگان آراسنده هیچ بر آیرمه اولماز، جمله آدم بالاسی بر تیگز اولورلر ایدی. ایمـدی سنی اللهتعالی‌گه طابشردم؛ الله تعالی بیوكدر وبزدن مرحمتلیدر، سڭا دنیا وآخرتده سعادت نصیب ایتسون!...»

بومبارك سوزلرنڭ تاحرفلرینه قدر یادمه آلوب دڭلادم، قولینی طوتوب اوپدم، طاقت كتوره آلمای یغلادم، حسرت ایله شادلقنی جیغان حالمده آیرلدم؛ وعظاری ایله عمل ایده‌رگه عهدلر ایتدم. مگرده بوسوزلر آتامدن (الله رحمت ایتسون) ایشتكان سوزلرنڭ صوڭی ایمش، چونكه آتام بن قزانغه كلدكم یلده وفات بولدی.

غافل ابن عبدالله.

عمر یولینه كروچیلرگه.

بلەم ایندی صبیلر، سزگه مكتبده كوڭلسزدر،
آنڭ طوتقونلغندن سز بیگوك راضی توگلسزدر.
صبی چاقده كوڭلسز انگانم بار میندە هم شونده،
اوچوب أزلی ایدی فكرم، آزادلق آنده‌ده مونده.

زمان اوتدی. آزاد بولدم؛ تله‌گم آلدیمه کیلدی،
کوره‌م: مین ده‌و کشی بولدم ومکتبده توگل ایندی.
آچلدی یول. ایرك آلدم. اچمدن نرسه‌لر اویلیم:
«منه شادلق میگا دیم. مین، حاضر طورمش بله‌ن اوینیم،
«شایاررمن؛ تله‌رسه‌م نیشله‌رم اوینار، کوله‌رمن» دیم
بتون مکتبده طوتقونلقلرم بورچن توله‌رمن.» دیم.
کروب کیندم عمر یولینه، ئلله مین یوری بلمیم؟
نیه‌ندر آنده مین شادلق، آزادلقلرنی هیچ کورمیم؟
باروب بولمی. ایرکسز طوقتالامن یولده قای چاقده،
قاتی صزلاب بوبولمده، آیاقلر یورمیدر حتی.
یوروب مین شادلق ازله‌ب بو عمر یولنده آقرنلاب،
«عمر ایتمك» دیمکنك معنی‌سینی آڭلادم چنلاب:
عمر ایتمك ــ طرشمقدر، یالقمی هیچده یال ایتمی،
عطالت خورلغن اصلا اوزیگه اختیار ایتمی.
نیبش ایمش اوته‌رگه ایزگی یولده بو عمر بارسی،
توله‌و برلن بورچنی تگریمه هم خلقمه قارشی.
بختلیمن شوشی حالدن، بوته‌ن بر حالده کوتمیمن،
شوشی یولدن رضامن، باشقه تورلی یولده طوتمیمن.
اگر قای چاق عمر صحرالرنده مین گیزب آرسه‌م،
عمر یولنده بر موقف یاصاب آلمقنی اویلانسام.
ایتم درحال توقف مین صیبلق خاطراتنده،
اوچام مکتب طابا تورلی تخطرلر قناتنده.
کوڭلدن صاغنام „طوتقون" لغمنی، مکتبمنی مین،
„نیگه صوك اوسدم ایندی هم نیگه „ده‌و" بولدم ایندی" دیم
نیگه دیم ایزگی مکتبدن، صبی چاقلردن آیرلدم.
نیگه مین کچکنه „آپوش" توگل، زوب زور „توقای" بولدم؟
ع. توقایف.

ایسمده قالغانلر.

ا

مینم آتام محمد عارف، قوشلاوچ قریه‌سنده محمد علیم اسملی ملانك اوغلی بولوب، ١٤–١٥ یاشلرنده قشقار مدرسه‌سینه کینوب، آنده حتم کتب قیلورغه عادتده نیچه سنه کیره‌ك بولغان بولسه شول قدر طوروب قارت آتاسی تری وفندوق آولمز قوشلاوچقه قایتوب، ملا بولمشدر.

ملا بولغاچده ئوبل‌ندکی بر جماعتی ایله بر نیچه کنه یللر طورغاچ،جماعتی وفات بولوب، بر ایر وبر قز بالاسی قالمشدر.

موندن صوکره آتام ایکنچی مرتبه ئوبل‌نووی اوله‌رق، اوچیلی قریه‌سی زینت‌الله حضرتنك ممدوده اسملی قزینی (مینم آنامنی) آلمشدر.

آنام‌ایله‌بر یل یارم قدر طورغاچ، برنچی بالا اوله‌رق مین‌دنیاغه‌کیلـگانمن.

مینم‌طوغانمه ٥آی‌زمان‌اوتکاچ، اتام‌آزغنه‌وقت‌آوروب‌ترك‌دنیا ایتمشدر.

طول‌قالغان آنام یانده مین‌بر نیچه وقت طورغاچ، آنام مینی‌آولمزده‌غی شریفه اسملی بر فقیره قارچقغه وقتچه آصرارغه بیرب قالدروب اوزی صاصنه نام قریه‌نك امامینه کیاوگه چقمشدر.

بو وقت آنامنك آتا، آناسی (بابای وابی) کوبدن وفات بولوب، آولك باشقه طوغانلرم بولماغانلقدن، مین بو قارچق خانه‌سنده قدرسز آرطق بر بالا بولغانلقدن‌اول مینی‌البته تربیه‌لمگان؛ تربیه‌لاوتوگل یاش بالالرنك ایله محتاج بولدقلری آچق یوزنیده کورساتمگان.

مین اوزم اول قارچقده اوتکان زمانمنك نیچکلـگن بلمیم. اول وقت مین ٢–٢ یارم یاشنده‌کنه بولغانمن دیب اویلیم.

حاضر آولده مینم وقت صباوتمنی کورگان قارچق وخاتونلر، مربیه قارچقمنك مینم ایله بیك ناچار معامله‌ده بولنغانلقن اوزمه حکایت‌ایته‌لر.

جمله‌دن برسی:

مین‌قش کونلرنده تونله یالان آیاق کوله‌کچه‌ن‌کوینچه طشقه چقام ایکانم، بر آزدن اویگه کرمکچی بولوب، ایشککه کیلهم ایکان، قش کونی آول ایزبالرینك ایشکلرن آچمق، بالاغه توگل شافطی اوسمر کشیلرگه‌ده مشقت وکوچ بولغانلقدن، طبیعی مین ایشکنی آچا آلمیم وایشك توبنده آیاقلرم بوزغه قانقانچه کوتوب طورام ایکان.

قارچق ایسه: اوزینك «قادالماس ئلی کیلمه‌شه‌ك!» دیگان شفقتلی فکری ایله مینی اوزی تله‌گان وقتده اوروشه، اوروشه کرته ایکان.

اول قارچق اولگان ایندی؛ الله آکار رحمت اینسون.

مین بو قارچقده طورغان مدتده آنامده تگی موالاغه اوزله‌شوب یتکان بولورغه کیره‌ك؛ اول بروقت مینی‌اوزی‌یانینه صاصناغه آلدرغه آطلر یبه‌رتکان.

مینی بو آطلر البته صاصناغه آلوب کیتکانلر.

خیر، آلوب کیتکانلرگنه توگل شول آطقه اوطروب کیتکان دقیقه‌لرده مینده بالا بولسه‌مده بر نوع شعور حاصل بولغانمی، نیدندر، مین حاضرده‌ده، آطقه اوطروب صاصناغه بارغانمنی، اوزمنی برکیك وراحت عالمده حس ایتکانمنی، بولده بارغانده‌کوز آلدمده‌ئلله‌نیندی‌نورلر اوینناغانونی اونوطماغان‌شیکلی بولام. صاصناغه باروب‌جیتکانمن. نیچك، نی‌ره‌وش‌باردم‌، مینی کملر قارشولادی‌آنوسن بلمیم؛ لکن اوگی ئه‌تی‌ینك مینی سویووی، میکا چای یانده کره‌زلی بالنی آق کومه‌چکه یاغوب بیرووی، مینم شونده قوانغانلرم‌بیش مینوطلق توش شیکلی‌گنه ئلی‌ده بولسه خاطرمده.

لکن بوراحت بیك اوزاقغه بارماغان مینم آنام بو ملاده بر یل قدری‌می، کوبمیدر طورغاچ بلمیم نیندی آورودندر وفات بولغان.

«بولغان» «بولغانمن» «مینی شولای ایتکانلر» دیب یازوومنی؛ بیلگلی‌اول یاشده‌گی صبیلرنك‌خاطرلرنده بیك‌مؤثر بولماسه سیره‌ك دقیقه‌لرگنه قالغانلغندنغنه‌در دیب اویلیم.

شونك اوچون مین مونده ئه‌نکامنك جنازه‌سن کوتارب، آلوب‌کیتکانلرن سیزگاچ، یالان آیاق یالان باش حالمده، قابقه آستندن اوکروب جلی جلی

جوگروب چغوب، «ئەنكايىنى قايتارغز، ئەنكايىنى بيرگز!» ديب شافطىغنە جير، ميت كوتاروچيلردن قالمى بارغانمنى حاضردە تخطر ايتكانمنى بازامن.

ئەنىدە ئولگاچ مين بتونلاى يتيم بولوب جينكانكە، مين بوصاصنە ملاسى ئوينەدە صيماغانغە، اول ملامينى اوچيلى قريەسندەگى، آنامنك آطاسى بولغان باباىغە قايتاروب بيرگان.

مينم آنامنك آناسى بولغان اوزئەبييم ئەنى قزچاقدوق ئولگان بولغانغە، باباى قايسى ملادندر طول قالغان برخاتوننى آكار ئيەروب كيلگان آلطى بالاسى ايله آلغان بولغان.

اوچيلى قريەسى (اسمندندە معلوم) بيك كچكنە وبارلى برقريە بولغانغە شونك اوستينە مين يتيم قالغان يللردە اول طرفلردەقانى آچلق بولغانغە، بابانك كون كورمشى غايت ناچار بولغان.

منەشول فقير، وشونك اوستينە ئلە نيچە آوزلى بولغان سيميە اچينە مين يتيم بالابولوب كيلوب كرگانمن.

اوگى ئەبينك آلطى كوگارچنلرى اچندە مين برچەوكە بولغانغە، مينى جلاسام جواطوچى، ايركەلەنيم ديسەم سوبوچى؛ آشيسم، اچەسم كيلسە، قزغانوچى بردە بولماغان، مينى اتكانلردە نورتكانلر.

بوسيميە اچندە فقيرلك شول درجەگە جيتكان بولورغە كيرەككە؛ مين حاضردە بولسە، بابانك كورشى بايراق آولردن ايكمك صنقلرى تلەنوب آلوب قايتقانن ايسمدە طوتەمن.

شول رەوشچە كونلر اوتكان، مين موندە طورغاندەچەك بلەندە آورغانمن باشقە ئلله نيندى خستەلكلردە كورگانمن تمام ضعيفلنگانمن.

بوعائلەدە هەمەسى (برجيتوب كيلە طورغان ساجدەاسملى قزدن باشقەسى) مينم آورووە: «ايچماسام چەنچلسە، برطاماق كيمور ايدى» ديبكنەقاراغانلر.

مين ئلى حاضر استثنا ايتدكم ساجدە آپاينك اوگى ئەبىدن ياشروبكنە مينى جوانقانن وسويگانن، ئەبى كيلە باشلاغاچدە مينم بلەن اشى يوق كشى شيكلى اوزينە ايكنچى قيافت بيرگانن همان خاطرمدە صاقليم.

مونه شول وقتدن بیرلی اول آپامینم کوکلده فرشته بولوب اوطورغانده قالغان. کوکلم آنی اویلی باشلادیسه، حاضر کوزیمه آپپاق صاف بر فرشته کورنه.

نی کورسامده کورگانمن، نی بولسه‌ده بولغان هر نیچك مین بو سیمیه‌گه صیماغانمن. بر کوننی بابای او گی ئه‌بینك کیکاشی ایله‌بولورغه کیره‌ك؛ آولمزدن قزانغه بارا طورغان بر یه‌مشیکه‌ که مینی اوطورتوب قزانغه اوزاتقان.

یه‌مشیك قزانغه کیلوب جیتکاچ (بزنك آول قزاندن ٦٠ قنه‌چاقرم) پچان بازارنده: «آصرارغه بالابیره‌م، کم آلا؟!» دیب قچقروب یورگاننی خلق آراسندن بر کشی چقوب مینی یه‌مشیکدن آلغان. اول مینی مدتسز بر آصراو بالا ایتوب، ئوینه آلوب قایتقان.

مین مونده طورغانمنی بارطی بوموق کوز یله‌نگنه کورگان شیکللی بولام.

مثلا بر وقت ئلله‌نیندی آورودن کوزم آورغان وقتده، مینی بر قارچقغه آلوب بارغانلرن، اول مینم کوزگه شیکار صالغانن. اوزمننك صالدرتماسقه آزابلانغانمنی؛ طارتشقانمنی بلم.

بوباکا آتا آنامنك حالندن بر آز یازوب کیتیم ئلی.

میکا ئه‌تی بولغانی محمدولی اسملی بولوب ئه‌نی بولغانی عزیزه اسملی ایدی. طورولری یاکا بیسته‌ده ایدی

ئه‌تی طالچوکده صاتواینه ایدیمی، ئلله تیریچی ایدیمی شونده، آنیسن بخشی بلمیم ئه‌نی برده آرمی، طالمی بایلرغه که‌له‌پوش اشله‌ب چغارا ایدی.

ئه‌نی پچان بازارینه که‌له‌پوش چغارغانده، یاکه بر خدمت ایله بایلرنك ئوینه بارغانده قای وقت مینی‌ده ئیه‌رتوب بارغالی ایدی.

مین بایلر یورط اچینك ماطورلغنی، ایده‌ندن توشه‌مگه قدر طورغان زور کوزگیلرن، چیرکاو کبی صوغا طورغان ساعتلرن وصاندق قدر زور آرگانلرن کورب، بولارنی اوجماخده طورالار کبی اویلی ایدم.

بر وقت شولای بایلرغه بارغانده‌ایشك آلدنده ئلله‌نیندی زینتلی وآلطونلی قویروغن قویاشقه‌قارشی‌یالطراتوب‌یورگان‌طاوس‌نی کوروب‌بیگره‌کن صوقلاندم.

بو آتا آنام ایکسیده اش کشیلری بولدقلرندن مونده میکا آچ طوررغه طوغری کیلمی ایدی.

قای چاقده ئەنی بلەن طاشیاق بازاریغه باروب، آنلغی اوبنچق بازارلریغه قزغوب، وسامـا کاتلرده شادلانوب، شادلانوب، آغـاج آطلرغه آطـلانغان مالایلرنی قاراب کونلەشوب طوره ایدم.

مین ده آطلانور ایدم، آقچەم یوق. ئەنی دن صورارغه قورقام، اول اوزی بلوب بیرمی ایدی. شولای ایتوب، مین کشی راحتینه کنه قزغوب قایته ایدم.

آندن صوڭ چای کونی، ایکی بیسته آراسندەغی بەشل ئولەن اوستنده مالایلر ایله قازجونلری قووب یورگانمنی، آریقاچ خان مسجدینه یونەلوب یاطوب چیرەمده یال ایتکانمنی برده اونوطمیم.

مین بو آتا آنامدە ایکی یلمی کوبمیدر طورغاچ، ئەتیده ئەنیده ایکیسی بریولی آوری باشلاغانلر.

آلار اوزلرینڭ ئولەچکلرندن قورقوب: «بز ئولساك بو بالا کم قولینه قالا، ایچماسام آولینه قایتاریق..» دیب تگی مینی قزانغه کیترگان یەمشکنی طابوب: مینی یەنەدن آکّار اوطورتوب اوچیلی قریەسینه یبارگانلر.

ایندی میندن مەکّیلـکـگه قوتولدق دیب اویلاغان بوسیمیەنـڭ مینی نیچك قارشی آلغانلقلرن اویلاب بلورگه ممکن.

مین قایتوب، بر آز طورغاچده ئەبی بلەن بـابـای اینـدی مینی شهرگه جیبارودن امید کیسوب، قایـا بولسەده، برچیت آولغه آصرارغه بیرورگه اویلاشقانلر.

بولار اوچیلی گه کیلـگان هربرچیت آول کشیسینه اوزلرنـده آصرارغه بیررگه بریتیم بالالارلغن سویلەگانلر.

شولای مشقتلنه طورغاچ، قرلای اسملی بزدن جیدیگنه چاقرم آولـدن سعدی اسملی برایر بالاسز کشی کیلوب مینی اوزینه آلوب کیتکان.

بو اورندن اعتبارا ترجمۀ حالمنی اوز مدن حکایه ایتونی کوکلم حقلی طابقانغه، «بولغان»نی «بولدی»غه «یورگانمن» نی «یوردم» گه الخ. آلماشدرام.

II

بابایلر ئویندن چقوب سعدی آبزینك آرباسینه اوطردم. بابای بلەن ئەبی (سعدی آبزیدن یاخشی سنمیغنه بولورغە کیرەك) مینی اوزاتورغە چقدیلر. طاغیدە مینم کیتوومنی قزق کورگان بالان آیاقلی مالایلردە آربا تیرەسندە جوگرگەلەب یوریلر ایدی.

آربا قوزغالدی. سعدی آبزی بلەن بز یەنەشەاوطروب کیتدك. اول یولدە میگا: «منە حاضر قرلایغە قایتوب جیتەبز، آندە ئەنییك قارشی چقوب ـکوتوب طورە طورغـاندر. الله بیورسە بزدە قـاطق، سوت، ایپی کوب تلگانچە آشارسك» دیب میگا بارب جیتارگە ایکی ـ اوچکنە چاقرمقالغان بختلر ایلە مینی جواطوب بارا ایدی.

مینك آچق یوزلرنی بیك کوبدن کورمگانـگەکورەاچمدن بیك شادلانا ایدم.

بووقت جای‌نك ماطور چاقلـری بولغانغە، اطرافدەغی یـاشل چیرەملر واورمانلر، آرتق‌اسسی بولمیچە اوزینك نورلاری بلەن سویوبکنە طورغان قویاش ایکنچی یاقدن طاغی راحتلندرەلر ایدی.

نهایت قرلایغە باروب کردك. سعدی آبزینك یورطی باصو قابقەسندن کرگاچ‌کوب یراق توگل‌ایکان آزغنە بارغاچ قویماسی چیتەندن بولغان تەبەنەکـکنە، صالام توبەلی بر ئویگە طوقتادق.

بولدە سعدی آبزی ئەیتکانچە واقعا مینم ئەنی قارشی چققان‌ایکان، اول قابقەنی آچدی؛ مینی آچق یوز ایـلە قارشی آلوب، آربەدن کوتـاروب توشروب، ئویگەدە آلوب کردی.

طشلاغی اشلرن قاراشدرغالاغاچ، آطن، طوارغاچ ئەنیدە ئویگە کردی. کرگاچدە ئەنیگە خطابا: «خاتون! بار بالاغە قاطق بلەن، ایپی کیترروب بیر» دیب امر ایتدی.

ئەنيدە، درحال بازدن قاطق آلوب منوب، ميگا زورغنه ايكمەك تلمينك بارطيسن طوتدردى.

مين ايسه قزاندن قايتقاندن بيرلى، جونلەب آش يوزن كورمگانگه كوره، بيك شەب بر اشتها ايلەايكمەك بلەن قاطقنى يالط ايتدردم.

طاماق طويغاچ، ئەنينك رخصتى ايلە اورامغه چقدم. مين آنده چقوب، آداشوب قورقوب آرطمه قـارى ـ قاريغنه بارادر ايدم، منه بر زمان تيره باغمنى ئلله قايدن كيلوب چقغان آول مالايلرى صاروب آلديلر.

آلار هركون آولنك بر باشندن بر باشينه جوگروب يوروب بوكونگه قدر مينى كورمگانگه آندن صوك مينم اوستمده قزاندن كيوب قايتقان قايولى سيتسه كولمەك، باشمدەده اوچيليگه كيرى يبارور آلدندن ئەنينك ميگا صاغنمالق بولسون ديب، تورلى توسلى خنفەلردن قوراملاب ياصاغان كەلەپوشى بولغانغه بوقرلاى مالايلرى ميگا بيك عجبلنوب قاريلر ايدى.

مالايلر قاراب طورديلر، طورديلرده طارالديلـر مين بوگون آلارغه قاطوشه آلمادم. ئويگه كروب كيتدم.

ئويگه قايتوب كرسەم: آنده ـ (بابا قاطق آشاغانده كورمەدكم) ايكى جيتكان قزلر كوردم.

بولارنك برسى طازاغنه گەودەلى، قزل يوزلى كوك كوزلى ايكنچيسى آرققنه، صارى يوزليگنه قولطغنده آغاچ طاياقلرى بار آقصاق برقز ايدى.

ئەنى ميگا: «منه بولار آپـايلرك؛ برسى ساجده آپايك، برسى صابره آپايك؛ كورش.» دېگاچ، مين ئەكرونگنه باروب قولەنى صوزدم.

بولار سعدى آبزينك قزلـرى بولوب، آقصاغى ساجده آطلى ايكان. شولاى اينوب مين مونك ياخشيغنه طوره باشلادم. آول مالايلرى بلەنده طانشدم.

سعدى آبزينك بولده ئەيتكاننچه واقعا مونده قاطق، سوتكوب شولايوق بەرەنگيگەده احتياج يوق ايدى.

مين باروب، بر آيمى، كوبميدر طورغاچ اوراق وقتى يتدى؛ ئەتى، ئەنى وايكى آپاى اوراقغه كيته باشلاديلر.

مین آیسه اوراقغه بارمی ایدم. اینەتش مالایلر ایله آول بوینده جوگره وبولونلقلرده کون بوی آونی ایدم. اگر کوندز قای وقت اوین آراسنده قارنم آچسه، تیزگنه ئویگه قایتوب، جان تەرەزەدەنگنه ئویگەکروب، ئەنینك مینم ئولوشکه قالدرغان برجام آیاق بەرەنگیسی ایله برتلم ایکمەگن آشی ایدم.

آلار ئەبەت (کوندزگی آش)دن صونك ایشکنی بیکلەسەلرده مینم آشارغه قایتاسمنی بلوب، جان تەرەزەنی اچدن بیکلەمی کیتەلر ایدی.

اوراق وقتنده بتون خلق هەمەسی اشکه کیتوب، آولدە اشکه یاراماغان قارچقلردن باشقه، هیچ کشیده قالماغانلقدن، بز باقچەلرداغی یەشل، صوغانلر باشینه برده کجەدن کیم بلا بولمیدر ایدك. اگر ئوی صاقلاوچی قارچقلر کورسه بز، درحال کیرتەدن سیکروب قاچادر ایدك. قارچق مسکیننك اوروشوب، نشن قصوب قالودن باشقه قولندن براشده کیلمیدر ایدی.

اگر اوینی طورغاچ تیرلەسەك، حاضر اوزبزنك اندر آرطندەغی کچکنەگنه ایشکه توشوب، شوندن ئللە نیچە شەر ساعت چقمچە قوینوب، کولمەك اشطانلر ایله واق بالقلر سوزوب یاطه ایدك. کوڭللی چاقلر!

بروقت شولای‌اویناب یورگاندن صوڭره کیچ بلەن ئویگه قایتسام، ئوی اچنده همه کشینی کوڭلسز وکیفسز کوردم. بونیدن ایکان؟ دیب اویلاب طورغاچ، صابره آپاینك ایدەندن سەکیگە قوطورغان شیکلی جوگروون وقایا باروب یەرلگانوتده بلمەون هـم کوزلری ئللە نیندی قوط اوچقچ بولوب آقایغانن کورگاچ، آنك اوراقدن "جنلەنوب" آوروب قایتقانن بلدم.

اول کوننی ئویدەگیلر برسیده یوقلامی اوتکاردیلر. مینگنه بیك یوقوم کیلگاچ طشدەغی آرباغه چقوب یوقلادم.

ایرته بلەن طاڭ صزلوب کیلگانده قولاغمه:

«صابره آپاڭ وفات بولدی؛ سین یوقلاب یاطاسڭ طور، طور!»دیگان برطاوش کیلگاچ، کوزمنی آچوب قاراسام، قارشمدە ئەنی طورا ایدی.

بو، بیلگلی میڭادە عادی خبرتوگل - یوقو تەملی بولسەدە سیکروب طوردم.

شول كوننى صابره آپانى جيرلەديلر، آنى جيرلەب بر نيچه كون ئوتكاچ ئەنيمنك ئەتيگه:

„منه، ئوكسز بالا آصراساك آوزك بورنك قان ايتار، اوكسز بوزاو آصراساك آوزك بورنك ماى ايتار" شول ايندى اول، معين شونك شوملغندن بولدى ايندى‌بو!» ديب سويله‌گانن ايشتكالى باشلادم.

آندين صوك فاى چاقلرده ئەنيمنك جه، قوشقان جوموشن طڭلاماسام جه جيرينه جيتكرمى اشله‌سەم، شول سوزنى ئەيتكەلى طورغان ايدى.

ئەتى بله‌ن بز، بيك طاتو ايدك. اول، برده ميڭا قاتى سوز ئەيتمى‌ايدى.

مثلا: بروقت مينم قزاندن كيوب فايتقان كولمەك اشطانلرم، چيتك كاوشلرم، كازا كيلرم طوزغاچ، ئەتى‌اوزينك مين‌كيامەسدن بريل ئلك ئولگان اوغلينك كوك كيندر كولمەگى ايله، بيشمەتن ميڭا بيرمكچى بولدى.

شونده ئەنى: «مين اوز اوغلمنك توسى ايتوب، صاقلاغان كيوملرنى كشيگه بيرر حالم يوق» ديب بيك اوزاق طارتقالاشدى.

آخرده ئەنى: «جه، خاتونلانما ئلى يوقغه، اوزكدن طوماغان بالاديب ئلله آنى شر يالانغاچ يورتورسگمى؟» ديب، كيوملرنى كوچله‌ب ديورلك ميڭا آلوب كيورندى.

ع. توقايف.

طوغان ايلمه:

آيرلوب كيتسه‌مده سيندن‌عمرملك طاكنده مين
ای‌قزان آرطى‌سيڭا! قايتدم سويوب طاغندم‌مين،

اول طانش قرلر، بولونلر، طارتدى اول حسه‌ى
طارته طورغاچ قويمدى، قايتاردى آخرجسه‌ى.

قصه‌ده سينده فقيرلكلر يتيملكلر مينى،
ايزسه‌ده اوزايشلرمدن خوار وكيملكلر مينى،

اوتدی ایندی اول زمانلر، اوچدیلر شول قوش کبی
اویلاسام اول کونلر م تیك کیچده کورگان توش کبی
بەرسەدە دولقنلرك، هیچ آلمدی، غرق ایتمدی،
آلدی دورت یاغمنی یالقن یاقمدی خرق ایتمدی.
بو سببدن آگلدم مین ای توغان جیرم سینك،
جانغه جاغملی ایکاندر یالقنگده دولقننك
جملة: ایزگی ایکان ایچ اینشك چیشمەك، قرك،
یوللرك، آول، ئەون، کیبەنلرگده اندرك،
هر فصول اربعەك: یازك، کوزك، جای قش کونك
بارچە، بارچە آق اویوق کیندر، چاباتا اشطرك!
هم کتوچك، اتلرك، اوگز، صیر، صارقلرك
یخشیدر بارلق یامانك، بار مینمچە یوقلرك!

معصومنك اصول قدیم مدرسەسینه اوقورغه بارووی.

«معصوم»دن

حیات آبصتای قولندن کیلگان قدر معصومنی تربیه ایدەر. تلگه اویرەتور، دین طانوتور، خلقنی تونزەتور، آفرن آفرن هر نرسەگە توشندرور، فکرینی آچار، هر وقتده اوزی برله یورتور، کچك شاکردکه درس بیرگان معلمه کبی سویلەب یورور ایدی.

معصوم ایسه کورگان بر نرسەنی صورار، حقیقتندن بحث ایدر، حیات آبصطای بلگانچه سویلەودن کیری طورماز. سوزلری جوابسز قالماز ایدی. حیات آبصطای معصومنی یدی یاشندن اون ایکی یاشکەچه اوزی اوقوتدی. ترکیچه اوقورغه ویازارغه اویرەتوب، اوزی اوقوغان عربچه وفارسیچه کتابلردن بر آز بلدردی. معصومنك زور مدرسەگە باروب ملاقغه اوقور وقتی یتدی،

حیات آبصطایفه‌ده بیك زور قایغو توشدی: چونکه حیات آبصطای اوزی مدرسه‌لی آولـده اوسکان، فخری حضرتدن‌ده مدرسه حاللرینی ایشتکان، مدرسه‌ده‌گی ترتیبسزلکنی بلگان ایدی. حیات آبصطای کبی بالا برله‌گنه یوانوب طورغان یالغز بر خاتونغه، یوره‌ك پاره‌سی کبی بالاسندن آیرلوب طورمق بیك آغر کورنه ایدی، یمورقه اچنده‌گی‌چیش کبی معصومغه آناسندن آیرلوب، قامچی طوتقان، چراینی صنقان خلفه‌لر، قاضیلر قولینه توشمك بگل شیلردن دگل ایدی. حیات آبصطای قاشنده معصومنی زور مدرسه‌گه اوزاتمق، دگز سفرینه یبارمك ایله برابر ایدی. شولای بولسه‌ده حیات آبصطای کوب اویلاغاندن صوك، معصومنی آتاسی فخری حضرت قایده اوقوغان، شول مدرسه‌گه یبارمکچی بولدی. حیات آبصطای معصومغه آتاسینك ایسکی چاپانندن بوزوب، اوز قولی برله یاشل‌بیشمت، یاشل کامزول تکدی، توبه‌ته‌ی صردی، ایکی تیندن جیبولغان آقچه‌سینه یاڭی کاوش آلدی، ایکمك، کومه‌چ صومسالر کیچدن هر قایوسنی حاضرله‌ب ایرته‌گه اوزاتماقچی بولدی. کیچ برله حیات آبصطای معصومغه اورن توشادی. معصوم یاتقانده ایرته‌گه کیچ‌اورن‌توشاوچی آناسی بولمای، اوزی یاکه باشقه بر آدم بولاچقنی اویلاب آزغنه یغلاب آلدی، تورلی فکرلر ایله یوقلامایچه یاتدی طاڭ آلدنده‌غنه یوقوغه کیتدی.

طاڭ آتدی، موڭلی طاوش ایله قچقرغان ساعت کوکوسینك طاوشینه معصوم اویاندی، شوندن صوڭ موڭلی‌غنه طاوش برله صماوارده شاولارغه کرشدی، چژ، پژ مای طاوشلری، شلطر شلطر طابا طاوشلری، ماچی‌بالالرینك میاو، میاو دیوب آنالرینه قچقرمقلری معصومنڭ قایغولی کوکللرینه اثر ویرمکده‌لر ایدی.

شفقتلی آناسینڭ جایگان اورنندن طوراسی کیلمایچه یاتاق وقتلر یاتدی، صوڭ بر آز غیرتکه کیلوب سیکروب طوردیده قولینه قومغان آلوب طشقه چقدی. طشده آیاق آستی بلچراق، کوك یوزی بولوطلی، قارانغی وقایغولی بر کون ایدی معصوم طشقه چقغاچ حیوانلر یانینه باردی، هر قایوسنی‌کوزدن کیچوردی، آنلرده معصومنڭ کوز آلدینه کیلوب، باشلرینی صوزوب، معصومغه

قاراب «صاوبول! بزنی قالدروب کیده‌سن» دیگان‌کبی موگایشوب طوره‌لر ایدی.

معصوم اوبگه کردی، آشاولیق جایلگان، پادنوسلر، چناباقلر قویلغان، قیماقلر حاضرلەنگان، چای یاننده شیخی مؤذن، حیات آبصطای، خذمتچی خاتون اوطورغان ایدی. معصومده چای یانینه اوطوردی، قارشوسنڭغی بارچه ترسه‌لرنی کوزدن کیچوردی. صماوار موگلی طاوش برله شاولاب طوره، ماچی ایکی یالاسی برله موگایوب قاراب طوره. آناسی حیات آبصطایده موگایوب اوطوره، شیخی مؤذن بارمق یالاب طماق طویدره، معصوم آشار آشاماس، آناسندن آیرولاچقینی، بلمگان هم کورمه‌گان یات آدملر ایله طوره‌چقینی اویلاب اوطوره ایدی.

چای‌اچلدی، فاتحه قیلندی، مجلس تمام بولدی، شولای بولسه‌ده معصومنڭ قارشوسنده‌غی ترسه‌لر معصومدن آیرلمقنی تله‌میلر ایدی، شفقتسز خدمتچی خاتون هر قایوسنی آیروب آلوب کیتدی. معصوم آرتلرندن قاراب قالدی. صماوار شلتر، شلتر دیه‌رك ایسه‌نله‌شدی، چناباقلرده چلتر، چلتر دیه ایسه‌نله‌شدیلر. ماچیلرده خدمتچی خاتون قوغاچ بورولا، بورولا معصومغه قاراب کیتدیلر.

حیات آبصطای طوروب زور صاندقنی آچدی، صاندقدن برکچکنه‌رك تویچك چغاردی، زور تویچکنی سوتوب اچندن ینه بر کچکنه‌رك تویچك آلدی، اول تویچك اچنده یاولق، یاولق اچنڭ واق تویچکلر، واق تویچکلرنڭ اچنده هر قایوسنده تورلو، تورلو آقچه‌لر: قایوسنده ایکی تینلك، قایوسنڭ اوچ تینلك‌لر قویلغان ایدی.

شول داروغه یاراراق آقچه‌لرن معصومغه کیرا گینه طوتارلق، حضرت ایله خلفه‌گه صدقه‌لق؛ بر نیچه صوم آقچه صاناب بیردی.

آقچه بیرگاندن صوڭ: «بالام یات یولرگه باراچقسن، یات کشیلر ایله قانشوب برگه طوره‌چقسن، کوب کشیلر آرسنده: زور، کچك، یاخشی، یامان کبی تورلیسی بولور، سین اوزکدن الوغلرغه اطاعت کچکلرگه شفقت ومرحمت، اوزڭ ایله تیگده‌شلرگه الفت ودوستلق قیل!

هر کمگه قارنداش کبی اول! استاذکنی حرمت ایت! آنڭ ایتکان سوزلرینی طوت! یاخشیلر ایله قاتشورغه، آنلر کبی بولورغه یامانلردن صاقلانورغه ممکن قدر آنلردن قاچارغه طرش! هیچ کم برله چقرشمه! کشی حالینی تیکشورمه! اوزکدن یاشقه‌نی بلمه! سبقکنی اوقو! اویون کولکی برله وقتنی اوتکارمه! آقچه‌کنی اورنسز یرلرگه بتورمه! کشی نرسه‌سینه قول تیورمه! کییملرکنی صاقلا! صاغ وسلامت باروب یتسه‌کز، اول مدرسه‌ده کورشی آول شریف ملانڭ بالالری حمید ایله ولید بولور، شریف ملا اوزی بزگه کیله طورغان آدم، حمیدده آتاسی برله بزگه کیلگانی بار، مدرسه‌گه بارغاچ آنلرنی صوراب آنلر یانینه کرورسڭ، اگرده ممکن بولسه آنلر ایله اورنداش بولورسڭ. چونکه آنلر برنیچه یل طورغان، مدرسه حالینی بلگان، سڭاده بلکه یاردملری تیه‌ر » شول سوزلرنی ایتوب وعظ نصیحت قیلدی.

مدرسه‌گه باراچق نرسه‌لر بارچه‌سی چغوب بتدی، معصومده کوردی‌که نوبت معصومغه یتدی، شوندن صوڭ ساعتنڭ کوکوسی قایغولی طاوش برله وقتنی بلدردی، معصوم برله ایسانلشوب کروب کیتدی. معصومنڭده اوبله طرودن امیدی بتدی، آناسی ایله کورشوب، دعا قیلوب کرپکلری چلانوب، چغوب آرباغه اوطوردی.

کوك آلاشاده آیانچ معصومنی سویکلی آناسندن آیرورغه اوکغایسزلانوب براز وقت طوقتاب طوردی، شفقتسز شیخی چبورقی برله قابرغه بویینه صزدی، حیوان چاره‌سز اوله‌رق بیچاره معصومنی آناسندن آیروب آلوب کیتدی.

شیخی کوك آلاشانی چبورقلاب یوگورته، آربا تگرمه‌چلری قازندیلرغه توشوب سیکروب، سیکروب کیته، معصوم ایسه کیله‌چك کونلرینی فکر ایته. آنا تربیه‌سندن چغوب، یات یرگه باروب، یات آدملر ایله طورونی اویلاب قایغوره « مدرسه‌نڭ یوچماغی بو دنیانڭ اوجماغی » دیگان سوزنی اویلاب، یاخشی اورن بولسه کیره‌ك دیوب کوکلینی یوواتا ایدی.

کون اورتاسنده بر آولغه کروب آت آشاتوب چقدیلر، کیچ برله آخشامدن

صوڭ مدرسه‌لی آولغه ینديلر، مدرسه‌گه کرمه‌ی شول آولده ظریف آغـایغه کروب قوندیلر. یاستودن صوڭ معصوم یوقلارغه یاتدی، تورلو فکرلر ایله یوقو آلماینچه طاڭ آلدنده‌غنه یوقوغه کیدوب اویاندی، یات برده اولدیغنی، آناسندن آیرلدیغنی خاطرله‌ب یغلادی، صوڭ طوروب طهارت آلوب نماز اوقودی.

نمازدن صوڭ شیخی، ظریف آغای، معصوم برگه اوطوروب چای اچدیلر چایدن صوڭ معصوم ایله شیخی مدرسه‌گه کیتدیلر، مدرسه‌ده حمید ایله ولیدنی صوراب آنلر یانینه کردیلر، آنلرده یاقداش دیوب قارشو آلدیلر، اوزلر بنه اورنداش هم قازانداش قیلماقچی بولدیلر، معصومنڭ اوست باش یاخشی هم پاکیزه اولدیغنی کوروب، بر بای ملانڭ بالاسی، بونڭ آرقاسنده بر آز صیلانورغه بولادیب اویلادیلر. معصوم شیخی برله حضرتکه باروب، صدقه‌سنی بیروب حضرت برله کورشدی حضرتده حمیدلر ایله اورنداش بولورغه، شفیع الله . . . خلفه‌دن اوقورغه قوشدی.

شیخی مؤذن قایتوب کیتدی، معصوم مدرسه‌ده قالدی، حمید هم ولید ایله اورنداش هم قازانداش اولدی. حمید ایله ولید ایکی حیوان ایسه‌لرده آرالرنده آیرملق کوب ایدی: حمید یورت حیوانی، بر صغر کبی ضررسز اولدیغی حالده، ولیدده تمام بونڭ کیریسی: غایتده ضررلی یرتقچی بر حیوان ایدی. حیات آبصطای کبی بر شفقتلی آنادن آیرلوب، ولید کبی بر یرتقچی‌غه یولداش بولمق، معصوم اوچون بختسزلك دینولسه‌ده طوغری ایدی. معصوم شفیع الله‌دن درس باشلادی، درس طوغروسنده آغراق کورمدی، اورنداشلر ایله‌ده بر جمعه‌گه‌چه بیك یاخشی قوناق کبی اوتکاردی. ولید آش، پشرور، صماوار قویوب کرتور. معصوم قوناق، حمید آغا اولور، چای یاننده یاخشی آشلر حاضرله‌نور، حمید صغر کبی، ولید بوری کبی معصومنڭ اویدن کیلگان آشلرینی آشار، معصوم ایسه‌چبش کبی چوبله‌نوب قالور ایدی. معصومنڭ اویدن کیلگان یاخشی آشلری بتدی. آرش ایکمگینه‌ده نوبت یتدی،

معصومنڭ دەفتری کیتدی، ولیدده معصومنی خدمتکه جیکدی، ولید معصومدن صو کیتورتور، صماوار قویدرر. آش پشورتور، معصومنڭ عمرنده بر مرتبه کورمه گان اشی اولدیغندن بیك مشقت کورر ایدی.

ولید اول معصومدن کولەر، صوکره اورشور، بر آز بولشور، آچیغی کیلسه صوغار، معصومنڭ نازیك طبیعتی کوتەرمز، چدامایچه یغلار ایدی.

معصوم باش کوینچه کوب مشقتلر کورر. آناسنی ایسکه توشورور، ایلەگی راحتلرنی خاطرینه کیتورر، بودنیانڭ اوجماحی، دینولمش مدرسه جهنم کبی کورنور ایدی. کوندن کونگه شاکردلر کوبەیور، اورنلر طارایور، معصومغەده طورمشلر آغرایور. یوزی صارغایور، موینی قارالور، بیشمتی مایلانور. قایغو وحسرتدن باشی ایلەنور ایدی.

شاکردلر آرتدی، مدرسەلر طولدی، معصوم اوچون مدرسەدەطورمشلر بیکده آغر بولدی، چونکه شریف برله عارفده کیلدی، آنلر ایسه خلقده ولیددن کم دگل بلکه آرتق ایدیلر.

آنلر آش پشورگانده، صماوار قویغانده معصومغه زیان تیگورورلر. معصومنڭ صوینی صالورلر، کومرینی آلورلر، آش پشورگانده قازانینی اورنندن آلوب چیتکه قویارلر، قارشو برسوز ایتسه طوتوب قینارلر، قاضیغه کرسه بری برینه شاهد اولوب معصومنی عیبلی ایدەرلر ایدی.

بو خصوصده ولیدنڭ بر آزغنه یاردمی تیەر، معصومغه بولشور. وشریفلر عارفلر ایله سوگشور، قولینه پەکی طوتوب قارشو طورب صوغشور؛ اوصاللغی برله آنلرنی بیکار، معصومنیده قل کبی بیلەر، اوزی کبی بولورغه اوگوت ونصیحت ایدەر ایدی.

ولیدنڭ بر طرفدن فائدەسی بولسەده ایکنچی طرفدن معصومنڭ جاننی طندرماز، کیوملرینی یاخشی اورنغه قویدرماز، آیاق آستینه بەرر. شول سببدن معصومنڭ کیوملری آیاق آستنده آوناب قارالور، بعضیسی بتونلای یوغالور ایدی.

معصومنىڭ كوندەلك بيشمەتى يرتقالانوب كيەرگە يارافسز بولدى، ايسكى كاوش يوغالدى، ايسكى چيتكدە ناچارلاندى، يـاڭا بيشمت، ياڭا چيتك، كاوشلرنى كيوب خدمت ايتە باشلادى. طورە بارا اول كيوملردە نـاچارلاندى، چيتكلرنىڭ آغزلرى آچلدى، كاوشلرنىڭ اورتلرى اوزلدى، يـاڭـا بيشمت مايلانوب قارالدى، اوزيدە بيشمتدن كيم اولمادى، كومرچى، ياخود تيمورچى قيافتينە كردى. وليد طرفندن معصومغە تيمورچىديوب اسم بيرلدى. شريف‌لر عارفلر آرقلى بتون مدرسەگە طارالدى، معصوم اسمى تمام اونوتلدى.

حيات آبصطاى بر آى اونـكاچ، معصوم طورە طورغان آولغە باردى، آولغە يتكاچ اورامدە مدرسە قـابقەسى توبندە آتنى طوفتـاتوب، معصومنى چاقروب اوزى ايلە قونافغە آلوب بارمقچى بولدى. مدرسە قابقاسى بويندە قووشوب اويناب يوروچى‌شاكرد مالايلردن معصومنى‌صورادى، آنلر بلمدى باشقەلردن صوراغاچ بـاشقەلردە بلمدى، شول آرادە شريف برلە عارف چقدى، آنلردن صوراغاچ آنلر بربرينە قاراشوب «تيموررچى آناسى بولورغە كيرەك آنىڭ اسمى معصومدر» ديوب سويلەشديلر، شوندن صوڭ شريف «تيمرچى! تيمورچى! سينى بر خاتون چاقرا!» ديوب قچقرا، قچقرا كروب كيتدى، حيات آبصتاى بونى ايشدوب، بر آغاردى، بر قزاردى، خدمتچى خاتونغە ايشتمەسون ديوب طورە ايدى.

بر آز وقتدن صوڭ معصوم چقدى: يوزى صارغايغان. موينى قارايغان بيشمت مايلانغان، بعض يرلرى يانغان، چيتكنىڭ آوزى آچلغان، كاوشلرنىڭ اورتلرى اوزلگان قنغر باصلغان اوزيدە تلانچى مالاى قيافتينە كرگان ايدى. معصوم آناسى برلە يغلاب كورشدى، آناسيدە معصومنىڭ حالينى كوروب يىك آيادى. لكن اوزينە ايتمەدى بـاشقەلرغەدە بلدرمدى، چيتكە چـاقروب بر آز يوونوب، كشيدن آلوب بولسەدە ياخشيراق كيم كينوب، بنم يانمە بـار ديوب آقرنغنە قولاغينەايتدى: اوزى آرباغە اوطروب كيتدى.

معصوم بر آز يووندى، سبقدەشلرندن ياخشيراق كيملر آلوب كيلدى، آناسى يانينە باردى. حيات آبصطاى معصومنىڭ حالينى صوراشدى، كيتورگان

ترسه‌لرینی طریق آغایلرغه ایلتوب قویدی. کیچ برله حیات آبصتای قایده قوناقده بولسه، شونده قوندی، ایرته طورغاچ حیات آبصتای قایتوب گیتدی. معصومغه چیتك کاوش توزه‌تدرورگه آقچه‌بیروب‌قالدردی، بازارچیلر آرتندن بیشمت بیارمکچی بولدی. اون بیش کوندن صوڭ قوناقغه قایتورغه قوشدی.

معصوم مدرسه‌گه قـایتدی، ولیدده معصومنی آچق چرای برله قارشو آلدی، چونکه‌معصومنڭ قولنده بر آز تو ینچك‌بار ایدی. معصوم‌چیتك کاوشلرینی توزه‌تدردی، بر جمعه‌دن‌صوڭ بازارچیلر آرتندن بیشمت‌وباشقه ترسه‌ارده‌کیلدی.

معصوم اولگی خدمتلرینی کوندرور، حمید بیرور، ولید قاراب یورور، جفاسی اولگی جفا، خفـاسیده شولوق خفا. شولای بولسه‌ده معصوم بر آز چنقدی، قاضی قامچیسیده بر ایکی مرتبه آرقاسینه توشدی. دنیا اوجماخینڭ یمشلرندن هر تورلیسینی طاتیدی.

بر وقتده معصومنی اویلرینه آلورغه کیلدیلر. اویگه قایتام دیب بیك قواندی، قوانچی زور بولسه‌ده بر آز قایغولی بولدی. چونکه شول وقتده‌غنه بورکی ایله کاوشلری یوغالوب، بورکسز، کاوشسز اویگه قایتوب کرورگه بیکده‌اوکغایسز ایدی. نی اشله‌سون، بیچاره معصوم تله‌سه تله‌مه‌سه‌ده، بر سبقداشندن ایسکی‌گنه بورك آلوب کیدی، کاوشسز چیتك‌دنگنه قایتورغه چقدی. معصوم آولنڭ اوچینه یتکاچ آولنی چقغانده مدرسه‌گه آلورغه کیلمیلرمو، دیوب آرتینه بورلوب قارادی، آولنی چقوب بر آز کیتکاچ، ینه بورولوب قارادی، آرتندن کیلوب، مدرسه‌گه آلوب کیته‌رلر کبی طیولا ایدی.

شوندن صوڭ بر آز بارغاچ آول کورنمی باشلادی، معصومده بر اوزون صولش آلغاندن صوڭ قوتولدم، دیوب کوڭلی راحتله‌نوب کیتدی. کوب کونلردن بیرلی یاتوب طورغان حسرت اوتی، صالقون هوا برله آقرون، آقرون سونه‌ر، هواغه طارالوب کیتلر. معصومده اوزینی باشقه بر دنیاده دیه گمان ایدر ایدی.

معصوم ایکندی وقتده‌اویلرینه یتدی، حبسدن قوتولغان کبی ایرکنلاب کیتدی، آخشامدن صوڭ آناسی ایله اوطروب بیك راحتله‌نوب چای‌اچدی،

چایدن صوڭ اش کیلدی، معصومده عمرده آش کورمه‌گان کبی لذت برله آنارغه کرشدی، آش تمام بولدی، فاتحه قیلندی، فاتحه‌دن صوڭ بر آزغنه یاصدقغه طایانوب طوردی.

یاستودن صوڭ مونچه‌غه باردی، بیك یاخشیلاب صابون برله یووندی، مدرسه طوزانندن حاصل اولان قابوغنی صالدی، تنلری یڠلیوب قالدی، مونچادن قایتقاچ ینه‌ده آناسی برله چای اچدی، چایدن صوڭ آناسی جایگان اورنغه یاتوب، بتون تنلری راحتلانوب یوقوغه کیتدی، توشنده مدرسه‌نی کوروب بر آز قورقدی ایسه‌ده، اویانغاچ اویده‌لکنی بلوب قورقوسی بتدی. بر جمعه قوناق بولغاندن صوڭ، حیات آیصتای معصومغه قشلق کیوملر حاضرله‌دی.

قش کونلرنڭ، کون صایون ظریف آغایلرغه یرو مشقت بولور، دیوب مدرسه باشنده آزق قویارغه بیکلی صاندق، آیاق کیمی قویار اوچون بیکله‌نه طورغان کچك اشقاف یاصاتدی. بر کون ایرته برله، تاغی نیندایون مشقتلر کورر ایکان بالام، دیه‌رك یاشلی کوزلر ایله معصومنی مدرسه‌گه اوزاتدی.

معصومده یاشلی کوزلر، قایغولی کوڭللر ایله آناسندن آیرلدی، یولڭ بارغانڭ، آنا شفقتنی، مدرسه مشقتنی اویلار، توتونسزگنه یانغان اوت کبی یورا گی یانار، یول بویلرینی تماشا ایده‌رك کوڭلینی باصار ایدی.

بر وقتده مدرسه‌لی آولنڭ مناره‌سی کورندی، معصومنڭ یوره‌کینه گویا اوت قابندی، یاخشیغنه سویله‌ب بارغانده، سوزینی بولوب طوقتاب قالدی، ینه بر اوزون صولش آلدی، لکن بو صولش اوت یالقنی کبی یاندرر، بیزگاك زحمتی کبی بتون تننی قالتورانور ایدی.

آولغه یتکاچ طوغرو ظریف آغای یورتینه کردیلر، معصوم بر کون بولسه‌ده طنچ بولایم، دیوب اول کیچ ظریف آغایلرده قوندی. ایرته طورغاچ مدرسه‌گه باردی. معصومنڭ مدرسه‌ده نه ایشته‌سی، نه کوره‌سی معلوملر: مدرسه قابقاسنده شریف ایله عارف اوچراب «تیمورچی کیله! تیمورچی!» دیوب قچقرغان طاوشلرینی ایشتوب، کوزینی آلارتوب ولیدده کیلوب چقدی،

معصومده گویا حبس خانه‌غه قبول‌ایدیلدی. معصوم حیات آیصنای اویره‌تکانچه باغشی آزقلرینی صاندقغه بیکله‌ب، مدرسه باشینه قویدی، آیاق کیوملری اوچون ایشك توبنده، کچك اشقاق قادافلادی، آیاق کیوملرینی اشقاقغه بیکله‌ر، کوکلی طنچلار ایدی.

معصوم اوّلگی خدمتلرینی کوندرور، اقرون، آقرون، مدرسه اشلرینه اویره‌نور، اشله‌ودن قورقماز؛ آرتق قایغورماز ایدی. های! بو وفاسز دنیا، بر یاقدن توزه‌لسه، ایکنچی یاقدن بوزولا، بر یاقدن قایغو بتسه، ایکنچی یاقدن قایغو چقا! بر کون معصوم چای یانینه بعض نرسه‌لر توشرمکچی بولوب مدرسه‌تو به‌سینه‌بندی، صاندقنی آچوب آنلاییللر ایسدکنی کوردی، حمید ایله‌ولید نللرینی یالاب‌کوتوب توزغانده معصوم بوش کیلدی معصوم آنلرغه‌ده، سویله‌دی، آنلرنك کیکاشلری، مصلحت کورولری سببلی قاضیغه کردی. اش تیکشرلدی، شریف ایله عارف‌نك جنایتی مثبت اولوب، قاضی طرفندن آنلرغه جزا بیرلدی.

بو واقعه‌دن صولك، شریف ایله عارف معصومغه ایکی دشمان اولدیلر، قوللرندن کیلکانچه اذا وجفا قیلدیلر. بر کون شریف معصومنك اشقاق اورنینی اوزینکی دیه دعوا قیلوب، اشقاقنی واتدی، کاوشلرینی آیاق آستینه آتدی. شول اورنغه اشقاق یاصادی. معصومنك آیاق کیوملری بر نیچه کون آیاق آستنده یوروب یوغالدی، چینکدن یوروگه اش قالدی.

عارفده معصومنك حیاسینه طوقناچق بر سوز چقاردی، شول سوزنی خلق آلدنده ایتوب معصومنی اویالطور، یوزینی قزارتور، معصوم بیچاره یا کادن قاضیغه کروركه‌ده قورقور، طاقتسز بولوب اولاقغه چقوب یغلار ایدی. ولید ایسه. « ات طالاشورده ایسنه‌شور » دیگان کبی اوّلگیچه آنلر ایله دوست بولوب یورور، برگه‌له‌شوب معصومدن کوله‌ر، آولاقده معصومنیده اوزلری کبی بولورغه، صوغشورغه تحقروشورغه اویره‌تور ایدی.

بیچاره معصوم چوپلکده قالغان گل کبی بولوب کیبوب قورودی. قورو سویا کگنه قالدی، برکون آش پشورگانده صالقون تیوب صرجادی. معصوم

صرخاو بولوب بر جمعه یاتدی، حالینی بلدروب آناسینه خط یازدی. بر کون شیخی مؤذن معصومنی آلورغه کیلدی، معصوم بارچه نرسه‌لرینی اویگه آلوب کیتدی، نیتی بو یل مدرسه‌گه کیلمسکه ایدی.

چونکه (مدرسه‌نڭ پوچماغی بودنیانڭ اوجماغی) دیگان سوزنڭ بو مدرسه‌لرگه طوغری کیلمادیکینی آڭلامش، بو مدرسه‌نی دنیا جهنمی دیه اینانمش‌ایدی. شولای بولسه‌ده اویده طوروب سلامتلانگاچ، اوگوت ونصیحت ایدوب، حیات آبصطای معصومنی ینه مدرسه‌گه اوزاتدی.

ذاکر هادی.

کتاب.

هیچده کوڭلم آچلماسلق اچم پوشسه
اوز اوزمنی کوره‌لمیچه روحم توشسه،
چفا چیکسه‌م؛ جودوب بتسه‌م بو باشمنی
قویالمیچه جانغه جلی هیچ بر توشکه

حسرت صوڭره حسرت کیلب آلماش، آلماش
کوڭلسز اوی بلەن تمام گه‌یله‌نسه باش،
کوزلرمده کیبیده جیتمگان بولسه
حاضرگنه صغلوب، صغلوب جلاغان‌یاش.

شول وقتده مین قولیمه کتاب آلام،
آنڭ ایزگی صحیفه‌لرن آقتارام،
راحتلەنوب کیته شونده جانم، تەنم
شوندنغنه دردلریمه درمان طابام.

اوقوب بارغان هر بر بولم، هر بر سوزم
بولا مینم یول کورسەتکوچی یولدزم

سویمی باشلیم و دنیانڭ وافقلرن
آچیلادر، نورلانادر کوڭلم، کو. م.

جیگللهنهم، معصوملهنهم(١) مین شول چاقده
رحمت ئهیتهم اوقوغانم شول کتابقه
اشانچم آرطه مینم اوز اوزیمه
امید برلن قاری باشلیم بولاچققه.

ع. توفایف.

سعادتنڭ آولدهغی تورمشی.

«تلهنچی قزی»دن

سعادت، اوچ یلمونڈن ئلك توغان، آول حضرتینڭ قزینڭ اسمی بولغانغه، حسنیجمال آبصطایله قزینڭ اسمی ملاقزینقی توسلی بولسون دیب «سعادت» قویلرغان ایدی.

سعادتنڭ اسمی ملاقزینقی توسلی بولسهده، بولارنڭ تورمشلری ملالرنقینه بتونلای باشقه ایدی. ملاقزی سعادت، آول قزلرینڭ قدرلیلریندن بولوب اوسهایدی. امابزنڭ حسنیابینڭ سعادتی آناسی شریب آبزی برلن آناسینڭ، قول کوچی برلنگنه تربیهلنه ایدی.

ملاقزی سعادت یاشدانوك شغرداوقلی چیتوك کاوش کمگاندهده، بزنڭ سعادتنڭ اوز تهپیلرینه باشقه آیاق کییمیده یوق ایدی. ملاقزی ایدنسدن توشامگهجیتارلك کوزگیلرده، بتون کیلشونقلنشلرین توزاتماسهده، اوستالگه قویغان، آچیق کورسانه تورغان کوزگیده بیزهنه ایدی، بزنڭ سعادت ایسه ایسکی برتین یارملق آقچهتوسلی توگاراك کوزگیدهگنه، توسین باشین قارانغالی ایدی. اول کوزگیده، اوتکان یل کیتکان کورشیقزینڭ کیاو بولاگیگنه ایدی.

ملاقزیباشینه تنکهلیقالفاق کییوب ئوسهایدی. امابزنڭ سعادتکه صیتسه یاولقده کوبدن توگلگنه باشین اورته باشلاغان ایدی اول یاولقنیدهیاکی

(١) گناهسزلهنهم.

وقتنده کشی اوینه قلانغه بارغانده کیره‌ك بولسه انیسی یابنغانغه، کشی کوزینه اول یاواق برلن کورینو اویات بولورلق بولغاچقنه، بویاولق سعادتنك بتونله‌ی اوزینکی بولا ایدی.

سعادتنك کولماکی ملاقزینقی توسلی‌اوك بولماسه‌ده، انیسنه کییارگه کچکنه بولغانغه هروقت اوز آتینه تگلگان بولا ایدی.

زور اوسه، اوسه شریب بابای بردن‌بر قزینه بیك*ماطور ایتدیروب چاباتا توغوب بیره باشلادی، انیسینك بهیله‌گان اویوغی برله بو چاباتانی کیونگانده‌گی سعادتنك شادلیغن هیچ ایتوب بترو ممکن توگل ایدی. اول شول کوننی یخشیلانغان کبك بوله ایدی. کورشی قزی برله برده قارشمایچه چای‌صو وینه‌ده‌بار وشه‌ایدی، حتی‌باسمه‌آشا، چیلا گنده‌چغار وشه‌ایدی. بو شادلق سعادتنك یوزینه بیك کیلوشه ایدی. آنك هروقت آچیق یوزی تاغن نورلانوب کیته ایدی. شوندی وقتده مونك یوزینه قاراو نیندای کشیگه‌ده برقلبی راحتلك بیره ایدی.

کوز کونلرنك‌قرق تارتماچی کیلگاچ حسنی‌جمال‌ابی بیرگان«قارا قلاقنك» (*) کوکایینه (یمورقه‌سینه) صاغز برله‌قولغه تاغارغه آلغان تویمه‌لر، سه‌یلانلرگه قاراغانده، سعادت بیگراك شاد توسلی کورینه ایدی، اول بو کوننی انیسینك اورص اوراغندن قایتقانده اوزون باولی، صوری توسلی ایچی چوقرلی، کورگاچده آوزغه صولر کیتره تورغان‌شالقان‌آلوب قایتقان کوننده‌ن یاراتیه توشه ایدی، اول شول تویمه‌لرنی تزوب قولینه بلازك اورنینه‌ده تاغا، بارماقلرینه بالداق یاصابده کییه ایدی. اول کورشی قزلری برلن صیبر کتو وینه‌بارغاچده، آرغی‌یاق‌قزلرینه اوزینك‌جهازلرین (تویمه‌لرن) کورساته ایدی. هم‌انیسندن نیچوك‌یمورقه آلولرنیده سویلی‌ایدی. سعادت یاز بولغاچ بارغان قزبرلان زه‌رده‌گه یورورگه توتونه ایدی. آندن‌وقتی‌برله‌بالترغانینه‌ده باره‌ایدی. قارصووندە کیندر آغارته تورغان قزلر یانندن سعادت برده قالمی

(*) حسنی‌جمال آبصطاینك ایکی طاوغینك برسینك اسمی.

ایدی، آلارنڭ کیندرلرن صوغه مانچشو، همچیوشو سعادتکه تاغی برراحت بیره ایدی. کیندر آغارتوچی قزلار آراسنده یکتلر توغروسنده سوزله‌گان سوزلرنیده ایشوته ایدی. لکن اول سوزلرده یکتلردن کولو، فلان ایتوگنه بولغانغه سعادتنڭ خلقین بوزارلق سوزلر توگل ایدی. کیندر توقماقلاوبزنڭ سعادتنڭ ایڭ سویگان اشی ایدی. توقماقلرنڭ کوبلاب شاقلداولری آنڭ بوتون تامری بویندن یوری‌ایدی اول آیاق اوستندن یوقیغه کیتکان کوك بولاایدی. کنو کرگاچ انیسندن آزراق کچه سوتی آشاغاچ اول بوته‌ن‌قزلر برلن صیبرلار صاقلارغه ئندرلر آلدینه چغا ایدی. مونده جایگی جلی کونلرده بزنڭ‌سعادتده اوزی‌توسلی‌قزلار برلن اوینلر اوینی‌لر ایدی. ایڭ‌اوّل‌بیشتاش آنڭ آرتندن ئه‌یلان به‌یلان، آنڭ آرتندن فووش اوینلری، برسی آرطلی برسی بیش وقت نماز کبی، آلدی آرتلی اوته‌له‌گنه باره ایدی. بولار کوب کونده یاستو آلدینه قدر صیبرلرنی قایتاره قایتاره اوینیلر ایدی. قایسی کونلرنیگنه کیسه‌کدن کیلگان قارا بلوط بتون جیرنی یالترانا تورغان یاشن اوتی؛ بولارنی صیبرلر ینی آشوفتره وقتلر یندن‌ایرته قایتورغه مجبور ایته‌ایدی. آنلای کیچلرده‌ده اوزینه برقزق بولا ایدی. یاکغر (یغمور) باسقانچه‌اوبگه قایتوب جیته آلماینچه کوپر توبنده‌گی کلات یاننده اشوقلانوب، شاولاب یاوغان یغموری قاراب‌تورو تاغی‌اوزینه بر کیف بیره‌ایدی. یغمور آقرتنلاب کوك کوکراوده سیرا کلانگاچ، آلار بارده یاشل چیرامده آیاقلارینی سورته سورته اوبگه کیته‌لر ایدی. مونی کیچنڭ‌ایرته گوسی، سعادتکه بیگراك ماتور طویله ایدی. قویاش یالتراب چقغان بولا ایدی، قرده آشلقلر یاشاروب تورلانوب کیتکان بولالر ایدی، سعادتنڭ آیاغیده قاز آیاغی توسلی ساب ساری بولغان بولا ایدی. تیگولایده سعادتکه مونی‌کونده ئلله نیندای بر آور کییمون اوستندن آلوب تاشلاغان توسلی بولوب جیگل‌یوب قالاایدی. سعادت جیلاککه بارورغه‌ده بیك یاراته ایدی. شریب بابای قزینه ئه‌رومه قابغندین برقوزاوده یاصاب بیرگان ایدی، سعادت جیلاك وقتنده هر کونی چای اچکاچده قوزاونی موینینه آصا ایدی‌ده

باشقه قزلر برلن جیله کَـگه کینه ایدی. هم کوب کوننی قوزاونی ملدرهمه توتروب قاینه ایدی. سعادت بیگراك کیمك قازلار توسلی نزولب پچان چابقان کشیلر اراسنده، آلار اوروشمی تورغان جیرده گنه جیلهك جیبارغه یاراته ایدی. اول شول کونلرده گی چاڅ، چاڅ ایتدروب چالغی قایراولارنی قش بویی صاغنه ایدی. پچان ئهیلهندرورگه پچان جیارغه سعادت برده بارمی قالمی ایدی. اول شول کوننی آل یابمه یابه، باشینه آق اشلهپه کییه ایدی. چقغاندهغنه کوزگیسنهده تاری ایدی. هر وقتده کوزگیگه قاراغاچله اوزینك جیتکان قز بولووین اویلی ایدی. اول ئهتیلری برلن یایسه بر بر کورشی کیلان برلن ئهتیسی یاصاغان کچکنه طرمانی بیك اوستا ایتوب یوقاری کوتاروب کوواز کوواز آتلاب کینه ایدی. اوراق اوستنله اول طرس برله صو کوتارب بارا ایدی. ساچلری بویی طاقغان، بالتراغان ساچ تاقمهلر، یاش قزلردهغی آب آق جیگسهلر، چش ایته تورغان، بو یل نشهگان قزل صابلی اوراقلار، بزنڭ سعادتنڭ کوز نورین آلا ایدی.

آنڭ هر وقت شول قزار توسلی آق اشلهپهلر ساچ طاقمهلر طاغوب کوش، کوش ایشتروب اوراسی کیله ایدی. بو اوراق اوستنله سعادت اوزلرینڭ بای توگللکلرین، اوزینڭ کییمینڭ یتوشماوین بلوب، هر وقت کیفسزلنگانگه اوراق اوستی آنارغه اول قدر ماتور کورینهی ایدی.

ناغین مونڭ ایڭ یاراتقان وقتی بورچاق صوقغان کون ایدی. اول کوننی اول قزار برلن قوناق قونافده اوینی ایدی.

حسنی جمال أبی آشقه بورچاق صالوب پشره ایدی. مونه بزنڭ سعادتنڭ جایی نیچك اوته ایدی

اما قش کرسه سعادتنڭ طورمشی باشقاره، سبق اوینه یاغار اوچون کیبارگه حاضرلهگان چراالرنی آلوب ایرتوك سبقغه کیته ایدی. بو باشقه قزلر کبك هر کون بر پولین اوطن کوتاروب بارزغه بیك تزوسهده، بولار فقیرگه کوره سبق آبصطای بر نرسهده کینورماسکه قوشقان ایدی. سعادت آکفارغهده

قارالماس ایدیده، اویلریده اوطن بولماغاچ تاەرتلەمس یازمشینك حکمنه راضی ایدی.

سبق اویده سعادت بخشی قزدن صانالا ایدی. اول ایدی فضائل الشهورنیده صالماقغه بر کویگه صالوب اوقورغه توشنوب بارا ایدی کیز ووی جیتکاچ سعادت، آبصطاینك ایدانین یوارغەده بیك شادلانوب قالا ایدی، چونکه اول کوننی سعادت اوزین آبصطایغه بیگراك یاقین توسلی تویه ایدی. بیگراك سعادت آداش (آنداش) آبصطای ایله کیلوشەلر ایدی. اول سعادث‌که همه أیبرلن کوسانەایدی، قزان مدرسەسندن، آیدسندن کیلگان بیك‌قزق کتابلر اوقی ایدی. باره طورا، قایسی کوننی ملا قزی آنی اوزنده قوندرا ایدی. هم ایکنچی انەچکه قدر کیچده اولترالار ایدی.

حسنی جمال آبصطایده قزینك ملا آبصطایلرغه یاقنلاشووندن بیك راضی هم شاد ایدی. شریب بابایغه، قای وقتدەغنه بزنك قز ملا خاتونی بولماس الی، آنده نرسه اوقی ایدی دیب سویلەشسەده سعادتنی ملالرغه باروب یرودن طیمی ایدی. بر آزدین، آبصطای سعادتنك خلقلر بن بیك باراتقاچ قزیمه ایداش بولور، قول آرامه کرورگەده کشی بولور دیب سعادتنی بتونلای اوزلارینك طوررغه قوشقان ایدی. بو اشکه قارشی شریب بابای باشن قاشوب مغرداسەده، اوزیمزده تورسون قلان اینسون دیب بر سوزده ایته آلمادی. حسنی جمال آبصطای قزینه کیلوب کیتوب بوررگەقوشدی. سعادتکه اوزینەده ملا آبطیلارده تورو، نی قدر قزیق بولسەده أنیسون کورماینچه برده چدی آلمی. شونك ایچون هر وقت انیسینه کیله کیته یوری ایدی.

ملا آبطیلارنك طورمشی سعادتکه بیك کیلشدی. بیك تیزدن تازاروب تولوب کیتدی. هم ملا قزی برلن برگه کیچکی سبقنیده اوقوغانغه اول یاقدانك بیك آلدیردی. بر، ایکی آی اوتکانده سعادت ملاقزی برله پارلاشوب قچقروب نچکه طاوش برلن محمدیه اوقورغەده اویراندی. آنك طاوشینك ئلله نیندای بر قوة بار ایدی. اول اوقوغانن همه‌کشی بر تورلی اویوب کیتکان بولالار ایدی. بر اوقوغانین ایشونکان، ایکنچی، اوچنچی ایشونەسی کیل ایدی. اول اوقودین توقتاغاچده

طـڭلاوچیلر برزور نرسه یوغالتقان‌کبك بولوب قالالار ایدی، اول اوزیڭ شوندی تأثیرله‌نوب اوقی ایدی ــ حتی هر بر اعضاسی اوزینه بر تورلی حرکتـکه کیله ایدی.

آبصطای آشده وقتد سعادت قوبزده اوینی ایدی، قای وقتده ملا قزی برلن پـارلاشوب آقرتون‌غنه ایتدروب « تیفکیلوف » کوبینه‌گنه جولارغه‌ده تونته‌لر ایدی. برلی، برلی «أللوکی» کوبینه‌ده بیته‌لر ایدی. صوڭندیتغنه «ایدل قـامشی» کوبین برلی‌لار ایــدی. مونی یرلاغانده سعادت: « جانی جغلامه؛ جغلامه جانی! حقنڭ بازغانی!» دیگان آقتوقغی بولوکین أللہ نیندای درد برلن قات قات أیته ایدی. مونڭ بویرلریندن أللہ نیندای' ایتوب بتره آلماسلق قایغولاری حسرتلــری قویولغان کبی تویله ایدی. آلای دیساڭ سعادت اوز طبیعتی‌نڭ ایڭ مانور بیرلرینده اوسوب، شول قدری طبیعی اوتکان یاشلك، بالالق عمرنده برکوڭل کیتوکلیگی‌ده کورگانی یوق ایدی. قارنلارده برسوز بار «کوڭلی صنق بولاچاق کشینڭ کوبی موڭ بولا ایمش» دیلر ئلله شول سوز درست میکان؟! نی بولسه‌ده' سعادتنڭ طاوشنداغی موڭلق اوتـکانده‌گی حسرتدین خبر بیرو بولماسه، کیلاچا کده‌گی قایغولارغه حاضرلانو ایدی.

بزنڭ سعادت بیك یومشاق کوڭللی ایدی. مثلا اول جان زهره برلن طاهر قصه‌سین اوقوغانده‌ده بوزیکت حکایه‌سون اوقوغانده‌ده هیچ بر وقت یغلامایچه اوقی آلمی ایدی. آلارنی بیك لذت برلن بتون کتابنڭ اچینه کروب اوقی ایدی. هم شونڭ اوچون بیك کوب بیتلر اوطوبڭ قالا ایدی. ملا آبزی برلن آبزنای کوب وقتده آشده بولغانغه بولارغه برده قاتشوچی یوق ایدی' ملا قزی برلن برگه کشی کورما گانده‌گنه یازوغه‌ده اوبرانه‌لر ایدی. حاصلی بولار نی قدر شرق اصولنچه تربیه قیلنسه‌لرده' بیك حر بولوب اوسه‌لر ایدی. سعادت جای جیتکاچ اشکه یوری باشلی‌ایدی. لـکن بوبالرده ایسکیچه توگل بتونلای باشقه‌چه ایدی. آبزنای بیرگان، هم باشقه کشیلــر

بیرگان تنکه‌لر یانینه ملا قزندن تاغوب تورر غه آلغان تنکه‌لر برلن بر ساچطاقمه‌ده یاصاغان ایدی، آولده یا کُفی مودا صاری کولمکنی تگوب کیگان ایدی. جیگسه‌ده‌آپپاق‌ایدی. قصقه‌سی‌غنه موندین برر یل آلك ایك زور بخت دیب اویلاغان نرسه‌لری همه‌سی بولغان ایدی. اشنی نی قدر سویوب اشلاسه‌ده، ملا آبزیلرغه بیك ایبه‌لشکانگه توشکه قاینقانده‌ده یایسه کیچ برلن صوغه توشکانده‌ده یلت‌ایتوبکنه بولسه‌ده‌ملاآبزیلرغه کروب چقمایچه قالمی ایدی،

ئوز ینکاچ اش بتار بتماز سعادت یا کُفی‌دن ملا آبزیلرغه کیلوب تورا باشلی ایدی. ناغی ایسکیچه سبق‌اوقو، اوی جیبشترو سیره‌ك سیره‌کنه محمدیه اوقو برلن کونلر آیلار اوته ایدی. سعادت بریاقدین زور قز بولغان آبزتایده اوقوله تورغان کتابلرنك ابجدین آلوب تحفة الملوك، مرادالعارفین‌گه قدر بولغانلرین همه‌سین اوقوب بتروب ختم کتب قیلغان ایدی. بولارغه باشقه سعادت قصص الانبیاء، مولود شکللی کتابلرنیده ئلل نیچه‌شر قات اوقوب چقغان ایدی هم‌قزاندین آداشینك‌آغاسی بیارگان حکایه کتابلرن سویه سویه تنلوب بتکانچه‌گه قدر اوقوغان ایدی.

مونه بزنك سعادت نیچك ایتدروب اون آلتیغه قدر اوسدی.
محمد عیاض اسحاقی.

جایگی طالك خاطره‌سی.

غالبانه (*) یاقتروب، ئه‌کرونگنه آل طالك آطا،
موکلانوب، حسرتلنوب، یالقاوغنه آق آی باطا.
بر بر آرطلی یوق بولوب، کوکلرده یولدزلر سونه،
طالك جیلی قویدی ایسوب. یافراقلر آز آز سلکنه.
پرده‌دن چقدی؛ آچلدی؛ یه‌میه‌شل قر هم یاپان
کیندی ایندی قایقارا قابلاب یاطا طورغان چاپان.
طنغنه یاتقان، یالقغان، تون بوینچه کون کوتوب
یالطراب، جه‌یلوب یاطا کوللر سحرلی کوزگی کوك.

(*) جیگ‌گه‌نصماق،

شاد ئولەنلكلر تبسمدە (١) چەچەكلر، لالەلر،
صاندوغاچلردن یاوا یاکفر کبی مدحیەلر (٢)،
طوقتاغانلر کورمگە ایرنوك طبیعت کورکنی،
کوکدە آق، قوشلردای آق کوچمە بولوطلر تورکمی،
قارشیلارغە ایلک سزا (٣) چاق ایلگماطورچاق جایگی طاك
شول وقتدە اویلا شاعر کیلدی الهام اویلاساك.

ع. توقایف.

تون.

«بلیك»دن

کوندز عالم خلق بیك آیریم آچق کوز برلن دەقولاق برلن دەطو یارلق اشلید . طاك بلن آنك اشی باشلانا. کون بویی طوقطاوسز آنك اشی نورلی جانلق‌لار قچقرو ندان بلنە قویاش بایپرغە آوشسە آوازلار کیچکی أنگرنك (٤) آقطق یاقتیسی برلن برگە بتەلر. صایراوچی قوشلرنك آوازی باصلا. بارسی دەقواقنك یاشل یافراغنە یاشرنوب قویی آغاچلقغە کروب باشلاربن قاناط آستینە طغوب یوقلای‌لر. کوندز بوتن کوب آوازلار آراسندە بلنمای قالغان بر نیچە آوازلارغنە ایندی آیریم آچیق ایشتلە. آطاسی قچقرغان‌غە یوری طورغان بدبلدقلارنك صوغوشقان آوازی قولاق‌دن قالمای ایشتلە. صازلقدە طارطار آچیغراق قچقرا. آنك آچق آوازی بولون بلن بیك یراقغە چاقلی بارا. قویی آغاچلقدە قواقلقدە صاندوغاچ‌نك صایراوی ایشتلە: آنك آوازی یا قوتلانوب یا آقرینلاب تونی قوطلاغان‌کبك صایری. تون باشلاندی. تون برلن برگە اشدە باشلاندی. تیك عالم‌نك بو اشی کوندزگی کبك آوازلی توگل. شیرطقنە ایشتلە. ایندی اوزاشین اول یاشروب اشلای. تیران یلغادە اولو یابالاق اویانا. قاناطلربن توزاتوب بولوندان‌غی قارانغیلق‌غە طابا تکلاب قاری. یاقطی‌نی کورە آلمای تورغان یابالاقلر، قارچغەلار اویانالر. یوقلاغان قوشلرنی ازلاب آشارغە

---

(١) جلمایوب کولمکدە، (٢) ماقتاو شعرلری (٣) لایق-مستحق ـ موافق.
(٤) آنشامدن صوك یاستوگە قدرلی وقتی أنگرمنگر وقتی‌دیلە

کیتەلر. آیریم آچق کورر ایچون کوزلرین کیکاینوب آچالار. صوصار اوریناک نیشگندن چیقا. تونگی ییلده برطقیچی‌سی بوق میکان دیب بیلنی ایسکاب پوشقورا. تیگنده‌گی بولونده چاچا کلارگه قونغزلار توشوب آلارنك بالالی صون صورالار.

آلارنك شاولاغان آوازی براقده چلتراب آنغان چیشمه کبك ایشتل. بو یه یارنك صوغه صالنوب تورغان قوافلارده زنگار اوط اوچقونلاری کورندی. اوطلی‌قورط یافترلدی. قوروغان یوکه قووشنده چیقلداغان آواز ایشتلە، آنداغی یارقاناطلار جماعتی اویاندی. منه برسی کورینه. اوچوب کیندی. اوچقان آوازین‌برده ایشتدرمای‌آنك آرطندن ایکنچی‌سی اوچونچی‌سی، بارده برم برم اوچوب کیندیلر. صو اوستنده قارلیغاچ کبك اویناقلاب اوچالار. طارالالر، جیولالر.

مستشرق ق. و. رادلوف.

قزان

«سلیمه»دن

قزان‌روسیه‌نك‌دولتنده الوغ‌بر شهر اولوب، قزان‌ولایتی (غو بیرناسی)نك مرکزیدر. قزان بلغه‌سینك صول یاغنده و «اتل» گه قوشلغان اورننـده بیوك توبه‌گه‌بناء ایدلمشدر. تاریخ‌ضبط ایتمگان‌وقتدن بیرو‌قزان‌شهری (بلغار)غه تابع برسودا وتجارت مرکزی ایدی. بو تاریخدن دورتیوز یل‌آلك هم بیـك مشهور ایدی. اول‌وقتك مسلمان‌پادشاهلری (تاتار خانلری) حکومت‌قیلورلر ایدی.

بوکونده قلعه اچنده خان مسجدی دیه مشهور اولغان بیوك مناره تاتار خانلرندن قالمش اثردر.

قابان کولی ایله بولاق قزان شهرینی ایکی بولمگه آیرمشدر. حاضرده الوغ بولمـده روسلر ترکلك ایتمکده‌لر. اوشانـداق هرتورلی محکمه‌لر، بـاغچه‌لر، تیاترو پاسصاژ، دارالفنون، کتبخانه، غاستینینی دۋور (کروان سرای) واسقربسینسکی اورام اوشبو بولمده‌در

کچوك بولمنك ایسه کوبره‌ك مسلمانلردر. بونلرنك هم‌الوغ وگوزل‌قصاد ایله بناً ایدامش، مسجدلری قزان شهرینی زینتلب طورادر.

بو مسجدلرنك بعضیلری حضورنده الوغ اسلام مـدرسه‌لری اولوب، بوزلر ایله شاکردلر اسلام علمنی تحصیل ایده‌لر.

قزانك یوز بیگدن زیاده‌جان حسابی‌اولوب، دورتنچی اولوشی‌مسلماندر. مسلمانلر جمله‌سی سنی وابوحنیفه مذهبنده اولوب تیللری ترکیچه‌در. علماء وشاکردلری چاپان وچالما کیوب، سوداگرلری اوستنده صوقنه بیشمه‌ت، چالبار، قاراکول بورك اوله‌در.

خاتونلری‌قالپاق، ناقیه، چیتك، کاوش کیوب اورامغه‌چقدقلرنك‌چاپان‌بورکانه‌لر.

اهل‌اسلام عموما دیانتلی تقوی اولوب، غایتده پاکیزه وتمیزدرلر. فقط برقدر دعوالی واوزلرینه حسن ظنلی ایدکلری سویلنمککده‌در.

(انسان قصورسز اولماز) غافل‌ابن‌عبدالله.

قابان کولی تویی

«کیسك باش» دن

سوز ره‌تی کیلگاچ ایتهم ئه‌زره‌ك بیان
تا که باشرن کول تویی بولسون، عیان:
آنده هر تورلی عجبلر بارده بار
قیقزل آلطون شهر. جیز قریه‌لر.

موگزی مرمر بولانارمی کیره‌ك،
آلطی یوز باشلی جلانلرمی کیره‌ك،
صو آناسی بیك یاوز بوزی تارا
جلده بر اوغلان ویا قزنی آلا

شول زمانکم کیلدی مه‌سکه‌و عسکری،
بو قزانغه طوب آطارغه باشلادی.

شول وقت خانلر، وزیرلر قاچدیلر
بارچه مالنی اوشبو کولگه صاچدیلر.

صاچدیلر آلطون کمشنك همه‌سن.
یعنی بزنك مال کشیگه قالماسون
شول زماندن بیرلیکم آلطون، کمش
کول توبنده هیچ حسابسز کوب ایمش.

بر زمانده شبهه‌سز بو کول کیبه‌ر.
دیب عقللی، زور حکیملر سویلیلر.
کیبدیسه بر دفعه قوزغالوب باری
. . . . الخ

ع. توقایف.

«صالح بابا‌ینك اویله‌نوی» ندن.

بن یاش وقتده بزنك قیار قاراولچیسی بر قارتمز بار ایدی، بو قارتنی بن بیك سویه‌در ایدوم. چونکه تورلی تورلی حکایتلر سویلاب بنم کوکلمنی بیك خوش ایته طورغان ایدی.

صالح آدلی بو قارتنك بیلی بوکره‌یگان، صقالی سرپه‌یگان ایسه‌ده اوزی بیك سویملی وبالاچاغالرغه بیك مرحمتلی اولوب صاف طبیعتلی ویومشاق قلبلی ایدی. قارتلرنك بارسیده بولای بولمی بیت، بعضیلرنك طبیعتلری بوز ولو بواق خلقلری طارایوب کیته وتیز آچولانوچان بولادر. یاش کیلولرنك کوبسی شوندایون طار طبیعتلی وخلقسز قاین آتا وقاین آنالردن کوب اذا وجفا کوره‌لر.

الله رحمت ایتسون اوزینه، صالح بابای بگا کوب حکایتلر سویلی ایدی.

مثلا: آیو برلن تولکی‌نك دوست بولوب برنچی بل شالقان ساچقان وایکنچی یلده بغدای ساچقان حکایتلرینی، تولکی‌نك طورنا ایله دوست بولوب آشقه چاقروشقان حکایتلرینی همده یك قزق قزق پری وجن حکایتلرینی

شول قدر باللاندروب، طانلاندروب سویلی طورغان ایدیکه شول حکایتلرنی طڭلاب کیچ برلن یوقلارغه یاتقاچ توشیمه کروب صاتاشا طورغان ایدوم. آبو، یوری، تولکی، وکجه حکایتلرینی ضورراق اوسوب مکتبلرگه یوری باشلاغاچ روس محررلرندن «قریلوف» وفرانسوز محررلرندن «لافونتهن» آدلی ذاتلرڭ کتابلرندن اوقوب لذت آلسه‌مده بزنڭ صالح بابای سویله‌گان شیکللی لذتلی ایدوب یازولغان جن حکایه‌لرینه پ سیره‌ك طوغری کلدم. بزنڭ صالح بابای هر حکایه‌نڭ باشنی اوزینه مخصوص آیرم سوزلر ایله باشلاغانلغی شیکللی آخرنیده پك کیلشتروب ختم ایته طورغان ایدی. مثلا: اول قیار قاراوللاغانده بز مالایلر ایله جیولوب آنڭ یاننه باره طورغان ایدك. کوب وقتده اول بز بارغانده قوغوشینڭ طشقی یاغنه بر بوکه‌ن اوستنه اوطوروب چاباتا یاصی یاکه یوکه قایوزلی طورغان بولادر ایدی. بزنی کورگاچ: های بالاقایلرم، رحمت بنم یانیمه کیلوگزگه دیب سوینه طورغان ایدی. بز آندن موندن قیار آشاغاچ صالح بابانڭ تیره یانینه جیولوب قوری طوپراق اوستینه یوزتوبان صوزولوب یاتادر ایدك. ترسه‌کمز ایله‌یرگه واوچمز ایله ایاك آستمزغه طایانوب باشلرمزنی بابایغه طابا بوروب: یه، صالح بابای بزگه برر حکایت سویله‌سه‌نه دیب یالوارورغه باشلیدر ایدك. بز شولای ایتو برلن صالح بابای یلمایوب کولوب یماروب: „های‌موتلر ‚ های‌نایانلر، حکایتلرم بتدی بیت ایندی سزگه بارسنیده سویله‌دم“ دیب ایته طورغان ایدی. بز آنڭ سوزینه قارامایینچه طاغن یالوارورغه باشلاغاچ سویله‌سه‌م برنی گنه سویلیم ایندی، مونا مونسی آقتوغی، بوندن صوڭ بر حکایتمده قالمدی، طاغن حکایت سویلرگه یوده‌تمازسز دیب سویلرگه باشلیدر ایدی. هر مرتبه‌سنده شولای ایتسه‌ده ایکنچی مرتبه‌سنده طاغن حکایت طابا طورغان ایدی

صالح بابای آزراق توزه‌تونوب طاماغون قروب: «بار ایدی‌دی بر بر کشینڭ اوچ اوغلی، طاز ایدی‌دی کچی اوغلی» یاکه „بار ایدی‌دی بر طورنا، قوم آشیدر ایدیده صو ایچه‌در ایدی“ دیب حکایت سویلرگه باشلاو

برلن ایکی قولاغمزنی دورت ایدوب وغایت دقت ایله کوڭل بیروب طڭلیدر ایدك.

اگر حکایتنڭ بعض یرلرینی آڭلامایونچه قالساق طاغن قایتاروب: صالح بابای شول یری نیچك بولغان ئلی، شونی ایکنچی قات سویله‌سه‌نه دیب رجا ایتکاچ اصلا ایرونمایونچه پك تماملاب سویلی طورغان ایدی.

صالح بابانڭ خاتونی کوبدن وفات ایتکان، بالالرینڭ بعضیسی بر طرفقه بعضیسی ایکنچی طرفقه کیتکان، اوزی یالغوزغنه قالغان، قارار کشیسی یوق، جای کونلرنده قیار واومارطه قاراولنده وقت کچره، قیش کونلرنده پك آزاجرت برلن برارسینڭ اوینه کروب قش‌بویونچه چاباتا یاصاب رزقلنه‌در ایدی.

آیلر بللر اوتدی؛ بزده برآز اوسدك. قیش کونلری مکتبکه بارادر ایدك، جای کونلری تعطیل وقتنده آولغه قایتوب آچق هراده گوزل صحرالرده وقت کچره طورغان ایدك. بر وقت طاغن بر ایبداشم برلن قیار یرمزگه باروب صالح بابایدن حکایت سویلتمکچی بولوب یالوارساقده سویله‌مدی. بر آز کیفسزره‌ك کوروندی. ایبداشم: «صالح بابای، نیچون قایغوره‌سن؟ ئلی اینی صاغوناسونمی؟» دیگاچ صالح بابای کوکره‌گنی کیروب بر صولوش آلوب: «ای بالام! صاغنورسنده شول، یاش وقتلر انساننڭ کوڭلندن تیز کیتمایدر، سزلر ئلی یاشلر، کوب نرسه‌دن خبرگز یوق، دنیانڭ آچیسینی طاتیماغانسز، سزنڭ اوچون هر یرده اویون کولکی گنه.» دیدی.

بنم ایبداشم — یوق یوق صالح بابای، آلای توگل، یاش بولساقده بزنڭده باشمزده قایغو وحسرتلر بار، دنیانڭ توچسینی طاتیغانمز بولماسه‌ده آچیسن برآز طاتیمز، مثلا: مکتبده امتحان دیگان بر نرسه بار، شوندن اوستونه طوز سیبکان طورمه تملری کیله‌در. گرچه بز بونی یلنده بر ایکی مرتبه‌گنه طاتیساقده ایکنچی یلغه قدر طاماغمزدن آچیسی کیتمایدر.

صالح بابای — اول امتحان دیگان نرسه نه‌در؟ بورر آشی ایچه طورغان نرسه‌می؟ اول قدر آچی بولغاچ آنی نیچون آشیسز؟

بزگه شول قدر معلوم بولغان امتحان حقنده صالح بابانڭ اصلا خبری

بوفلغنی ایشیدوب بر آز تعجبده فالدق. همده ایبداشم امتحاننك نهایدوکنی صالح بابایغه پك تفصیللاب آڭلاتمغه باشلادی. چونکه کشیگه بر یات نرسەنی سویلاوبیك کوڭللی بولادر.

بزنك صالح بابای پك توفیقلی واستقامتلی بر قارت اولوب عمل وعبادتنه برده کمچیلك کیترمای وخیانتدن پك قورقا طورغان بر کشی بولسەده بزنك اوچون اوخشاب بتمی طورغان آزغنه بر قصوری بار ایدی. قصوری آیترلك درجەدەده توگلدر، لکن بزگه آزراق اوڭغایسزلغی تیگانلگی جهتله بزنك خاطرده قالغان، صالح بابای بورنینه واق تماکی چیگه طورغان ایدی، بز آنك تیرەسینه جیولوب حکایت طڭلارغه باشلاغاچ اول شونده سویلەگان آراده بورنینه چیگوب آلا ایکن. بز حکایت دردی ایله آ ڭلارغه اعتبارده ایتالمایونچه قالامز. آراسی آزغنه اوتکاچده نی‌کورەسن، صالح بابای بر باشلایدر توچکرمگه، بزلرده سیکروشوب طوروب یانیندن قاچمغه باشلیمز. یوقسه بوتون اوست باشنی یاکه بیت کوزنی طوتورەدر، اول توچکوروب طوقتاغاچ طاغن یانته جیولوب حکایتنی طڭلارغه بارسافده سوزنك‌قایده قالغانی اونوتولا. صالح بابایغه یالنوب یالواروب بر آز باشدانراق سویلتمگه باشلیمز. حکایتنك الڭ تملی بربنه یتوب الڭ حضورلی بر چاقك کیسا کدنگنه صالح بابای: „هاتتچو! هاتتچو!“ دیب، اوستومزگه پیسلکلر ساچارغه باشلی، بز طاغن طوروب چیتکەرەك قاچامز. صالح بابانیك واق تماکی چیگووینك جزاسنی شولای اینوب کوب وقتده بز کوره طورغان ایدك.

بر وقت اوزندن شول روشچه صورادم: به، صالح بابای، سن اوزك یخشی‌غنه بر قارت، بونك کبك فائدەسز بر ایشنی ویمان بر فعلنی قایدن اوگرەندك؟ ونیچون طاشلامایسن؟

بیرگان جوابی شول بولدی: «ای بالام، بالام! فنا ویمان عادتلرگەاوگرەنودن باش وقتده پك صاقلانورغه تیوش ایکن. ناچارلغینی بلسەگده عادتلنگان نرسەنی طاشلاوی پك چیتندر. بن یاش وقتمده بر حضرتده خدمتده طورەدر

ایدم. آنك‌بر مخذومی‌بخارای‌شریفدن‌اوقودن‌قایتدی. بو مخذوم‌پاك صوفی‌وتقوی كشی بولسه‌ده افیون، نل آستینه یوطو واق صالو، بورونینه تماکی چیکو کبك بعض عادتلری بار ایدی.

باشقه کشیلردن یاشرسه‌ده بونلرنی بندن یاشرمی طورغان ایدی. اوزی برلن ایکاوگنه صحراغه فلانغه چققانده بگاده بیره طورغان ایدی. بونلرنی اولا اول بیرگانده‌گنه استعمال ایتسه‌مده مخدوم بربرگه مدرس بولوب کیتکاندن صوك اوزوم ازله‌ب طابوب صاتوب آلوب استعمال ایته باشلادم. افیونگه یتارلك بزده آقچه‌ده بولمادی قایده صاتلغانونیده یونلی باشلی اوگرونه آلمادم، ایك آخرنده منه شوشی بورون تماکسینه اوگره‌نوب قالدم،» الله‌تعالی اوزی عفو ایتسون ایندی.)

ایبداشم‌صالح بابانیك یانینه‌غنه‌اوطروب‌امتحاننك نه‌ایدوکنی سوبله‌مککه باشلاغان‌ایدی، صالح بابای کیساکدنگنه بر „هاتتچو!“ دیماسونمی، نه‌چاره‌بر آزچینکه‌رهك کیدوب‌طوردق؛ اول طوقتاطاچ طاغن یانینه کلدك.

ایبداشم دیدیکه‌ــ بز مکتبکه کوزکونی باروب قیش‌بوینچه شونده‌اوقیمز، یاز بولغاچ بزدن‌شول اوقوغان نرسه‌لرمزنی صوربلر، اگر بخشی جواب بیرسه‌ك رحمت ایته‌لر مکافات بیره‌لر. اگر جواب بیره آلماساق یاکه جوابنی ناچار بیرسه‌ك شلته‌لیلر، جزا بیره‌لر. منه شول صوراونی امتحان دیب ایته‌مز. بتون قیش بوینچه اوقوغان نرسه‌لرنی خاطرده طوتوب گوزه‌ل گوزه‌ل جوابلر بیرووی برقدر مشکل بولغانلقدن شاکردلر اوچون امتحان‌دیگان نرسه خوفلی‌بر اشدر.

صالح بابای ــ هئه‌ی! امتحان دیگانگز شول بولسه اول‌برده عجیب نرسه بوگل‌ایکن. چونکه‌سزنی‌قیش‌بوینچه مدرسه‌ده‌یاطقروبلاطروشوب‌طرشماغانگزنی بامه‌گاچ وطرشقانلر ایله طرشماغانلر آراسنده آیرمه یاصاماغاچ اول‌نیگه‌یاریدر! دنیاده قیلغان عمللردن آخرنده سؤال بولغانلقی شیکللی قیش بوینچه اوقولغان درسلردنده هیچ بولماسه یلنده بر مرتبه سؤال قلنووی بیك تیوشلی براشدر.

بن ــ (ایبداشمه خطابا) امتحان واوقو مسئله‌لری ایله بوق برده صالح

بابانیڭ باشنی آغرتدرماسقه کیره‌ك. منه آندن اوزینڭ یاش وقتلرینی نیچوك
ایدوب صالداتقه کیتکان ونیچوك ایدوب اویله‌نگانلکلرینی سویله‌تیك.

ایبداشم ـ بیك خوش بولور،یه، صالح بابای‌شول یاش وقتده‌کیچرگان
عاللرکنی‌بزگه سویله‌سنه. صالح بابای بورونینه برچیکوب آلدی. «هانتچو!»
نی‌ایتکانچه‌بزچیتکه‌ره‌ك کیتوب طوردق.طاغن‌یانینه کیلوب‌اوطورغاچ بومشافقنه
طاوش برلن شول صورتده سویله‌رگه باشلادی

«بزیاش وقتده برزمان کیتدك کیتدك، باره طورغاچ بر آولغه باروب
یتدك. استغفرالله، یا گلش ایتدم، باروب یتدك توگل، نیك آولغه‌یاقنلاشه‌غه
باشلادق. مسجدنڭ اوزون مناره‌سی برافدن کورونب کوگللرگه صفا بیردی.
یاز وقتی ایدی. یالتراب چقغان قویاشنڭ نوری بوتون دنیانی یاقطورتب
برنیچه آیلردن بیرلی اولك حالنده جانسز بولوب طورغان طبیعتکه یعنی
آغاچلرغه صولرغه حیوانلر وانسانلرغه یاگیدن جان بیرمکده‌ایسه‌ده اسسیلکی
ایله راحتسز ایتورلك درجه‌ده توگل ایدی.

باره طورغان یولمز برالوغ یول اولوب ایکی طرفنه بویدن بویغه قاین
آغاچلری اوطورتلغان، اورته‌غه قالقوتوب طاش توشه‌گان، اوستینه قوم
سیبوب یولنی توزه‌تکانلر. ایکی چیته‌گی قاین آغاچلرینڭ اورته‌سنده‌ده
طارغنه یوللر بار ایدی. اولدن بز آداشبراق کیلگانگه کوره آتلرمز تیرله‌گان
ایدی. آولغه باروب یتکاچده آتلرنڭ صواوش آلغانونی بیك اوزاق کوتارگه
محتاج بولماس اوچون اوشبو قاینلر آره‌سنده‌غی کولکه‌لك یولدن آتلرنی‌اوز
حالینه قویوب آقرونغنه کیله‌در ایدك. بیك آقرونغنه ایسکان قبله جیلی ایله
آغاچلرنڭ یافراقلری جیلبر جیلبر ایتوب قشرداشوب طوره‌لر ایدی. یولنڭ
ایکی طرفنده‌غی صحرالر خنفه کبك بیم یاشل اوله‌نلر وتورلی تورلی لطیف
چه‌چه‌کلر ایله اورتلمشدر. هرنوع گوزه‌ل‌ولطیف کوبه‌له‌کلر ایله تورلی‌تورلی
چبنلر وقورتلر آرلی بیرلی اوچوشوب صحرانڭ گوزه‌للکنی آرتدیرمقده
ایدیلر برآزیرافدن کورنگان براورماننڭ‌بویونده‌غی یولدن آتلی‌برکشینڭ

بویونده‌غی یولدن آتلی‌برکشینڭ

چابوب‌بارغانی مشاهده اولندی. بر آز کیلگاندن‌صوك یولمزنی آرقلی‌کیسوب چقغان وتیزلك ایله سوزلوب آغا طورغان بر یلغه‌غه یتدك. یلغه‌نڭ اوستنده غایت طبیعی صورتده ایدوب آغاچدن کوپر سالنغان. کوپرنڭ ایکی یاغنده‌ده یلغه بوینچه اره‌مه‌لك بار ایدی. لطیف وکمش کبك صاف بر صونڭ یانده‌غی بو یه‌شل اره‌مه‌نڭ بویلری شول‌قدر گوزه‌ل وشول‌قدر شاعرانه ایدیکه‌بو یرگه طوقتاب آزراق سیر ایتمایینچه اوتوب کیتارگه کوب کشینڭ کوکلی راضی بولماس ایدی. بز بو اره‌مه‌گه کیلوب یتکانده اویله وقتی بولغان ایدی. شونده طوقتاب طهارت آلوب جنت کبك گوزه‌ل بر یرده نماز اوقوب بر استراحت ایتسه‌ك نیچك بولور ایکان دیب ایبداشمه ایتکان ایدم. مینم تکلیفمنی بیك خوش کوروب قبول ایتدی. بز طوقتاب طهارت آلوب یتروب طورغانده‌بزگه قارشی یاقدن کوپرگه بر نیچه آرابالی چگانلر (چنکانه‌لر) کیلوب یتدیلر. کوپرنی چقغاچ اره‌مه‌نڭ‌بو یونه‌رق یاقنلاشوب آتلارینی طوواررغه‌باشلادیلر. خاطرمده بیك یخشی قالماغان، نیچه آرابه‌لی ایکانلکلرینی بلمایمن، شولای بولسه‌ده بعضیسنه‌ایکیشر آت جیگلمش آلتی‌یدی‌آرابالری بار ایدی‌شیکللی. لکن اوزلری بیك کوب‌ایدی. نیچك ایتسه‌مده یالغان بولور دیب‌قورقامن، ایرخاتون قزوبالا چاغا باریسی ایللی آلتمش کشی بولغاندر، حتی آرابا‌غه صیا آلماغاچ بعضیلری آرابه آرتندن جایاو کیله‌لر ایدی. فاتح کریمف.

ملی مقالار.

«قرق یاقچه»دن.

آکلامی سویله‌شکان آورمی ئوله‌ر. آقچه باقر، صاتارغه طاقر. اوزی بلمی، کشیدن صورامی. بلاآغاچ باشندن یورمی، آدم باشندن یوری. اوزغان اشدن توش یخشی. اوزغان بولوطنی طوتوب بولمی. آتا کوکلی بالاده، بالا کوکلی دالاده. آط کشنه‌شوب، آدم سویله‌شوب طانوشا. آورتقان باشقه‌تیمر تاراق. بال بالچق آشاتور. برقورقغان ات اوچ کون اورر. ایرته اوکماغان

کیچ اوکماس، کیچ اوکماغان هیچ اوکماس. جنی قزل تیز اوکار. چنلاب بغلاغاچ صوقر کوزدن‌ده یاش چغار. جوکه اوزسه‌ك قایوش توله‌رسك. هرنك برطغی یوق. جوله‌رنك بورگی جوله‌ر بوله‌ی، ئوزی‌جوله‌ر بولا. سچقانغه ئولم مه‌چیگه کولکی. هرکمنك‌بارماغی اوزینه تاپاکه‌کری. عقل آینوماس، آلطون چریماس. یخشیغه کون یوق، یمانغه ئولم یوق. یخشی سوز جان آزوغی، یمان سوز باش قازوغی. قارا ات بلاسی آق‌اتکه. دنیانی جبل بوزار، آدم‌نی سوز بوزار. بارلی کشینك آقچه‌سی طورنا بولوب قچقرا. کونون کورسون، کولك آوناسون. بارلی کشی آقچه‌سن‌یمان طاوار بترور. هنرلی‌قل‌ئولمه‌س. مای چوله‌گی طشندن بیلگولی. کورشی طاوغی‌کورکه بولوب کورنه. کوبه‌ز طوکماس، قالترار. کوکل نی‌تله‌می- یازق بیه‌رمی. ایل توکورسه‌کول بولور. قارا صاقالك‌قایو بارساکده قالماس. قارا اما بله‌ککه، قارا یوره‌ککه. مال باور اینی. یکت کشیگه ینمش تورلی هنر ده آز. بره‌و آقچه جیا، بره‌و قاپچق‌تگه. عقللی اویلاب طورغانچه جوله‌ر اشن بترور. نادانغه تیك طورو جواب. فکغر اش فرق یلدن صوکده بلونه. یوقو یاصدق تله‌می. قوغان‌ده الله!دی، قاچقان‌ده الله!دی. طاش بله‌ن آتقانغه آش بله‌ن آت. ایکی درویش بر پالاسقه صیار، ایکی پادشاه بیر یوزینه صیماس. توکونگی اشنی ایرته‌گه قالدرغان کشینك اشی‌هیچ بتمه‌س. اوزکدن تو به‌نگه‌قاراب شکر ایت‌اوزکدن یوقاریغه‌قاراب فکر ایت. یخشیلققه یخشیلق‌هرکشینك‌اشیدر. یمانلققه‌یخشیلق ایر کشینك اشیدر. صابانده صایراشماساك، اندرده اکغراشورسك. صو، چوقور جیرگه جیولا. عیبسز بر الله. دیه‌چی دیگکز کیچرور. قابچق اچنده بزیاطماس. جوله‌رنی صاچوب ئوسدرمیلر. توشه‌گیکه کوره آیاغك‌صوز. بیی بلمگانگه کوی کیلوشمی. تیمرنی قزووندہ‌صوق. أیوکده‌گی حالنی کورشکدن صورا. بال دیمك بله‌ن آوز طاتلی بولمی. برطاریدن بوطقه بولماس. بر آطقه ایکی قاموت کییرتمیلر. برقولتقغه ایکی قاربوز صیماس. بیریم دیسه قولینه، چغاروب‌قوباریولینه. ایت کورمگانگه‌اوبکه طانسوق. ایرته‌گی‌اوچون

ایشەکڭ قایغورغان. ات آوزندن بلون آلا آلماسسڭ. آزقلی آط آریماس. آوزی‌پشکان ئوروب‌اچار. اوزی جغلغان‌چلاماس. ئویونده ئویرەکورمگان، کشی ئویونده بوطقه پشرور. استرخانده صیبر بر آقچه، کیله، کیله مڭ آقچه. آشوقغان آشقه پشەر. آول آوز، اورمان قولاق، قر کوز. باینڭ مەچسیڭ قویان طوتـا. بولور بولماسقه اشانمه قولـکداغیدن آیرولمه. جاباغه طاینی خورلامه، یازغه چقسه آط بولور.

جیوچی‌سی: مرحوم عبدالقیوم الناصری.

ایڭ اوّلـگی محررلرمزدن محمد ظاهر بیگییف‌نڭ ترجمهٔ حالی.

محمد ظاهر افندی، اوّلڭ اشلـکلی، شهرتلی بای بولوب، صوڭره روسچه هـم مسلمانچه عالم بولغانغه، مفتی سلیم گرای حضرتلـری طرفندن دون اوبلاستنده آخوندلق مرتبه‌سینه قویلمش، یاشی قرق بیشلرگه جیتمه‌سدن ئلڭ زور بر بلاغه ابتلا صوڭده وفات بولغان امام جارالله بن عبدالـکریم حضرتلرینڭ ۲۵ یالاسندن بریدر.

۱۸۷۰نچی سنەلرده روستوف ــ دون شهرنده دنیاغه کیلمشدر.

ظاهر افندی یاش بالا ایکان روسچه اوقوبازو اوگره‌نوب، صوڭره آناسی فاطمه خانم بنت داملا حبیب الله حضرتلرینڭ تربیه‌سنده ایسکی مدرسه‌لرنڭ برسنده قالوب، ایسکی اصول بلن علوم دینیه وعلوم عربیه اوقومشدر.

شول مدرسه‌ده اوقوغان یللرنده‌ده اول تیك اوزینڭ اجتهادی آرقه‌سنده مشهور روس أدیبلرینڭ اثرلرینی کوزدن کیچرگاندر.

یاش وقتندوق ظاهر افندی قلم خدمتن سویگانـگه، أول ایڭ ئلڭ «پاغون زامیلیونامی (۱)» اسملی بر روس اثرینه تقلید ایتوب گوزل قز حدیچه اسمنده بر رومان یازدی.

۱) میلیونلر آرتندن قوو دیگان سوز.

بو اثر بزنك قزان تلمنده رومان بولهرق يازلغان اثرلرنك ايك اوّلگيسيدر.

بو اثر شاكردلرگه تاتارچه بر يول يازو يازمق عيب صانالغان بر وقتده يازلمشدر.

خدا ينك يافتی كونی كبی خاطرمه‌دركه: قزان خلقی، قزان شاكردلری ظاهر افنديني شول «گورل قز خديجه» يازغانلغی اوچون مسقل ايته‌لر وآندن كوله‌لر ايدی.

ظاهر افندی بو اثرينی باصدرمق مقصودی بله‌ن قزانغه كيلوب شول كيلووننده كول بويی مدرسه‌لرينك برسنده درس اوقو اميدی بله‌ن عالمش ايدی.

شول وقت اول قزان شاكردلرينك حال وطورمشلرن آنكلاب تو شنوب، شاكردلر حالندن بحث ايته تورغان «گناه كبائر» اسملی ينه بر رومان يازدی.

موندن صونك روستوف ـ دون شهرينه قايتوب امام بولمش ايسه‌ده. عمرينك آخرينه قدر آناسينك تربيه‌سنده قالدی.

روستوف شهرينك كتبخانهٔ عموميه‌سينه باروب، دائما روس اثرلرن اوقيدر ايدی.

شول وقتلرده ظاهر افندی، تاتار شاكردلری حالن وايسكی مدرسه‌لرنك بتون تاتار خلقينه نيقدر ناچارلق كيترگانن كورسه‌تكان «مرتد» اسمنده بر اثر يازدی.

ظاهر افندی بو اثرينی نيقدر باصدروب طاراتماقچی بولسه‌ده موفق بولمادی.

آندن صونك روسيه‌ده خاتون قزلرنك مظلوملقلرن هم تربيه‌سزلكلرن كورسه‌توب «قاتل» نامنده بر اثر يازدی.

بو اثری غايت زور بر اوستالق ومهارت بله‌ن يازلمشدر.

وكتابنده ظاهر افندينك قوهٔ شعريه‌سی وقلم كوچی بتونلای آچق كورنوب، بوكتابی آثار مه‌نگولك يوز آقلغی وفخر بولاچقدر.

بر نیچه سبیلر آرقلی اوزی سلامت وقتده طبع ایتل آلمادی. (انشأ الله تیزدن طبع اولنور.)

صوڭره بر کیره‌کلی اش خصوصنده امیر حضرتلرینی کورمك قصدی بلەن بخاراغه باردی. شول مناسبت بلەن بتون ترکستانده سیاحت ایتوب آندن قایتقاچ، «ماوراء النهرده سیاحت» اسمنده‌گی سیاحتنامه‌سن یازدی.

خدای‌نڭ حکمی‌ایله طاهر افندینڭ شول اثری اثرلرینڭ آخرغی بولدی.

شول اثرنی یازوب آزغنه زمان اوتکاندین صوڭ ظاهر افندی غایت زور بر بلاغه دوچار بولوب، ۲۰ نچی عصر مدنیتی باشلانغانده اوزینڭ توشه‌گنده یوقلاغان وقتده ئلك نیندی خائن وباوزکشیلر طرفندن شهید ایتلدی. موسی بیگییف.

مرحوم محمدظاهر افندیگه:

شادمان اول مرقدڭده! بز اونوتمیبز سینی،
بلمسه‌ك وقتڭده قدرڭ، ایندی قوتلیبز سینی:
یاقتیلقغه ایڭ ئلك آطلاو وأز صالو بلەن،
عیبمزگه طوبطوری دوستانه کوز صالو بلەن،
گرچه «ئولدی» دیسه‌لرده، سین بتونلای ئولمدڭ
باغشی اسمڭ قالدی، سین منسی‌ومتروك اولمادڭ.
آه! سینڭ عزمڭده بخنڭ قارشی طورمی بیرسه یول،
یاش‌یکت! کورسات اشڭ؛ مانع توگلمن دیرسه اول:
ایرته‌رك ملتنی سوق أیلر ایدڭ، چن أزگه سین!
نیندی عالی، نیندی زوراش، اشلر ایدڭ بزگه سین!
شونده‌ده اسمڭ سینڭ، مات یشادکچه یشار،
ملت‌اوسدکچه اوسار هم ملت آشدقچه آشار.

تأثر.

عمرنك ایلك چیتن، جایسز، اوگایسز بر مینوتنده،
اگر یانسام قاتی حسرت وقایغینك مین اوطنده:
اوقیم تیز، تیز، کوکلدن برعجایب سوره قرآندن،
عذابلر معنوی برقول ایله‌ن آلونه‌در جاندن.
اوچا دلدن بتون شك، شبهه‌لر هم مین جلی باشلیم:
یا کافلرنی مقدس کوز یاشمله انجلی باشلیم.
بتونله‌ی صافلانا کوکلم؛ اوقیم ایمان، بولام مؤمن،
کیله راحت، جیکللکلر: خلاص بولام آور جوکدین،
خدایا! سین طیغان اشلر، تمام اقطع وابتر دیم،
ایم باش سجده‌گه: «الله حق! الله‌اکبر!» دیم.

ع. توقایف.

جاهلیت زمانی.

«عصر سعادت»دن.

عربلرنك اسلامدن ایلك بولغان زمانلرینه «جاهلیت زمانی» دیرلر. اول وقتده عربلر، علم معرفتدن خبرسز؛ هر جهتدن نظامسز، تارقاو، حیوان طبیعتلی بولوب یاشیلر ایدی.

عربلر، قبیله قبیله بولینوب، بر برندن آیرم معیشت ایته‌لر، آرالرندن بر قارتراق، تدبیرلیره‌گی رئیس بولوب حکم ایته، بتون عربستانده زور پادشاهلق بولغانی یوق ایدی.

عربستان طاشلق، قوملق، چول بولدیغندن باشقه پادشاهلرده قزقمای؛ عربلر اوزلری‌ده غیرتلی، اوزلرین زورکوروچان خلق بولدیغندن، ایکنچی کشیلر قولنده طورونی عارلك صانیلر ایدی.

قبیله‌لر آراسنک دشمانلق بیك قوّتلی بولوب، بر بر یله هر وقت نزاعلاشوب عمر ایته‌لر، کچکنه‌گنه سببلر ایچون‌ده بر بربن اولتورشه‌لر، ماللرن تالاشالر ایدی. آرالرنده اتفاق دیگان نرسه یوق، فقط بعض وقتلرده یــاقلاشوب صوغشو ایچون‌گنه بعض قبیله‌لر اتفاقغه کیله‌لر ایدی. حج آیلرنک‌غنه بر برینه ظلم ایتمیلر، صوغشمیلر ایدی. صوغشوب عمر ایتدکلرندن اوق، سنگو، قلچ استعمال ایتوگه، آطقه منوگه ماهر ایدیلر.

عربلرده علم معرفت یوق، اوقو یازو بلوچی‌ده بیك آز، بار علم‌لری فصیح شعرلر وخطبه‌لر سویلاو وشونلرنی حفظ ایتو ایدی. کوبسی حیوان تربیه ایدوب، کتوکتوب معیشت‌ایته‌لر، قابولری شام، یمن طرفلرینه‌کروان یورتوب سودا ایته‌لر، حج وقتلرنده زور بازارلری (یارمینکه‌لری) بولا ایدی.

عربلرده بیك‌کوب ناچار عادتلر شایع بولوب، جهالت‌گه چومغانلر ایدی. کشی اولترو، تالاو، زنــا قیلو، بیك واق نرسه‌لردن شوملانو، خمر ایچو بیك شایع ایدی. بعضلری فقیرلـکدن قورقوب بالالرینی تریلای دفن‌ایته‌لر، قز بالا طوغودن شوملانه‌لر، اوسدیروب ایرگه تابشرودن عارلنوب هلاك ایته‌لر، خاتون قزنی وصبیلرنی میراثدن محروم ایته‌لر ایدی

کشینک علمینه عقلینه قاراب توگل، بلـکه نسل نسبینه قاراب یورته‌لر، نسل ایله بیك ماقتانالر ایدی.

عربلرنک، مسافرلرنی حرمت، قرنداشلرنی رعایه‌ایتو، جوماردلق، سوزده توغریلق، آشاو ایچوده کیوم‌ده تـکلفسزلك آز نرسه ایــله قناعتله‌نو، آچلق وهر تورلی آغرلقلرغه صبر ایتو کبی کورکام عادتلرینده بار ایدی. عربلر سوزگه ماهر، یوره‌کلی، بهادر، اونـکون ذهنلی بولوب کوبسی خطبه‌لرنی، شعرلرنی بر ایشدوایله حفظ‌ایته‌لر، کیره‌ك وقتده برحرفن یا کلشمای اوقیلر ایدی. نسللرن نیچه باباغه‌چه یا گلشمای صانیلر ایدی.

عرلر اوّلده ابراهیم علیه السلام شریعتی ایله عمل ایتسه‌لرده، لـکن ابراهیم علیه‌السلام وقتندن بیرلی اوچ مك یلدن‌آرتوغراق وقت‌اوتدیگندن،

اعتقادلری بوزولمش، ابـراهیم علیه السلامدن قـالغـان دیننی بتونلای اوزگارتمشلر ایدی.

رسول اکرممز کیلدکده کوبسی پتلرغه، بعضلری آیغه، قویـاشقه، یلدزلرغه وبعضلری اوتقه عبادت اینوب، آرالـرنده تورات، انجیل برله عمل ایدوچیلرده بیك آز ایدی.

اعتقاد بزوقلغی شول درجه‌گه یتـکان ایدی‌که: بعض قبیله‌لـر پتلـرنی قامردن، حلوادن یاصاب شوڭا عبادت‌ایته‌لر، آچلق بولسه شوندن یاردم صوربلر، اگر مقصودلری حاصل بولماسه اول پتنی جیولوب آشیلر، ایدی.

عربلرده ابراهیم علیه‌السلام‌دن قالغان: نظافتکه رعایه، مسافرلرنی‌حرمت، اولـکلرنی یووب‌کفنلاو، غسل قیلو، سنت قیلوکبی‌کورکام عادتلرده بار ایدی.

عربلر کعبه‌نی بیك عزیز بلوب، هریل حج‌گه کیلوب طواف ایته‌لر پتلرینه قربانلر بوغازلیلر ایدی. لـکن حج ایتـکانده «گناه ایدیله تورغان دنیاکیوملری ایله عبادت ایتمایمز» دیه کیوملرن صالوب، ایرلر وخاتونلر، آنادن توغمه یالانغاچ طواف ایته‌لر، اعتقادلرنچه اول‌کیوملرنی هیچ برکشیگه کیارگه درست بولمدیغندن اول کیملر چیروب‌اسراف بولا ایدی. کیوم ایله طواف ایتمك قریش قبیله‌سینه خاص ایدی.

عربلرنڭ بونلردن باشقه بزوق عادتلریده بیك‌کوب بولوب، بالالریله شونلرنی کوروب تربیه‌لندیگندن، آنلرنڭ توزالو احتماللری یوق ایدی.

اگر برکشی: «عربلر، اون بیش یکرمی یل‌ایچنده همه‌سی اویغانورلر اعتقادلری، اخلاقلری توزالور، اتفاقغه کیلوب عدالتلی قوّتلی برحکومتلری بولور، بتون‌اطرافلرن قورقتوب طوررلر. بو اشلرنڭ همه‌سن بر ذات اشلار» دیسه هیچ کم ایناناماس وهر کشی کوله‌ر، سویله‌وچیگه جوله‌ر، دیب حکم ایته‌رلر ایدی. زیرا نیچه مڭ یللردن بیرلی علمسز، معرفتسز بدوی بولوب کیلـگان برخلق‌نڭ اون بیش یکرمی یل ایچنده‌اویغانوب توزالوب کیتولری دنیاده هیچ کورلـگانی یوق ایدی.

شهر شرف.

عصر سعادت

«عصر سعادت»دن.

رسول اکرم محمد (علیه‌الصلاة والسلام)، اعتقادلری اخلاقلری بزولغان، نیچه مك یلدن بیرلی معرفتسز غافل بولوب عمر ایتکان، هیچ حکومت وپادشاهلق کورمگان، ترتیب نظام بلمگان عربلرگه پیغمبر بولوب یبارلدی.

بنده‌لرنك دنیا، آخرت بختلی بولولرینه سبب بولغان یولنی کورساتوب، اوّل عربلرنی صوڭره بتون انسانلرنی شول یولغه دعوت ایتدی.

دینگه دعوت‌اینه باشلاغاچ، قریش خلقی غایت قارشدی، رسول اکرمگه بیك کوب اذا جفا ایتدیلر، نیچه مرتبه اولتوررگه قصد ایتدیلر.

لکن اول مبارك ذات، نــه قدر آغرلق کورسه‌ده، غیرتینه اجتهادینه کیمچیلك کلتورمای، امید اوزمای، همان آفرینلاب بومشاقلق برله آڭلاتورغه طرشدی، فقط قریش خلقی‌نك قارشوی تعصبی بیك قوّتلی بولدیغندن، اون اوچ یل ایچنده ایکی یوزلاب گنه‌کشی ایمانغه‌کیلدی. مکه خلقندن امید اوزگاچ، مدینه‌گه کوچوب اون یل طوردی. اسلام دینی‌نك تارالوی صوڭغی اون یل ایچنده بولدی.

رسول اکرمز بو مدت ایچنده قیامتکه قدر باقی، عقل وحکمتکه موافق، بنده‌لرنك دنیا وآخرتده بختلی بولولرینه سبب بولغان دین کلتوردی.

یوزلر یلــکه مگلر چه قبیله‌لرگه بولینوب معیشت ایتکان عربلرنی بر اتفاقغه جیوب، قوّتلی بر ملت، زور بر حکومت یاصادی.

جاهلیت زماننده بولغان ظلم، خیانت، تالاشو، یاقلاشو، اولترولرنی بتوروب، همه‌سن عدالتلی، تیگوز حقوقلی، بیلــگولی نظامغه قویدی.

نیچه یوز یللردن بیرلی قانلرینه سویاکلرینه سڭوب کیلــگان بزوق اعتقادلرنی، شوملانولرنی بتوروب فائده وضرر ایتوچی الله‌غنه، هر ایشده فقط الله‌نك رضالغی، توغر یلقنی‌غنه ایش قیلورغه کیره‌ك، شوملانولر همه‌سی نادانلقدن‌غنه کیلــگان جاهلیت عادتلری ایکانن کامل توشوندردی.

عربلر آراسنده بولغان بزوق عادتلرنی، عقلغه خلاف اشلرنی، نسب ایله ماقتانولرنی بتوروب، بتون عربستانغه اسلام وعدالت تاراتدی.

هر کمگه علم اوگرانو فرض ایکانن بلدروب، خلق آراسنده، اوقو یازو بلـگان کشیلرنی آرتدررغه طرشوب، اسیر توشکان کافرلردن بولسه‌ده اوقوتدردی. معرفتلی، اجتهادلی، توغری آدملرنی آرتدررغه طرشدی. خلاصه: اول رسول محترم، اعتقاد، معامله، عادت جهتندن بیك توبان درجه‌ده بولغان عربلرنی ایك یوقارو درجه‌گه چغاردی؛ آنلرنڭ طبیعتلرنده بولغان ظلم ماقتانو اورنینه انصاف، طوپاسلق اورنینه ملایمت، دشمانلق اورنینه محبت والفت نزاع وصوغش اورنینه صلح وطنوچلق، نادانلق اورنینه علم ومعرفت، تارقاولق اورنینه اتفاق زنا فحش اورنینه عفت، ضلالتلری اورنینه توغری اعتقاد واللهدن قورقو، یالقاولقلری اورنینه اجتهاد اورناشدروب قوتلی معرفتلی، عدالتلی بر ملت ایتدی.

قرآن ورسول الله شرافتنده، صحابه‌لرگه ایکنچی تورلی جان کردی اوقو یازو بلمگان، خمر ایچو، پتلرغه عبادت قیلو، شعر سویلاو، کتو کوتمکدن باشقه هنری بولمغان عربلر؛ معرفتلی دنیا وآخرت ایچون غایت اجتهادلی ذاتلر بولوب کیتدیلر، بزوق اعتقادلرن، بزوق عادتلرن تاشلاب ماللرن جانلرن آیامای بتون ذهنلرن قویوب دین اسلام وتوغریلق ایچون طرشدیلر.

مسلمانلر، قرآن حدیث ایـله عمل قیلولری، اللهغه توکل ایدوب دنیا وآخرتلرن توزاتورگه اجتهاد ایتولری آرقاسنده (ایکنچیلردن قورقوب توگل) بلـکه بتون اطرافلرنده بولغان پادشاهلرنی قورقوتوب توردیلر. همه‌سی عربلرنڭ بوقدر تیز اویغانوب ترقی‌ایتولرینه، بوقدر اتفاقلی بولولرینه ایسلری کیتدی.

عربلرنڭ جاهلیت زماننده بولغان اعتقاد، اخلاق بزوقلقلری بتوب همه‌سی (ایر خاتون، بای فقیر نسبلی نسبسز، قل خواجه)نڭ حقلری رعایه ایدیلوب معرفت، عدالت ایله بربرینه محبت ویاردم ایدوب راحت یاشادیلر. هر اشنی مستحقلرینه طابشرادی. (حتی رسول اکرم حضرتلرینڭ وفاتی وقتنده، شام

سفرینه حاضرلنگان، عسکرنڭ باشلغی آتا آناسی قل بولغان ۱۸ــ۲۰ یاشارلك اسامه بن زید ایدی.) رسول اکرممزدن صوڭ خلفاء راشدین، دین اسلامنی توغریلقنی نشر ایتارگه طرشدیلر. بیك کوب آدملر، دین اسلامنی ایشدوب عقل وحکمتکه موافق تابوب، یراق یرلاردن کیلوب مسلمان بولدیلر. عربلر عالمنڭ تورلی طرفلرینه سیاحت ایتدیلر، بیك آز زمانده، عالمنڭ بر طرفندن ایکنچی طرفینه قدر دین اسلام تارالدی.

اول وقتلرده مسلمانلر، قرآن وعظلرینه، رسول اکرمنڭ سوزلرینه وسیرتلرینه کامل رعایه ایدوب، شونلرنی یول باشچی توتوب اجتهاد اینه‌لر ایدی. مسلمانلرنڭ دینی نی چن آڭلاب معیشت ایتکان، بو تورلی زمانلرینه «عصر سعادت» دیورلر.

شهر شرف

شمائل شریفه

«عصر سعادت» دن

اوصاف رسول: پیغمبرمز محمد (صلی الله علیه وسلم) غایتده کورکام. تورلی یوزلی، طولی گوده‌لی، سلامت بدنلی ایدی.

اوزونچه‌راق بوبلی، ایك باشلرینڭ آراسی وکوکراگی کیڭ، کوکراگی ایله ایچی تیگوز ایدی. زور باشلی، کیڭ ما ڭلایلی، آزغنه قزللق قاتوشقان آق توسلی، تـوگاره‌ك یوزلی، غایت مهابت چهره‌لی ایدی. نورلی یوزن آڭسزدن کورگان کشینی مهابتی باصوب قورقوب کیتار، صحبت والفت ایتکان آدم جان وکوڭلدن عاشق بولور ایدی. بر قایغولی آدم مبارك یوزن کوردکده قایغوسی بتوب شادلق حاصل بولا ایدی. قاره زور کوزلی، نچکه اوزون قاشلی، اوزون کرپکلی، اورتاسی آزغنه قالقو برونلی، زورراق آغزلی. تشلری بیك آق وسیره‌ك ایدی. کوزی بیك اونکون بولوب کوندزده یولدزلرنی، قارانغو تونلرده نچکه نرسه‌لرنی کوره ایدی.

قاره صقاللی، قاره ساچلی، ساچی آزغنه بودره بودره بولوب آخر عمرنده ساچ وصقالنده بر نیچه بورتوك گنه آقلری بار ایدی. قولی بیك یومشاق وکیك، بلاکلرنده وآیاقلرنده سیره‌ك توکلر بار ایدی.

یورگان وقتلرنده، اویصو یرگه توشه تورغان کشی کبی آیاغن کوتاروب، زور آطلاب یوری ایدی. یورگانده تورلی طرفقه (آنده مونده) قارامایچه آلدینه یرگه‌گنه قاراب اویلاب یوری، بر طرفقه قارارغه تیوش بولسه کوز چیتی برله‌گنه توگل، بلکه بتونلی‌ی برولوب قاری، کوب وقتده صحابه‌لرنی آلدن یباروب اوزی آرتدن باره ایدی.

فصاحت وسویلاشوی: کورکام طاوشلی، تاتلی وملایم سوزلی، سوزی غایت اثرلی وتکلفسز ایدی. سوزنی کیره‌ك وقتده ضرورت قدرلیگنه سویلی، اویناب سویلامی، اصلا نچار اشه‌کی سوز سویلامی، آز سوز برله کوب معنی آکلاته‌ایدی.

سوز سویله‌گانده اویلاب فکرله‌ب، هرکم آکلارلق آچق ایدوب آقریتلق ایله سویلی، سویله‌گان سوزلرن کامل آکلاب، یاکه صاناب تورورغه ممکن ایدی. یخشی آکلاتو ایچون بعض سوزلرنی اوچار مرتبه تکرار ایته، سوز سویلی باشلاسه بتون مجلس مهابت باصوب، همه‌سی توقتالوب اخلاص ایله طکلیلر ایدی.

سوز سویلگانده آزغنه جلمایوب سویلی، آرتق سوزلر قاتوشدرمی، سوزن آکلاتمی قالدرمی، آرتق قچقروب سویله‌می ایدی. فقط وعظ خطبه سویلرگه باشلاسه، یاکه قیامت احوالن سویله‌سه یوزی قزاره، طاوشی کوتاریله، غیرت ایله اثرلی ایدوب سویلی ایدی.

معامله‌سی: ایو جماعتارینه وچیت کشی‌لرگه، حتی دشمانلرینه آچق یوز، تاتلی سوزایله معامله ایته، قابغولی کشیلرنی یوانورغه طرشه ایدی. هر کمگه اوزی سوه‌تورغان اسمی برله چاقره، اوچراغان آدملرگه ایك ایلك اوزی سلام بیره، کورشورگه باشلاب قولن صوزه، اول کشی اوزی یبارمیچه قولن

بیارمی، بر آدم سوز باشلاسه بتوروب اوزی آیریلوب کیتکاننی کوته، سوزین بولیب تاشلاب کیتمی ایدی.

کشی‌گه بارسه آلدن خبر بیروب، اذن صوراب، سلام بیروب کره «کم بار» دیب صوراسه‌لر «مین» دیو جواب بیرمای «محمد» دیب اسمی برله ایته، کیچ ایوگه کرسه یوقلاغانلر اویانماسون، دیو آقرنراق سلام بیره بر آدم چاقرسه «لبیك» دیب آچق یوز ایله جواب بیره ایدی.

بر مجلسکه بارسه قایده اورن قالسه شونده اولتوره، آرتق تعظیم ایتولرن یاراتمی، مجلسده هیچ کمدن آلغه چقوب اولتورمی، کشیگه تابا آیاغن صوزمی، مجلسده بولغانلر نك برسینه قاراب سویلامایئچه همه‌سینه التفات ایدوب، تاوشلامایئچه‌غنه سویلی، مجلسده بولغانلرنك هر قایوسی حضرت رسولگه ایك یاقین مین بولوغه کیره‌ك دیب اویلی ایدی.

یکل مجلسلی بولوب، مجلسده دنیا وآخرت ومعیشت مسئله‌لرندن سویلاشه وکیگاشه، برکشی‌گه سوز سویلاسه آکا بتونلای بورولوب ایته، کشی‌نك سوزن بولیب ایکنچی سوز باشلامی کشی‌گه ایسی کیتکان کشی توسلی بیك توغری قارامی ایدی.

مجلسده نیندااین عجب اش بولسه‌ده قچقروب کولمی، بلکه جلمایوبغنه قویا، نچار سوز سویله‌گان کشیلرگه قاطی به‌ریلمای، بلکه‌سکوت ایله‌التفات ایتمایئچه اوته، یا که یومشاقلق برله تنبیه ایته‌ایدی.

صحابه‌لردن برر کشی کورنماسه آنی قایغوردوب فلان قایده کورنمی، دیه صوراشه، آورو بولسه حالن‌صوراغه بارا،اواسه‌جنازه‌سینه حاضر بولاایدی.

ایکی کشی یاکه ایکی‌قبیله آراسنده‌نزاع طاوش‌بولسه، قتورتوب آرالرنك دشمانلق آرتدررغه توگل؛ بلکه‌ممکن قدر آنلرنی بر بریله کیلشدررگه‌طرشه، کشی‌نك حاجتن اوتارگه‌سوه، هرکم‌نك عقلینه‌قاراب سوز سویلی، درجه‌سینه کوره حرمت ایته، هیچ کمنی اوزندن نفرت ایتدرمی، کشینك ناچارلغندن بیگره‌ك یخشیلقن کوررگه طرشه، کشی‌نك عیبن تیکشورمی، عیبی بولسه‌ده

یوزیگه اورمایینچه بلکه: «ای جماعت! فلان ایشلارنی ایشلامسکه تیوش» دیوب عمومگه أیته، خاصلاب أیتمی ایدی. هرکمنڭ کوڭلن ناباریغه طرشه، کشینڭ خاطرن قالدرونی سویمی، هرکمنی برتوسلی رعایه ایتوب، بوالوغ یا که‌بای کشی دیب ایسی کیتمی، بودرجه‌سز فقیر کشی دیب حقارت التفاتسزلق کورسانمی ایدی.

تواضع وشفقتی: هرکمگه تواضعلی، توبانچیلکلی، مرحمتلی ایدی. مجلسکه کردکده صحابه‌لرنڭ اورنلرندن توروالرن سویمی، قایده اورن بولسه شونده اولتوره، اوزینی هیچ کمدن آرتق توتمی: «بن بر قل‌من، قللر اولتورغان کبی اولتوره‌م، قللر آشاغان کبی آشیم» دیه ایدی.

ایشاکگه، آطقه، دوه‌گه آطلانه، بعض وقت یانینه کشی آطلاندره، فقیر، مسکینلرنڭ حاللرن صوراشه، آنلر ایله اولتوریشه، هرقایوسینه‌یاردم ایتارگه‌سوه؛ یتیم، فقیر، ضعیف، طوللرغه‌و باشقه محتاجلرغه‌یاردم ایتارگه‌قزیقدره‌ایدی.

نه قدر خادملری وقللری بولسه‌ده ایو جماعتلرینه خدمت ایدیشه، قویلرن صاویشه، حیوانلرغه آشارینه بیره، ایلن سبوره، کیره‌ك نرسه‌لرن آلورغه بازارغه بارا، آلغان نرسه‌سن اوزی کوتاروب قایته، اوزینڭ کیوم برتقلرن تیگه، کیومن پاکیزه‌لی، اوزینڭ خدمتلرن هیچ آغرسنمای اشلی، بعض وقت حیوانلرغه‌صاوت ایله‌صو ایچرگانن ایچوب بتکانچی مبارك قولی ایله کوتاروب توره‌ایدی.

قوناق کیلسه: «مرحبا، خوش کیلدڭ» دیو آچق یوز ایله قارشی آلا، قوناق آستینه نرسه صالا، بعض وقت اوزی آستنده بولغان نرسه‌نی قوناقغه بیروب اوزی یرگه اولتوره ایدی.

بروقت قوناقلر کیلوب اوزی خدمت ایته باشلادقده، بعض صحابه‌لر: «یارسول‌الله! سز اولتریگز، اوزمز خدمت ایته‌مز» دیگاچ، جوابنده: «آنلر مینم صحابه‌لرمنی حرمت ایتکانلر ایدی، مینده اوزم خدمت ایتونی سوه‌من» دیدی.

حیوانلرغه، خدمتچیلرگه صوغو، تل اوزاتونی، کشی اشلاگانن‌ده قاراب تورونی سویمی ایدی.

انس بن‌مالك ایته: «بن‌رسول‌الله‌غه اون یل خدمت ایتدم: نیك بولای اشلادگز دیب آچولانمادی.وهیچ کمنی‌صوقمادی وهیچ وقت‌اوف‌دیب‌ایتمادی».

بر وقت سفرده صحابه‌لر، طعام پشوره باشلاب بعضسی ایت، بعضسی صو، بعضسی قازان حاضرلوگه تتوندقده: «اول اشلرنی' سز اشلی توریگز، بن اوطن جیارغه بارام» دیدی. «یــا رسول الله! بز اوزمز همه خدمتنی قیلامز »دیگاچ: «بلم، سز اشلارسز، لــکن بن سزدن آیریلوب قاراب تورونی یاراتمیم. الله، بر آدمنك‌ایپن‌شلرندن آیریم بولوین سوبمایدر »دیو جواب بیردی.

یاقین یراق، ایر خاتون، خواجه،قللرنك همه‌سینه قاتناشا، سویلاشه،بعض وقت مزاح مطایبه ایته، بعض وقت قللر برله اولتوروب برطباقدن آشی، صحابه‌لرنك صبی بالالرن‌آلوب سوه،اویناته،ایتا گینه‌اولتورنه،بن پیغمبر دیب هیچ الوغلانوب تورمی، اصلا ماقتانمی ایدی.

بر آدم کیلوب آرتق الوغلاب قولن اوبه باشلادقده: « اوزگزنك بر کشیگز من، پادشاه توگلمن آرتق تعظیم ایتما گز!» دیدی.

مکه‌نی فتح ایتکاچ شادلانوب غیرت، مهابت کورساتوب کرر چاغنده، باشن توبان صالوب، تواضع کورساتوب، قایغولی آدم کبی مکه‌گه کرمش ایدی. بر آدم کیلوب مهابتندن قورقوب درلده‌ب توردقده: «بن قاتقان ایت (قانقان ایکمك) ـــکیسا کلری آشی تورغان بر خاتون بالاسی‌من، پادشاه توگلمن، آلای ایسك کیتماسون! "دیمشدر.

عفو وحلمی: بیك کیك خلقلی، یومشاق طبیعتلی، کورکام معامله‌لی، اوزی ایچون هیچ کمدن اوچ‌آلورغه تلمی، اوزینه یمان معامله ایتکانلردن‌ده عفو ایتوب، یمانلقغه قارشی یخشیلق ایتارگه طرشه ایدی.

احد صوغشنده کافرلر، مبارك یوزن جراحتله‌ب، تشن صندردقلرنده‌بعض صحابه‌لر کیلوب: «یا رسول‌الله! بونلرغه بددعاء قیلساڭ ایدی" دیدکلرنده: «بن خلقغه لعنت ایچون کوندرلمادم، بلــکه رحمت‌اوچون‌کوندرلدم، "دیدی. هــم: «یارب بوخلق نادانلقلری برله شولای ایته‌لر، بونلرنی اوزڭ عفو ایت، توغری یولغه کوندرگل! "دیو خیر دعاء قیلدی.

بر یهودی رسول اللهغه کیلوب: «یا محمد! بورچمنی بیر، سز عبدالمطلب بالالری، همه‌گز بورچنی اوزاق توته‌سز» دیب غیرت کورساتوب یقاسندن طوتدی. مونی کوردکده، حضرت عمر یهودیگه کوزن تولتوروب قاراب: «ای بدبخت نه سوبلی‌سن!» دیو غیرت کورساتدی. حضرت رسول هیچ آچولانمای «ای‌عمر! وقتی‌یتمگان بولسه‌ده‌بورچن‌بیر،هم یکرمی صاغ(دورت پوط) آرتدروب بیر، آنسی سنگ قورقوتقانگ ایچون بولور»دیدی. یهودی بومعامله‌نی کوروب: «بن، توراتده: یبار یله‌چگی خبر بیرلگان پیغمبر اوزی ایچون اوچ الوغه طرشماس، دیه کورگان ایدم، حق پیغمبر ایکانسن، تجربه ایچون گنه شوندایین ادبسزلك ایتدم»دیه ایمانغه کیلدی.

جومارلغی: بیك جومارد بولوب، هر کمنگ حاجتن اوتارگه طرشه، تولنگ بولغان نرسه‌نی هیچ آیامای بیره، هیچ بولماسه یخشی سوزی‌ایله شادلاندره، یاکه انشاء الله حاجتگ فلان وقتده بولور دیه کوکلن تابه، اوزینه نه قدر غنیمت ماللری، هدیه‌لر جیولسه‌ده بیك‌کوب زکات ماللری قولینه تابشرلسه‌ده، هیچ برینی اوزنده توتمای فقیر ومسکین‌لرگه وتیوشلی اورنلرغه صرف ایته ایدی. حتی اولگان وقتنده بر کیومی رهن‌ده (زاکلادده) ایدی. بر وقت توقسان مگ درهم آقچه کیلگاچ برپالاسقه قویدروب، اورنندن تورغانچی هیچ نرسه قالدرمی تیوشلی اورنلرینه تاراتوب بتورمش ایدی. بر آدمگه بلا کیلسه، مالی هلاك بولسه، شول کشیگه یاردم‌ایته، قایغوسینی بولیشه ایدی. بعض وقت محتاج آدملر کیلوب بر نرسه صوراغانگ بیرولك نرسه‌سی بولماسه: «بار! فلان آدمدن بورچقه‌آلوب‌تور، آقچه‌م بولدقگ اوزم توله‌رمن»دیه ایدی.

صدقه آلمی وآشامی، اما هدیه (بولك) کیلسه آز اولسه‌ده قبول ایته، وآنگا قارشی هدیه بیره کیلگان هدیه‌نی‌اوزی‌گنه توتمای باشقه‌لرغه‌ده‌بولیب بیره ایدی.

معیشتی: آشاو، ایچو، کیوم واسبابده برده تکلفلنمای، معیشت ایدرلك قدر کیره‌گنچه‌گنه آشی کیره‌گنچه‌گنه بوقلی ایدی. کوب وقت اوزی وجماعتلری آرپه ایکماگی وخرمه آشاب یاکه سوت ایچوب معیشت ایته، بر درجه‌کوکلی

بولغاچ آشاودن توقتالا، طویغاندن آرتق آشامی، صول قول ایله آشاونی‌سویمی، آشاغانچه قولن یووب اولتوره، طعام اوّلنده بسم الله ایته، اوز آلدندن‌غنه آشی، صوڭندن اللّه‌غه شکر ایتوب توقتی، قوللرن یووه ایدی.

آلدینه کیلگان طعامنی بو فلانچه‌رك بولغان ایکان دیب عیبله‌می، تلاسه آشی، تلاماسه: „آشاڭز مینم اشتهام یوق“ دیو سکوت ایته، آشارغه کوب قایغورتمایچه، آلدینه نه کلتورسه‌لر شونی آشی، طعامنی کچره‌ك قابوب یخشی چاینات آشی، ایچکانده بردن ایچمایچه بولیب بولیب (صولو آلوب) ایچه، آش‌نڭ بیك قاینارن سویمی «قاینار طعام برکتسز بولا» دیه ایدی.

کوبره‌ك وقتده قبله‌غه قارشو اولتوره، کیچ ایرته‌رك یاته، یارتی توندن صوڭ توروب تهجد نمازی اوقی، صوڭره ایرته نمازینه قدر دخی یاتوب توره، خرمه مونچالاسندن یاصالغان توشا کده یوقلی، قایو وقتده پالاص‌ده‌قایو وقتده برگه یانوب‌ده یوقلی ایدی.

کیومده تکلفسز بولوب مامقدن، یوندن، جیتندن هر تورلیسن کییه، باشینه کوبره‌ك چالمه، بعض وقتلرده بورك، عید جمعه کونلرنده‌وایلچیلر کیلگانده کییه تورغان مخصوص کیملرینه بار ایدی.

هیچ وقتن بوش اوتکارمایچه، اللّه‌غه عبادت ومناجات یاکه اوزینڭ ومسلمانلرنڭ مصلحتلرن قاراب اوتکاره، باشینه بر اش توشسه: « یارب! توغریلقغه کوندرگل» دیه اللّه‌دن یاردم ایستهب کریشه ایدی.

هر اشی ترتیبلی، نظاملی بولوب، کونینڭ اوچدن بر الوشین عبادت برله، بر الوشین اوز اشلری کشی اشلری وعامه مصلحتلری ایله بر الوشین ایو جماعتلرینڭ اشلری ایله اوتکاره ایدی.

ایشلاگان ایشلرن سویلاب صاناب یرونی یاراتمی، ایشلاگان اشلریله ماقتانمی ایدی.

ماقتاسه‌لر کوتاریلوب اوچونوب کیتمی، یمانلاسه‌لر، قاتی سوز ایتسه‌لر ارتق کیفسزلنمای همیشه اوز اشنده بولا ایدی.

نه قدر ماللری آرتوب تورسه‌ده، همان درویشلرچه تکلفسز معیشت ایته، قولنده‌غی مالنی اوزی وجماعتلری معیشت ایتارلك آلوب، قالغانن فقیرلرگه، وتیوشلی اورنلرغه تاراته، بایلق ایله طبیعتی، معیشتی اوزگارمی‌ایدی. مکه‌ده وقت کافرلر طرفندن هر تورلی اذا جفا کوروب، اسلام ضعیف بولوب تورغانده تواضعسی، شفقتی، طبیعتی نیچوك بولسه، مدینه‌گه هجرت ایدوب، هر طرفقه اسلام نوری تارالغاچده همان شول طبیعتده بولدی.

نظافت وپاکلگی: تن وکیوملرینی هر وقت پاك طوته؛ طهارت ایله بوری، مسواك استعمال ایته، خوشبوی سورتنمگانلده‌ده مبارك بدنلرندن خوش ایس کیلوب توره، بر آدم آنك ایله کورشسه بتون کون قولندن خوش ایس کیلوب توره، بورگان یولده خوش ایس قالا ایدی.

مبارك کوزینه سورمه تارته، تزناقلرن اوزون بورنونی سویمی، ساچلرن مایلاب پاکیزه‌یورته، خوش‌ایسلی‌مایلر سورته، صحابه‌لرنگده پاکیزه و خوش‌ایسلی بولوب یورولرن سوه، وشوگا قزقدره: «دین پاکلك‌گه بنا ایدلگان، پاکلك دین‌نك اصلی» دیه ایدی.

توکل‌وشجاعتی: غایت‌بهادر، هیچ‌قورقو دیگان نرسه‌نی بلمای، صوغش وقتلرنده دشمن‌غه ایك یاقین کشی بولاایدی. هر ایشنده الله‌غه توکل‌ایدوب، الله‌دن یاردم صوراب، کامل اخلاص واجتهاد ایله اشکه کرشه، اوزلری قدر نیچه الوش کافرلرگه قارشی بیك آزعسکر ایله قارشو چقه وغالب بولا ایدی. الله‌نك‌توغری آدملرگه یاردمچی‌ایکانینه کامل‌ایناناغان‌ایدی. احد، حنین‌صوغشلرنك صحابه‌لر قورقوب تارالوب کیتدکده، اصلا اورنندن‌ده‌قوزغالمای‌تورمش ایدی.

بر وقت سفرده قلچن بر آغاچ بوطاغینه ایلوب یوقلاغان چاغنده بر دشمن عرب کیلوب، قلچن آلوب: «یا محمد! حاضر سنی اولتورم، سنی میندن کم قوتقاره؟» دیدکده حضرت رسول: «الله صاقلار» دیگان ایکان، شوندن عرب‌نك کوکلینه قورقو توشوب، قاوشاب قولنده‌غی قلچی توشوب کیتمش‌ده، رسول‌الله قلچنی آلوب: «ایندی سینی کم قوتقاره؟» دیمش، عرب: «یامحمد مرحمتك قوتقارسه قوتقارر» دیدکده عفو ایتمش.

شهر شرف.

پیغمبر.

قچانکم صایلادی تـڭری مینی بوحـق پیغمبر دیب.
مینی فضلینه لایق کوردی فرمـانم نوگه‌للەر دیب
شولوق ساعت‌اوزمدن، باشقه‌اوردن باش‌کوز آلدمده
سویله‌رگه بـاشلادم حقنی، کشیلرنڭ کوز آلدنده
کیروك بایمی، فقیرمی، پادشاهمی کورسه‌ته‌م عیبن،
اوقیم بالقنلی آیتلر قـاراو بوق هیـچ بره‌و کیفن.
کرشدم مین محبت‌که، قرنده‌شلـکـکه ئونـده‌رگه
آشامی، اچمی کونمز، کیچ‌بله‌ن‌باش قویه‌ی‌منلرگه.
جمیع اقربـام، دوستلـر، فرنـداشلر، زمانداشلر
میڭا قارشی قوطوردیلر، رحیمسز آطدیلر طـاشلر
سویله‌ندی اوستمه کوب افترا، بهتـان اوصال تلـلر
سیبلدی‌زور حقارت برله حتی بـاشمه کـوللر.
خـدایغ قیلمـدم اوپکه ظـلملردن، قهرلردن.
تله‌نچی ره‌وشی برلن‌مین قاچوب چقدم شهرلردن.
منه حاضر یاپـا یـالغز طورام بر چیتـده، صحراده
ایته‌م طـاعت کوزم، کوڭلم تماما عرش اعلاده
کوز آلدمده کوره‌م،ملك، ملك‌قدر یه‌شرن جهانلرنی،
کوره‌م بولغان، بولاسی بارچه یخشی هم یمانلرنی
کوره‌م عادن، ثمودن بار بولوب اوتـکان خلقلرنی:
کوره‌م‌دیڭـگزتوبن، اوینـاب، یوزب یورگان بالقلرنی،
میڭا قل آنده بار جانوار: آرسلان، حتی قـاپلانلر
نبیلرگه تیمه‌سلـکنـك مقدس عهـدن آلغـانلر،
دعامنی طـڭلی یولدزلر، کچیسی، زورلری برگه،
مینی تعظیملیلر شادلقله اوینـاب نورلری برله.
اگر قای چاقده شاو ـ شولی شهردن آرقلی اوتسه‌م
یانوب، روحانی اوط برله، آدمغان حالدە یول طوتسه‌م،

میکا شول حالده قارطلر برحقارت کوزلرن‌یورتوب،
اوکتلیلر صبیلرنی میکا بارمـاق بلەن تورتوب:
«قـاراغز ای صبیلر! بوکشینی، سزگه عبرت بو،
ارامزده ایدی کوبدن توگل موندن ئلـگرەك بو
تـکبر اول، طوراسی کـیلمدی بزنك آرامزده،
صبیلر آلـگز عبرت، بو مسکینگه قـاراگزده:
کورەمسز نیندی بتـکان هم آرقلانغان، قفیرلنگان،
ضعیفلنگان، طالانغان، اوسنی باشی نیندی کرلەنگان!
اشاندرمقچی بولدی اول جولەر! بزنی ایمش تگری
آنك‌آوزی بلەن‌سویلی، آگار کیلـگان ایمش‌امری!
ایمشده بزنی ئوندەرگه آگار تگری‌اوزی قوشقان،
کورەمسز نیندی‌خور اول‌همجهان خلقی‌آگار دشمان؟»

ع. توقایف.

سلیم بابای.

«اسما»دن

سلیم بـابـای، عباس ملانك آتا آناسی زمانەسندنبرو طورور، جای کونلرنده اومارطه صاقلار، قش‌کونلرنده واق توباك یومشلره یورر، آلتمش یاشارلك برقارت ایدی.

آتا وآناسی وفات بولوب، یورت تدبیری عباس ملاغه قالدیغی صوکندن سلیم بابای هم اولـگی منصبنده قالمشیدی. عباس ملا «بزنك آتا بلمگان-دیبور بالالردن‌اولمادیغندن، آتاسی زماننده‌اولان حال ومعامل‌لری، آتاسینك دوستلرنی جملەسنی اولـگی حالنده طوتار ایدی.

سلیم بابای هر نه قدر اومارطه قاراوچی‌سی ایسەده، باشقه اومارطه وقیار قـاراوچیلری قبیلندن یوق یره قارطایمش دگل بلـکه کچمش زمان خبرلرنی، آتا بابا مقاللرینی، ملی مثللرنی، اهل‌اسلامه مناسبتلی اولان‌حکایەلرنی اوقولاچق برکتاب ایدی.

ایسکی تاریخلرمزی سویلدکنده، ایسکی عصرلرنی وایسکی عصرلک خلقلرینی تمام کوز اوڭنه‌کیتورر ایدی. اوگوزلر یگوب، آربه‌لرنك کوپچکاریدی صاری مای‌ایله مایلاب، صرت اوسلرندن یرولرنی سویلدکی وقتلک دگلاوچیله ککندیلرینك تیمر یول، پاراخود، تیلیغرام تیلیفون زمانه‌سنده ایدکارینی اونتوب، ایسکی دنیا کشیلری اولورلر ایدی.

سلیم بابای، یالگز عباس ملاغه دگل، هرتورلی خلقغه یاری طورغان ایدی. بونك حکایه‌لرندن امامار شاکردلر، بایلر، عواملر، خاتونلر وقزلر بارچه‌سی لذت آلورلر ایدی.

سلیم بابای، یالگز عباس ملا باباسی‌اولمای، بتون خلق باباسی ایدی، سویلدکی وقتده، باشقه حکایتچیلرکبی یالندرماز، تکبرلنماز، ابرکه‌لنماز ایدی هم نه قدر لذتلی‌ایدوب سویلر، اصلا یوتکرماز، تماق قرماز، اورنسز برده سوزنی تکرار ایتمز، قولنی هواده یورتماز ایدی.

کندی ملی تاریخلرمزی وتـابشمقلرمزی بیلمکده نظیرسز کمسه‌مز اولدیغی‌کبی، قورای‌اوینارغه، برلارغه‌اولان ماهرلگی عقللری حیران‌ایدر ایدی

جای کوننده آول قارشوسنده اولان تاو باشندن موگایوب یرلاب بیرگان داوشلرینه بتون‌آول خلقی اویقولرندن‌اویغانورلر، طشقه چغوب کامل راحتلك ایله دگلاب اوطوررلر ایدی.

قمز ایچار ایچون کلمش، ترکی دیلی اوقمقده اولان برروس استودینتی سلیم بابای‌نك صاف وقالون داوش ایله:

«ای قایه اول کون‌که، بزده
شب طرولر بـار ایـدی؛
امـا دشـمنلـرده غـملـر،
ایچ پوشولـر بـار ایدی.
بر زمان چغار ایـدك بز
قرغه دوست ایشلـر ایـله؛

آنــده اوینلــر، کولولــر،
سیکرولــر بــار ایــدی.
هی عمرلر اوتدی کیتدی،
قاین کیتدی اول زمان؟
قایده اول شب های، هولر
گفتگولــر بــاری ایدی!»

دیب‌برلادیغنی دگلاب‌طوروب، مسقوایه قایتدغنی نوطه‌غه آلدرب «سلیم ا ٠می دیومشدی.

سلیم بابانیک مای، ایبون آیلرنده خلقلر اورنلرینه کروب یاندقلری صوگنده اوینامش، قورای داوشی، استانسه‌ده اولان الیکتریق بتون شهرده اولان قرغلرنی اشلتدگی قبیلندن، قارت یـاش؛ ایر، خانون؛ یکت، قزــ جمله‌سینک کوکللرینی سلـکتور ایدی.

بو ونلرندن، آرقه‌سویه‌کلرندن سزلانوب یاتمقنی اولان قارتلر، اورنلرندن سیکروب طوردقلرینی بلمای قالورلر، و«های‌اوزکارم‌اوزله!»دیبورلر ایدی.

کیلونلرنی سوکوب، قروب، بی مزه ایدوب یورمکده اولان قاین آنالر بونک قورای اویناوین یا که برلادیغی تـاوشلرنی ایشتدکـرنده مای کبک یومشاروب کیدرلر، کیلونلرینک قصوراتقلـرنی عفو ایدرلر. عفوگنه دگل، اورشدقلری ایچون عذر ایدرلر ایدی.

سلیم بابای قورای اویناغان یا که برلاغان کیچه‌ده یاش کیلونلر بیک راحت یوقلارلر وکوکللی دوشلر کوررلر ایدی.

غافل ابن عبدالله

«یاش‌عمرم»دن.

قایا کیتوب غائب بولدی صبی چاغم
یا کا پشکان آلمه کبی ایکی یاغم،
کوزگیگه کوزم صالوب یوزم کورسام
حسرتلرم ملک مرتبه آرته طاغن.

قار او برله کوزگه توشه صافال میق،
کوز توبلری ایتی بتوب بولغان قییق،
مونی کورب یاش زمانلر ایسکه توشوب،
زار قیلوب، آه اورامن طنم جییوب.
بیش آلطیده زمان قیمت مثل آلطون
شول وقتده اوقتدیلر ایمان شرطن،
بریلده ایجاك طانوب، سوره بلـکاچ
«بوبالا زیرهك» دیدی آول خلقم.
اون بر یاشده آلغه کیتدك ایکوچ قابات،
شول چاقده بزنی بلا آلدی قاماب
مقصودقه جیتهم دیوب طرشقانده
آتا، آنا وفات بولوب صندی قانات.
آتا آنادن محروم بولوب قالدق یتیم،
حمداً لله شویله بولسه بولمادق کیم:
بودنیا، نی کورسهٔ‌نمهٔ‌س ایر کشیگه،
هیچ زیان یوق اگر بولسه کوکرهك کیك.
منطقدن اون‌بیش یاشده آلدق درس،
اون آلطیده آلغه کیتدی، قیلغان هر اش،
هر مقصودنی حق تعالی اوزی بیرور،
توکل قیل! اجتهاد ایت، اشکه کرش:
اجتهاد ایتسه بنده آرتقه قالماس
بالقاوغه بخت دولت کوزن صالماس.
مین فقیر دیب اجتهادسز قاراب یاطقان،
دنیا، آخرت لذتنده کوره آلماس.
کوزصالدق اون بیدیده بخشی یرگه،
طرشدق قاتیشورغه بخشی ایرگه

همت ایله اجتهادم سایه‌سنده
بخشی‌لر کوزن صالدی بوفقیرگه.
هرکشی اوز بلگانن قیلور اظهار!
صحتبلر تأثیر ایته دیگان سوز بار.
هر نیچوك یخشیلرغه یولداش بولوب
بدبخت اوصاللردن قاچ، قاچ زنهار.
اول زمان اوتب کیتدی صودای آفغان.
مانور قزدای ایشك آچوب، کیری یابقان،
آه اورساکده اول‌زمانلر کیری کیلماس
بەیل‌وندن اچقنغان اندای چابقان.
قایا کیتدی اویناب کولوب یورگان وقت؟
بوزماننی اوتماس کبی کورگان وقت،
قش کونی مدرسه‌ده برگه یاتقان،
دوستلر ایله عیش وعشرت سورگان وقت؟
قایده کیتدی قولنی قولغه آلغان وقت
بر بر سینه ککوزلرن صالغان وقت،
بوزمان شول زمانلر ایسکه توشوب،
بوره‌کنی یاندره‌در قالغان وقت.
قایده کیتدی صیفیه‌ده یاتقان وقت
فنجان ایله قمزلرنی طاتقان وقت،
کیچ بولسه تعاطیٔ افکار ایتوب
سوز سویله‌ب‌اوزون طاکلر آطقان وقت
قایده کیتدی شاد اولارق طورغان وقت
بر برسندن مکتوم سرنی صورغان وقت،
سین مصرغه، مین‌بیروت‌که بارامز دیب،

ایکی صدیق تورلی پلان قورغان وقت.
بر بر سینه صداقتی کامل بولوب،
سوزلربنی تورلی یافقه بورغان وقت.
نی‌سببلی بیگره‌ك تیز اوتب کیتدیك
بر خدای‌نك لعنتی اورغان وقت.
فایده کیتدی؟ صدیقلرم کوکل خوشلر
صحراغه چقار ایدك بارچه دوستلر
بر سببلی خاطرمز محزون اولسه
کوکلنی آچار ایدی تورلی قوشلر.
بویله ماتور تورلی چه‌چه‌ك اوسکان نیچك
تورلی طرف باشن بوره یللر ایسب
کوز صالساك آل قزللر منظره‌سی
خیانتسز صاف کوکلنی کیته کیچب.
تورلیسندن چغوب طوره تورلی ایسلر
بعضیسینه آصلنغان آل بیمشلر
صراط کیچب فردوسده‌اوطورغاندای
شاد اوله‌رق اوطوره‌مز بز دوست ایشلر
اوفا، فریم صحرالری فردوسدای،
مونده یورساك بارقایغولر ایسکه توشمای
هواسی صاف سرخاولرغه شفا بولا،
صولاری آغوب یاطا صاف کموشدای.
بواوط یوق، هوالر صاف، کوبلر طمق،
یافراق ایله ئورتولگان یاشل چبق
تورلی، تورلی یاشل،قزل نباتلرگه،
روح کرته نورلی قویاش بالطراب چغوب،

ایدل بویی، هرتورلیدن آغاچلر بار
جنت کبی آغاچ آستی آققان انهار
چق نوشکان چه‌چه‌کلرگه قویاش چقوب،
براوستنده پیدا بولا تورلی نورلار.
قایق برله صوده یورسانگ ایشکانگ ایشب،
شادلقلری جانلرگدن کینه کیچوب،
یاز بولسه کسب هوا قیلوب یاطا
مسکاو، قزان طلبه‌سی قمز اچوب.
ایدل بویی بیوك یارنگ باشلارنده
اوطوره‌مز کوندز آغاچ آستلارنده،
آرلی، بیرلی تورلی بالق یوروب طوره،
قزلر کبك اون بیدی یاشلارنده.
کیچ بولسه بواورنغه‌توشه‌چقلر
سیره‌ك، سیره‌ك سلکنه‌در یاش چبقلر
بوصفتلی جزئی جنت اورنلرده
جانلی بنده غافل یاطوب نیچك یوقلار؟
یافراقنگ آره‌سنده صاندوغاچلر،
برسندن صونگ صایرارغه برسی باشلار
صاندوغاچنگ طاوشلری تأثیر ایتب،
جیلسز وقت سلکنه‌در یاش آغاچلر.

مجید غفوری

بولوطلار.

«بلیك»دن

نیچك ماتور بولا ایرته برلن بولوطلار! آلار آلطون ایچنده‌گی آخاق کبك یالتراب طورالر. صابان طورغابلری کوتارلوب بولوطلار قاتننك کوك‌نك قابقاسی توبنده صایراغان کبك بولادر. کوندز کوك هواده آغاروب یالتراب تورغان چاقده بولوطلار بیك کوکلی کورینه‌لر، قویاش باییغان چاقده آلار طاغی بیك ماتور؛ قویاش بایوشننك آلار تورلی توسکه بولوب تورلی نسته‌لرگه اوخشیلر. قـای چاقده آلار بیوك پادشاه یورطینه اوخشایلار قـای چاقده آلطوندن، آصل طاشلاردن یاصالغان بیوك پادشاه‌نك تختینه اوخشیلر. تونلی آی یاقتروب تورغان چاقده بولوطلار طازا آق بولالار؛ بولغان نسته‌ده طنچلانوب شپرطلانغاننك آلار یوقلاغان آق برنلار کنوی کبك بولوب طورالر صوڭ بوماطور بولوطلار نی‌نسته؟ گل صو طومانغنه، آلار بیك تیز بتالر بیك تیز اونـگارالر. کوك کوکراب یاوغانده آلار قارالالر، واول چاقده آچوچان کشی کبی طولولانالر، آندن صوڭ صلواة کوپری کورینه‌ده دنیا شاولاب یا ثغر یـاوغانده بولوطلار قوواتوب بیلمابوب طورالار. کشینك عمرینده بولوطقه اوخشاولی. گل شولای اوته. تیز اونـگاره. بوگون کشی یاقطی کوڭلی، ایرته‌گه قارانغی، قایغولی.

مستشرق رادلوف.

زهرا خانم

«مشهور خانونلر» دن

سنبر ولایتنده „آقچورین“ فامیلیه‌سینه منسوب اولان اسفندیار نام بر تاجرڭ قزی و „ترجمان“ غزیته‌سی صاحب امتیازی ومحرری اولان اسماعیل بك جنابلرینڭ زوجه‌سیدر. قز ایکن وقتنده گوزل ترکیچه وبر مقدار روسچه تحصیل ایتمش ایدی. (۱۸۸۱—۱۲۹۸) تاریخنده „ترجمان“

جریده‌سینڭ مقدمه‌لری اوله‌رق „باغچه سرای“ شهرنده نشر اولنان بر نیچه ورقه‌لری کوروب، زهراء خانم، بونلرنڭ محرری اولان اسماعیل بك الغصفری حضرتلرینه غائبانه محبت وحرمت ایلمیشیدی. مذکور سنه‌ده ایسه برادری ایله تبدیل هوا قصدیله قریمه کلمش وبر مقدار تفرج ایتدیکدن صوڭره طوغریدن طوغری اسماعیل بك ایله کورشمشدر. بوندن صوڭره مخابره‌ده اولنور ایمش، اسماعیل بکڭ ملت ومعارف یولنده فکر وخدمتلرینه کسب وقوف ایتدیکی ایله بونڭ قلمندن توکلمش تامچیلرڭ کله‌چك بر کونده چشمه‌لر اولوب دورت طرفه جایراب کیده‌چکنی اعتقاد ایتمکله اسماعیل بکڭ نکاحینه آتلمشدر. روایتلره کوره مزبوره „ترجمان“ غزیته‌سی نشر اولندیغنڭ برنچی خاتمه اولمشدر. (۱۸۸۳ــ۱۳۰۰) یلنده „ترجمان“ غزیته‌سی تأسیس اولنوب، جمله ولایتلر ایله مخابره باشلاندیغی حالده ڨولغه (اتل) واورال طرفلرنڭ اولان ترکی شیوه‌سنی اسماعیل بکدن دها کوزل بیلدککندن زهراء خانم، کتابت ایله مهم خدمتلر ایتمشدر. واقعا بایلغی، ثروتی، وبیوك راحتلکلری ترك ایدرك، „قلمندن“ ماعدا مالی اولمیان برذاته رفیقه اولمغی اختیار ایتمه‌سی، معارف یولنده‌فدا کار اولدیغینه‌دلیلدر. روایتلره کوره‌بوارزوسی شو درجه‌ده اولمش ایمش‌که: آتا وباشقه اقربالرینڭ مخالفتلرینه باقمیه‌رق کندی وطن اصلیسی اولان سنبر ولایتنی ترکله قریمه وباغچه سرایه هجرت ایتمشلردر. مالك اولدیغی بر آزمقدار قیمت اشیاسنی (آلتون والماس) صرف ایدرك مطبعه‌نڭ اکمالینه ومشتریسز اولان بر جریده‌نڭ دوامنه غیرت ایلمشدر. بیش آلتی سنه‌لر „ترجمان“ڭ امور ارسالیه‌سنی ودفتر دارلغنی یالکز کندیسی کوچرمشدر. اگرده بو اشلری آقچه ویره‌رك غیریلردن اشلتمك لازم اولسه ایدی، غزیته صندیغی مساعده ایلماز وبوندن‌ده طبیعی اولارق غزیته دوام ایده آلمازدی. روسیه اسلاملری کبی دنیا احوالندن آز خبرلی، نشریات عالمی ایله آز آشنا اولان برقوم آراسنده „ترجمان“ڭ سونمیه‌رك دوام ایتمه‌سی مشار الیهانڭ همتی سایه‌سنده اولدیغی معلومدر. غزیته‌نڭ

اشی بر مقدار ترقی ایندیکی وقت زهراءخانم بالا چاغالر آناسی اولمشیدی، فقط بونلرك تربیه‌لریله مشغول اولدیغی حالده غزیته ادارەسینه نظارت ایتمیه‌کینه یتشور ایدی. زوجی اولان اسماعیل باك ایله یکرمی سنه عمر ایتدیکی حالده کندینه عادت طشنده قیمتلی کیوم یاکه آلتون وقیمتلی جهاز آلنمەسینه راضی اولمامش، وخانەسی هم اولادنیڭ هیچ کیمه طابشرمای کندیسی بالذات نظارت ایتمشدر. هرنه قدر اسمی غزیته‌ده کورلمامش ایسه‌ده حسن خدمتی ومعارف یولنڭ اولان غیرتی چوقلره معلوم اولدیغندن وفات اولدیغی وقت جمله ولایتلردن زوجنی تعزیه ایدرك اوچیوز قدر نامه یوللانلمشدر. کندیسی جسما نادر برخاتون اولدیغی کبی معنا هم صبرلی ودیندار برمسلمه اولمش ایمش، غزیته اشلرینڭ اڭ آغر واڭ مشقتلی کونلرنده، هر نورلی امثال سویلپ وجناب الله‌ه اعتماد ایدرك غیرت وصبر لازم ایدیکنی، وبویله اولان اشلر هیچ وقت یولده قالمیه‌جغنی ایراد ایدرك زوجینه تسلیه ویرر ایمش. «بر بیوك کیمسه‌یی آلـگزده ترجمهٔ حالنی اوقوگز هر وقت بیوکلکه یول حاضرلپ وکوڭلنی شادلق وغیرته سوق ایدوب طورمقده اولان برخاتونی بونڭ یاننده کوررسز!». مزبوره (١٩٠٣ــ١٣١٩) ده (١٣)نچی آپریل شنبه کور اخشام وقتی ارتحال ایدرك «باغچه سرای»ده زنجرلی مدرسه مقبرەسنڭ میڭلی‌گری خان تربه‌گاهی قپوسی قارشوسنڭ دفن اولندی. یاشی(٤١)ده‌ایدی.

رضاءالدین بن فخرالدین.

بخت.

ماطور قز دیـگـگز یارنده،
قایده اوسه خرما بویوغوب.
قویـاشنڭ صوغه بـاطقانینه،
اوطوره‌در قـاتی قایغروب.

صبر ایتـکل بـالا، قایغرمه،
کوب‌زماندن‌شولای‌اوینای‌اول،
بوگون صول یاغـگدن بایسه،
ایرته،اوڭ یاغگدن قالقار اول.

میرسیاف کریمبایف.

عالمجان البارودی جنابلرینڭ خطبهٔ بلیغه‌لرندن برسی:

«قزان مخبری» ٦ نچی نومر. ١٩٠٥ انچی سنه. نویابر ٢١.

ای مسلمانلر! ای اللهنڭ حق دینینه کونلرگان کمسنه‌لری! اوشبو دینگز اوچون شکر قیلگز، دینگز قدرینی بلگز! دینگزده بولغان اللهنڭ بیورقلارینی اویون تکورمه‌گز، جیگل حسابلاماگز. هر نعمتنڭ قدرینی بلمماسه زائل بولمق خوفی بار. هر اشده، هر صولوده اللهغه محتاجسگز. بالونچگز بولوب ویا گاروب طورا، بس هر وقتده اللهنی اونوتماسقه، آندین قورقورغه، آنگا یالوارب تورورغه تیوش بولا.

ای شاکردلر! سزلر ملتنڭ کوتوب طورغان یگتلریسگز، نیچه یوز ملڭ مسلمان ملتی سزنی دینمز اوچون فایده‌لی کشیلر بولورلار، خلقغه تللری وخلقلری برله دین‌اوگره‌درلر، اللهنڭ قهری بولندن بزنی صاقلاب وقوتقاروب، اللهنڭ رحمت یولی ایله بزنی آلوب باروب، اللهنڭ رضالقینه ایرشدرگوچی بولورلردیو دورت کوز برله کوته‌لر.

سزلر بوقدر ملتنڭ انتظارلرینی بوشقه چقارماگز، اوزگزنی بایاغی خدمتلرگه یاراقلی ایدرگه طرشگز.

شوندای دینی بولغان الوغ درجه‌لرگه مناسب بولورداى تربیه برله تربیه‌لنگز، قرآن تعلیمی تعلیم کافی، اسلام تربیه‌سی تربیهٔ وافی، علماء صالحین‌نڭ تنبیهلری تنبیه شافی، . . . . . آقار صولرنی قوملی وقوری یرلرده آزله‌مه‌گز.

ای بایلار! دولتگزگه‌آلدانماگز، دولتگزنڭ حقینی‌اوته‌گز مالنڭ خوفی بیك زور. کوب ماللار کبر وطغیانغه سبب بولوب خواجه‌سینی هلاك ایدر. گناهغه توشورمگانده قیامتده قورقنچلغی‌غنه بولغانده‌ده آرتق قوانماسقه تیوش. مالگز برله دین فایده‌سینه اجتهاد ایدگز. علم ومدرسه‌لرگه یاردم‌ایدگز. بو یولده مالگزده ئولوش کوب بولسه، شول مالدن قیامتده خیر کوتولسه اورنلیدر.

دین علم ومدرسه برلن صاقلانا. علم ومدرسه‌لر اوچون مال حاجت. بس علما علملری برله دین اوگراتسونلر، دینني بدعت وفساددین وسونمکدین صاقلاسونلر. سزلر مالکرکز برله علم ومدرسه‌گه باردم ایدکز، مالگزغه ایك خیرلی مصرف علم ومدرسه دیو بلگز. شول وقتده مالگز دنیاکز وآخرتگز اوچون خیرلی بولور وبال بولغان مال بولماس، شاکردلرنك وسائر علمانك حاللرینی تیکشرمه‌گز؛ عیبلرینی ازله‌مه‌گز، آنلارنك یمانلاری سزنك یمانگزدن یمان دگل، یخشیلاری سزنك یخشیلارگزدن یخشیراق. آنلار اچندن چقاردین حامیلری؛ وآلار بولور حق یولنی کورساتوچی هادیلر، آلار اچنده بولور انبیا وارثلری...

ای فقیرلر! فقیرلککزده الله‌دین شکایت قیلماگز، الله شولای تقدیر ایتکان‌نی حال ایتماك کیره‌ك دیمه‌گز، الله فقیر بولورغه بیورماغان، بلکه کسب ایدرگه واجتهاد برله اش قیلورغه قوشقان.

طرشگز، یخشی اشله‌گز، شاید مال حاصل ایدرسز، طرشوبده بولماسه فقیرلککزگه صبر ایدرسز؛ فقیرلك قیامت کوننده اوکنچلی توگل، فقیرلگینه صبر ایتکان فقیرلر قیامتده بایلاردین قدرلیره‌ك واوکنچسزره‌ك بولورلار.

ای مسلمانلر! هرقایوگز الله‌نی اونوتماغایسز. غافل یورمگایسز، آلدگزده اولم بار، یالگز باشگز قبرگه کرمك بار. منکر ونکیر برلن معامله قیلمق بار. قیامت بولغانده بارچه یخشی ویمان عمللرگزنی بلگوچی الله حضورینه باروب، شول عمللرگز اوچون جواب ویرمك بار، بو اشلرنی خاطرگزده طوتگز، الله تعالی مسلمانلقگزنی اونوتدرماغای.

عالمجان البارودی.

ملا عالمجان البارودی حضرتلرینڭ صبیلق وقتندن.

I

قزان شهرینڭ ٣١ چاقرم غرب شمالیسنده‌گی « چواش ایلی » قریه‌سی خلقندن بنیامین بن علی بن قل محمد آطلی کشی، ایمپیراطور برنچی پاول زمانه‌سنده عسکرگه آلنغان ایدی. بنیامین آغای عسکرلکنڭ آخرغی مدتلرینی قزان یاننداغی پورخاوای زاوودده اوزدردی. هم خدمتندن صوڭ دخی پورخاوای (بارودیه) ده بر مدت اقامت ایتوب، بو اثناده (١٨٣٢ نچی یلده) محمد جان آطلی براوغلی طوغدی. بنیامین آغای آولینه قایتقان چاقده، اوغلی محمد جاننی، کیاووی چیتاك کاوس سوداگری نور محمد بن ملا بایزید خدمتنده بارودیه‌ده قالدروب کیتدی. شولای ایتوب محمد جان، هنوز اون ایکی یاشنده ایکان، چیزناسی قاراماغنده سوداگرلککه کرشدی.

محمد جان افندی بن بنیامین، ١٨٥٥ نچی سنهٔ میلادیه‌ده، «چواش ایلی» نه یاقین « کوچك قوال » آولندن دیانتلی هم اعتبارلی حبیب‌الله بن محمد شریف نام کمسه‌نڭ قزی ١٨، ٢٠ یاشلك بی‌بی فخرالنسا خانمنی نکاحلندی. واوشبو ازدواجدن الك ثمره اولمق اوزره میلادی ١٨٥٧ نچی یلینڭ فیوْرالنڭ ایکنچی کوننده (هجریه ١٢٧٣ نچی یلینڭ جمادی الاخری ابتداسنده) صاحب ترجمه عالم جان، «کوچك قوال» قریه‌سنده باباسی حبیب‌الله یورطنده، دنیاغه کیلدی.

عالم جاننڭ ولادتندن صوڭ، آتاسی محمدجان افندی، خوجه‌سندن اذن آلوب قزانده اوزیچون تجارت ایتارگه باشلاغان ایدی. لکن آناسی هنوز «چواش ایلی» قریه‌سنده قاینیش یورطنده اقامت وخدمت قیلا ایدی. بو جهتله عالم جاننڭ دنیاده الك کورگان یرلری «چواش ایلی» تیره‌سیدر.

سوداگرلری اوکوب بر خیلی ترقی ایتکانگه چیتکچی محمدجان افندی عائله‌سینی ١٨٦٠ نچی یلده بارودیه‌گه کیتروب اورناشدردی؛ دیمك صاحب ترجمه، اوچ یاشندن اعتبارا قزانده عمر ایته باشلادی.

عالم‌جان حضرتنك آولده‌غی بالالق خاطراتی بیك کوڭللی هم انتلی دگللر: آتاسی سوداگر بولغانغه، وقتلی آیلرغنه آولغه کیلوب، اکثر زمانینی ترویسکی، اربت، بوگلمه منزله وقزان تجارتلرنده اوزدرا ایدی. آناسی، نیز آچولی بنیامین بابای ایله اوگی قاین آنا، هم قاین سڭللر آراسنده خیلی جفالانه ایدی. بارچه یورت خدمتلرندن باشقه صو طاشومق، اوراق اورمق آشلق صوغمق کبی خارجی خدمتلر دخی بیچاره فخرالنسا خانمغه یوکلانگان ایدی. شول زماندوق، کوڭل نچکه‌رو، قاتی یورلمق ایه‌سی بولغان صاحب ترجمه، بر دفعه ئه‌نکه‌سینك چارشاو آرتنده یغلاب اوتورغانینی خاطرلیدر.

عالم جان حضرتنك، ایکی اوچ یاشلك زمانه‌سی خاطراتی بوندنغنه عبارت دگللر:

«چواش ایلنده تورغان وقتمده شادلق، قورقو، قزغانو کبی شدت(۱) انفعالنی موجب بولغان اوچ دورت واقعه‌نی ألده ایسکارامن:

«برنچیسی آنام آولدن ترویسکیگه کیدر وقتنده کیمه‌لی آرباغه آنام برلن ایکاومزنی یاننه اولتورتوب آولدن چقغانچی آلوب بارغان ایدی.

«ایکنچیسی، بر سفردین کولوکگه طولدیروب قزل آلمالر آلوب قایتقان ایدی. بو ایکی ماده‌ده بیك قوانغان ایدم.

«اوچنچیسی، اینشدن اورده‌رك بولغان بابام اوینه قایتقانمدن آول عادتنچه اوطروب تورغان آغایلر مونه عالمجانغه چاچك صالدرو کرك دیگاندین بیك قورقغان ایدم.

دردنچیسی، بابام بنیامین قاره ابوده منی یانینه اوطرطوب چای اچکانده، چارشاو آرطنده قزان ومیچ طوغرو نده آنامنك یغلاب اوطرغانون بلام؛ آنی اوازمان بیك قزغانغانمن..

اوشبو خاطرات، کچکنه بالانك حس وحافظه‌سننك گی قوتنی کورساته‌در.

یورخاؤای محمدجان افندی عائله‌سی بارودیه‌ده، فقط بریل قدر گنه طوروب، ۱۸۶۱نچی یلینك کوزنده اصل قزانغه کوچدی؛ وتبخنسکی اورامده

(۱) قاتی یورلمق.

ایکی یاتاژلی کچکنه بر آغاچ اوینك (سلنگر فخرالدین آغای اوینك) توبان قاتنه فاتیرگه کردی.

حاضرده محمدجان افندی علییف‌نك زور طاش پولاطی قارشیسنده بولغان بوکچکنه فاتیر اوبی، عالمجان حضرت‌نك اوز تعبیرنچه „حیاتنك باشلانغانی (۱) مکان"در، زیرا، بالا عالمجان بواویده اوقورغه باشلادی؛ حضرتنك حیاتی ایسه اوقوب، اوقوتماقدن عبارت دیه‌رگه ممکندر.

II

حضرت ئلك درسلرینی بالذات شو شیلای نقل قیلادر: «آنام بوش وقتلرده‌می، هر کونمی، آچق بلمایم، مینی قارشوسینه تزله‌ندروب، یانینه ایدان سبرکیسندن بر چبق قویغان حالده الفبا اوقوتقانی خاطرمده بار. چبق بر له آرقه‌منی اواچادیمی، یوقمی ایسکارمیمنم. بو، ۱۸٦۲ نچی یل ایندالری بولغاندر.»

شول آلتمش ایکنچی یلنك مای آینده، هنوز بیش یاشده اوچ آیلق بولغان عالمجاننی، قزان‌نك ایکنچی محله‌سی مدرسینه اوقورغه صالوب، نورعلی خلفه‌گه شاکرد ایتدیلر. اول زمان بومدرسه، مدرسی صلاح‌الدین حضرت قولنده ایدیسه‌ده، اوّلگی مدرس مشهور محمدکریم حضرتنك هجرتی بیك یاقنده بولغان ایچون، کریم حضرت مدرسه‌سی‌دیو آطالمقده ایدی. داملا عالم‌جانغه ئلك خلفه‌لك ایتکان نورعلی افندی، بارودیه امامی عبدالرقیب ابن ملا عبدالمؤمن ابن ملا عبدالرحیم ابن عبدالرحمن بکیلماوینك اوغلی ایدی.

غایت متأثر (۲) ومحجوب (۳) طبیعتلی بولغان کچکنه عالم جانغه، مدرسه حیاتنك ایلك تأثیراتی برده خوش بولمادی: یاکیغنه کیلگانی بوزور ویات شهرده بچان بازاری یانندن، ایکنچی مسجد یاننه قدر یراق مسافه‌نی، یالگز، بولداشسز قطع ایتمك کرك بولا ایدی. ذاتا بیك شوخ وشایان بیسته بالالری، یاگیراق آولدن کیلگان، (بالاقای) به‌له کای آرقداشلرینی دائم رنجیته‌لر ایدی.

۱) ترکلك باشلانغان اورندی.
۲) اثرله‌نوچی. ۳) اویالچان.

هنوز، حاضرده‌ده موجود بولوب یتمگان یاش بالالرنی اویلرندن بر زورراق کشی رفاقتنده مکتبکه آلوب کیلو، مدرسه‌ده چاقده بالالرنڭ استراحت واوینلرینه، بر برلرینه بولغان معامله‌لرینه دقت ونظارت قیلو، نهایت درس عتامنده اولرینه ایلتوب طابشرو کبی نظاملر طبیعی اولزمانده بتونلای یوق ایدی. عالمجان حضرتنڭ حافظه‌سنده ایڭ تیران از قالدرغان خاطرات مؤسفه بارو کیلوده‌گی زحمت ومشقتلردن آرتق، اوزی برلن برگه اوقوغان بالالرنڭ جفالاولری ایله تورلی ادبسز سوز وحرکتلر اوگراتولری‌در: «طبیعی آتــا وآنا اوزلری تربیه اصولینی اوگرانوب وبلوب بالالربنی یخشی تربیه‌ایتمازسه‌لر، وبالانڭ آنده وموندہ چغوب یورگاننده کوز وقولاق بولور ایچون یخشی عقللی یولداش قوشمازسه‌لر، بالا هر کورگانندن اورنەك آلا وهر تورلی حیواندین سبق اوگرانه، خلاصه ادبسزلك درسینه ملکه حاصل ایته‌در، الك مدرسه‌گه کیرگانم زمان، سبق یولداشلرمدن بایتاق ضرر کوردم، جفالر جیکدم، بولرنڭ بعضیسی هنوز خاطرمدن چقمایدر. یولداشلرمنڭ ادبسز اویونلری، تربیه‌سز سوز وحرکتلری میکاده خیلی سرایت (٤) ایتدی: یولداشلرمدن مینده فساد درسی اوگرانمی قالمادم...»

حضرتنڭ بو بالالق مشاهدات وخاطراتی، مدرسلك زمانه‌سنده‌غی فعالیت وحرکتنه، مدرسهٔ محمدیه‌ده‌گی تجددات واصلاحاتقه خیلی تأثیر ایتدی. حضرت، علمدن آرتق حسن اخلاقه، تعلیمدن زیاده تربیه‌گه اهمیت بیرگان ایچون اولسه کرك، کچکنه بالالرنڭ تربیهٔ اخلاقیه‌سینڭ ابوین واستاذلر طرفندن نظارت ودقت ایتلماوی شدتله تنقید قیلا وخاطرات صباوتندن باحث اوراقنده، بو خصوصکه زور اهمیت بیره‌در: „درسدن بوشانوب اویگه قایتقاچ، کیم برله اویناسامده، کیم برله یورسه‌مده مانع یوق ایدی. شوندایی بالا برله اختلاط یارامی، موندای برله یارامی؛ فلان تورلی اویون درست، فلان تورلی درست دگل دیو آڭلاتوب ایتوچی یوق ایدی. آتام، آنام، خلفه‌م

(٤) جوقدی.

اورام بالالرینك حاللرینیده بلمیلر، مینم برله برگه برده یورمیلر، هم هیچ کمنیده برگه یوروتمیلر ایدی..»

صاحب ترجمه خلفه‌سنادین، مدرسه‌لریمزنك کوبسنده، حاضرگه قدر دوام ایتکان اصول اوزره اوقورغه طوتندی: اوّلا یازیلوب بیرلگان برالفبانی طانوب اوگراندی. قشن هفتیك هجاسنه توشدی. یاز باشنه‌طبان ایندی کچکنه سوره‌لرنی قاراب اوقی آلا ایدی.

اول زمانلر ــ واقعا حاضرده دخی شولایوق . . ــ سبق بالالرینی قش یاز دیمایینچه برده تعطیلسز بل تولگینه متمادی اوقوته‌لر ایدی؛ عالمجان افندینك اون ایکی آیغه، جمعه‌لردن غیری فقط ایکی بیرامده دورتار کون ویازنده، قشنده آولغه باروب کیلور ایچون برر آطنه، یعنی مجموعی اوچ آطنه‌لب یال ایته طورغان کونلری بار ایدی.

یاش شاکرد مدرسه‌گه صالنغاننك ایکنچی یلی باشنده تورکی طانی آلغان ایدی؛ تورکی قرائت کتابلری سلسله‌سنی، یعنی بدوام، تقی عجب، کیسك باش، یوسف کتابی... الخ بارچه‌سنی اوقودی. ایکنچی قش باشنده، ایندی تمام تورکی طانوب یتکان ایدی؛ لکن خلفه افندی، بالانك کوکلی یازوغه کیتارده سباغنه اهمیت بیرماز، دیوب یازونی منع قیلغانغه، عالم جان افندی طبیعی یازو اوگرانه آلمی ایدی،

عالم جان افندینی ایکنچی قش صوکلروندوق عربیاتگه توشروب: «قرق حدیث»، «شروط الصلوة»، «تعلیم الصلوة»، «فقه کیدانی» «شرعة الاسلام» اوقوتدیلر. حتی بونلرنك بعضیلرین ازبرلتدیلرده!.. هنوز یدی یاشنده بولغان بو کچکنه بالاغه دیل اوگرتمك قصدیله دگل محتویاتنی بکلتمك آرزوسیله عربچه‌دن یعنی چیت بر تلدن کتاب اوقوتمق یتشمه‌مش کبی فارسی العباره «فرض عین» دخی بکلتدیردیلر! تدرسیده بکللك بولسون ایچون بالالانی اوز تلنده یازو یازمقدن طیالر، لکن چیتنمی بکلمی برده‌او بلامایچه بلمگانی ایکی اجنبی دیلیله، فقه مسئله‌لرین ازبرلتدیره‌لر ایدی!..

توركی طانیر ایچون اوقوندیریلغان کتابلرنگده بعضیسی مشکللکده عربی وفارسی کتابلردن قالرلق دگل ایدی؛ مثلا: هنوز سکز یاشلرنده ایکان عالمجان افندی‌گه ابراهیم حقی حضرتلرینك «معرفتنامه» سین محمد چلبی حضرتلرینك «محمدیه» سین‌ده اوقوتدیلر! ادبیات تصوف وفلسفه‌دن باحث بو منظوم کتابلردن بیچاره بالا، طبیعی بیك آز نسته آگلی آلغاندر. . .

بوزور کتابلردن توركی‌اوقو ملکه‌سندن غیری بر نتیجه چقمادی. لکن عباره‌نی درست اوقتوده نورعلی خلفه‌نك مهارتی بار ایدی، هم‌بوخصوصکه جدا دقت‌ده‌قیلا ایدی.

صاحب ترجمه بوزور وآغر کتابلرنك آستنده کوب ایزلسه‌ده هنوز، خلفه‌سینك، عمومیتله‌اوقتو اصولنك‌نقصانلرینی سیزوب، تنقیدایته‌چك‌درجه‌لرگه بیتشه آلماغان ایدی؛ آلاینه یازو اوگره‌نودن طبوده‌کی مناسبتسزلکی، حس قیلوب، خلفه‌سندن قاچراراق کتابدن کوچروب یازو یازارغه طرشه باشلاغان وبر درجه اوگرانگان ایدی.

بو اثناده عالمجان افندی قرائت قرآنده دوام قیلوب ٦٦ نچی یلغه قدر اوچ‌دفعه کلام شریفنی‌ختم ایتدی. اول زمانلر تجوید اوقومق، فقط‌ملا بولاچق کشیلرگه‌گنه خاص بولغاندین، خلفه افندی تجویدنی آیروجه اوگرتماسه‌ده، قرآننی خیلی رعایه ایله اوقوتدیره ایدی.

عالمجان حضرتنك الك مدرسه‌گه صالنغانی ١٨٦٢ نچی یلدن ١٨٦٦ نچی یلغه قدرکی دورت‌سنه‌لك مدتی‌تحصیله‌سین، تحیل ابتدائیه‌سی دیمك‌جائزدر. چونکه بو اثناده تماما توركی طانوب، قرآننی خطاسزجه اوقورغه اوگره‌نوب، ضروریات دینیه‌دن خبردار بولوب بالفعل عمل ایترگه‌ده باشلادی؛ هم شوشی ٦٦نچی یلدین صوك عربی تحصیلینه یعنی رشدیه درسلرینه کرشدی. ٦٦نچی یلغه قدر اوقولغان عربی وفارسی کتابلردن، عالمجان افندی، لسان جهتیله‌آز فائده‌لنه آلغان ایدی. حساب تاریخ، جغرافیا کبی مقدمات فنون اول زمان مدرسه‌لرنده اصلا اوگرتلمی ایدی؛ بوجهتله عالمجان افندیگه اوشبو دورت

بلده او گره‌نیلگان معلوماتنك خلاصه‌سی‌توركی و عربی عباره اوقی آلمق وبعض بیگل عباره‌لرنی آکلامق ونهایت بر مقدار مسئلهٔ دینیه بلوب آنگله عمل قیلا آلمقدن عبارت ایدی.

علی‌العموم مدرسه‌لرده‌اصول، کچکنه سبق‌بالالری بور خلفه‌گه‌بیریلوب، آنك صورت تدریسنی اصلا تفتیش ایتمه‌مك اولسه‌ده ، کریم حضرتنك بو خصوصده بر نوع اصلاح وتجدیدی بار ایدی: هر هفته پنجشنبه کونلری، اوزی کچکنه بالالرغه سبق کتابلرینی طـکلاتدیروب بوصورتله هفته‌ده بر دفعه‌نوعما امتحان قیلوچان ایدی؛ صلاح‌الدین حضرت کریم حضرتنك اوشبو سنتین دوام ایتدیرگانگه عالمجان افندی اکثرهفته صلاح‌حضرت حضورنده تیزلانوب سبقین طـکلانه ایدی.

شوشی کیچکنه امتحانلر اثناسنده‌وق یدی سکز یاشلك عالمجان، استاذ جنابلرینك‌نظر دقتین‌جلب ایتدی؛ بالاخره بر ذاتنك‌ر وانینه کوره ،صلاح‌الدین حضرت، بو یاش شاگردلری‌حقنده شو یله‌بیورمشلر : «همدجان‌نك کیچکنه‌سی امیدلی کورنه، اعتبارله تربیه قیلرغه کرك..»

عالمجان افندی، اوسوب، حضرتنك‌سویکلی تلمیذلرندن بولغاچ،مشار الیه: «کچکنه وقتده سبقنی یخشی بیله ایدك، اولزماندن سینی یاراطوب قالدم» دیو التفات ایدرلر ایدی.

فی‌الواقع، عالمجان‌افندینك،بحث ایتمکده‌اولدیغمز دورت‌یللق‌تدریسات ابتدائیه اثناسنده، کوندەلك درسنی بیلمای قالغانی اصلا واقع اولمه‌مشدر.

مدرس حضرتلری، یاش شاگردلرینه بویله دقت ایتکان بولسه‌لرده، عالمجان افندینك آتاسی، اوغلینك نیچك اوقوغانین ، نیلر اوگرنگانین، نی درجه‌لرده ترقی قیلغانین خلفه‌سندن صوراشسه‌ده بالذات تیکشره آلمی‌ایدی. وذاتا، حاضرگه قدر، بزنك آتالرده بالالر بیه‌سنه دقت دیگان شی مجهولدر: بالاسینی یتا کلاب چیغوب‌قولرغه، اورمانلرغه، اورامارغه، کیبتلرگه،موزیلرغه الخ یوروب، هرکورگانی شیئ آنارغه تعریف‌وتعلیم ایله معلومات وتربیه‌سنی

آرنتیریرغه طریشو، تاتار آتالرنده اصلا کورلمگان، حتی آنلر یاغندین اصلا اویلانماغان بر حالدر!

حال بوکه‌استعدادلی بالالرغه، بیوك کورگانی کشیلر یاغندن یاش چاقلرنك ایتلگان نصیحتلرنك، اوگراتیلگان‌شیلرنك، کورستیلگان «بخشی‌یوللرنك کوب نافع تأثیرلری بولا، عالمجان حضرت کتاب اوقورغه، کتاب جییارغه بولغان هوسینه، سبب اوله‌رق، آتاسنك ایتکان برسوزین ذکر ایته‌در: «أله بنداین برمناسبت ایله انی‌یم، آقچه بولسه‌کتاب آلورغه کرك، خلقه‌گه باق آقچه‌سی بولسه کتاب آلا. نی‌قدر کتابی کوب..» دیگان ایدی، شول سوز تاثیری ایله کتاب جییارغه، قولمه آقچه کرگان صاین کتاب آلورغه باشلادم.»

صاحب ترجمه‌نك‌بو دورت یلنی‌ی مدرسه‌خاطراتی، الك مدرسه‌گه کیلوب کرگانی کونلرده‌گی شیکلی آغر، قرانغی وعذابلیدر: بالالر جفالی، قینیلر، کاوشلرین اوغرلیلر، مدرسه‌نك ایشك آلدی، طهارت آلاچق یرلری‌بلچیراق صووق.. طهارت آلور ایچون قاتقان کول‌اوستینه، یا کیگه توشوب‌قومغاننی طوطیررغه کرك.. بوتون بوبلالر، یدی، سکزیاشنلگی کیچکنه، بالاباشینه!

عالمجان افندی، مدرسه‌ده اوچ دورت یللرطورغاچ، سکز طوقزیاشینه یتکاچ، شاقتای آچیلوب، ایندی اوزین بالالردن ایزدیرتمی باشلاغان ایدی، بالعکس، سبقداشلریننك کوبسنی‌چاناغه یگوب‌اوزین طارتدیررغه بیك‌هوسلی ایدی! بوندن باشقه شول یاشندن‌اوك، تربیه وتعلیم ایله ماطاشونی یاراطا ایدی: آولغه قایتقان زمانلرنده آت تربیه‌ایتمك، یازکونلرنده چبشلر آشاتوب اوسترمك ایك سویگانی مشغله‌لردن(۲) ایدی..

یوسف آقچورا اوغلی.

---

(۲) اش یاکه جوانچ

ایلیکتریك فانارینه خطاب

نورڭ ایله یاقتی بولا بوتون قالا
بو نورڭدن هر بر کشی فائده آلا
اوتسز یانوب یاقتی بولغان نرسه بولغاچ
اوزغان خلق حیران بولوب کوزن صالا.

توغری بولغان اوزون آغاچلر باشنده
یانوب طوره اوراملرنڭ اورطاسنده
اوزڭ کبك نورلی بولغان نورلی یوزلر
آستـڭده سیراینه صفاسنده.

بوتاق بوتاق هر طرفقه طارالوب نور
جوهر کبی گه‌وده‌ڭ کچی، فائده‌ڭ بیك زور
قارا توننی کوندز کبی قیلغان اوچون
اورام بویلاب خلق یوری قیلوب حضور

سزنی کورب دیمك ممکن یاقتی قویاش
اورطاده اوطوره‌سز کونه‌رب باش
اوصاللر اوصاللغن قیلام دیسه
نورڭ ایله باشقه‌لرغه قیلاسز فاش

یراق یردن کورونه‌سز یولدز کبی
یقین یردن قاراغانده کوندز کبی
هیچ کشیگه سوز قوشمیسز هیچ وقتده
اوز اوزینه تیك طابماغان بر قز کبی.

قار یاوسه بوران بولوب اوستیڭزگه
ئلّه نیندی خیال حاصل بولا بزگه
سز پادشاه، جاریه‌لر تعظیم ایدوب
مرحبا دیب آلتون کمش ساچوب بزگه.

اول قارلر تورلر آرالاش کورینەدر
کوکدن یاوغان کمش کبی کوزیمزگە
یوریمز شادلق ایلە آرلی، بیرلی
زور غنیمت بلوب بونی اوزیمزگە،

اوتسز یانوب اوطورەسز بو بر قزق
یراق یردن کیلوب کرگان یالغز چبق
یوزگزدە آچولانو کورنمایدر
کیرەك تونلر جیللی بولسون، کیرەك طنق.

بارچەگز قایناسز بر زمانسز
شهرنڭ هر یرینە تارالغانسز
بعضیگز کروب کیتکان زور، زور اویگە
اصلدە سز بارچەگز بر توغانسز.

آلماس کبی آلمە بیرە هر بر بوتاق
هر وقتدە آراگزدە زور اتفاق
صف، صف بولوب اوطورەسز بر رەتدن
بویلرگز بر تیگزدر یوزیگز آق.

تونلە ایلە کوب فقیرلر قایتە اشدن
آقچە ازلەب طوروب کیتکان ساعت بیشدن
حالی بتکان بویلە فقیر کشیلرنی
طاشلامایسز ناچار کورب دخی ایسدن.

تورگدن بیچارەلر فیلە فائدە
آز بهاغە خدمت ایتە بولار بایدە
فقیر دیمای آچق یوزلی، کولوب طورغان
سزنڭ کبی آچق یوزلی کشی قایدە؟

باقتی بیردك هر کشینی، تیگز کوروب
بای، فقیرنی اوگی دیمای ایگز کوروب
حال تل ایله بیان ایدوب اوطوره‌سز
حقیقتنی اساسلی بر تیگز کوروب.

بر فائده‌لك فکر ایتکان هر عارفکه
دلیل بولدك بو کونده‌گی معارفکه
قیلغان اشك نیچه ملك قات آرتوب کیتەر
قیاس ایتوب قاراغانده مصارفکه.

سزنی کشف ایدوچیلر بو زمانده
بر مبارك اورن آلدی بو جهانده
تورلی حکمت، تورلی سرلر ظاهر اولور
حیران ایدر بو اشلرنی اویلاغانده.

بر الله‌نك قدرتینی قیلوب اظهار
یوق بولغان کوب هنرنی قیلدیلر بار
کوك یوزنده یالطراغان یاشن کبی
فانارلری جیر یوزنده اوطسز یانار.

مجید غفوری.

خالد آغای.

«معیشت»دن

خالد آغای، صاتو آاوغه بولغانلغی، آلش، بیرشکه اوستالغی آرقەسندن، قارتلغینه طابا، زور بایلقغه ایرشوب، طورمشی ایرکنه‌یگان، اشلری یولینه صالنغان ایدی. آنك توب سوداسی تیری، یاری ایله بولوب، «ق» شهرنك تیری ایله سودا قیلوچیلرنك ایك بایی هم‌اول اشنك ایك اوستاسی ایدی.

اول یللرده «ق» شهرنده تیریچی ... کوب بولماغانغه، تیری کسبی بتونلای مسلمانلر قولنده کبی بولوب، فائده‌سیده‌بیك یخشی ایدی.شوکار کوره

خالد آبزی آلنمش باشلرینه کیلگانده دورت بیش یوز ملک صوما ایه‌سی بولا آلغان ایدی .

خالد آغای سیمزگنه بدنلی، توگه‌ره‌ک یوزلی، جوو انرافغنه بر آدم ایدی. بو باشلرینه کیلگانده صاقالی، صاچی، مییغی هر بری بارطیلی آغارسه‌ده، یوزینک ره‌وشندن، آغاره‌ی قالغان توکارندن اوله‌ده قارا توکلی بر کشی بولغانینی بلورگه ممکن ایدی، خالد آبزینک قیافتی، دوغری، تقوی صاف کوکللی کشیلر قیافتی ایدی.

هم‌واقعاخالدآغای مروتلو،دوغری، جوماردطبیعتلی‌یاخشی بر آدم‌ایدی، بیک زور بر دولت اوسنینه بو، یاخشی صفتلر جیولغانغه، شهر خلقی آراسنده سوزی‌ئوته تورغان‌اعتبارلی کشیلرنک‌ایک‌زوریسی بولوب،قایده‌غنه بر مجلس‌بولسه‌خالد آغای‌بولور، قایده‌غنه‌بر سوز چقسه‌خالدقاتوشور ایدی.

خالد آغای یاخشی کوکللی بولغانغه، کشی اوچون قایغروچان ، خلق فائده‌سینی دوشنوچان ایدی! سوزی اونکان کشیلرگه هر وقت وعظ نصیحتلی ایدی. خالد آغاینک وعظی؛ دیملهگان نرسه‌سی ایسکیلک ایدی.

دنیاده ایسکیلکدن سویگان نرسه‌سی یوق ایدی. هر اشلی ایسکیچه بولونی، اولگیچه طورونی یارانه ایدی،

آنک اوینچه خلقنک یارلیلانووینه آزوووینه سبب، یاکا چقغان نرسه‌لر ایمش، اوزینک بو اوینی درستکه چغارورغه تورلی دلیللرده سویلی ایدی: البته دلیللرینی فکری توسلوک ایدی.

خالد آغای اوز فکرینه بیک اشانغان، اوزعقلینه بیک اینانغان‌بر کشی بولوب هراشده، هرطوغریده اوزینک فکرینی‌درست، اوینی دوغری دیب اویلی ایدی .

شوکار کوره اوزینک حدی بولماغان‌اشلرگه‌ده قاتوشوب، کیگاش‌بیرو مصلحت سویله‌و عادتی ایدی.

باشدن سودا گار بولغانغه، سودا حقندهغی سوزلرینی مصلحتلرینی دوغری صانارغهیاراسهده باشقهطوغریلرده کوب سویلهشووی، بلگچلهنووی بیك اورنلی توگل ایدی؛

خصوصا مدرسهلر، اوقولر، اوقتولر حقندهغی سوزلری برکولکیگنه ایدی. چونکه اوزنك آزماز یازو جرغالارلقدن آرتق علم بولمای طوروب؛ عالم برآدم (پیدا گوك) کبی علم اشلرینی تیکشرووی، عالم آدملرگه بیك قزقلی طوییله ایدی. خالد آغای اوز محلهسنگی مدرسهنك فخری مدیری (پوپیچیتلی) بولوب، اوطون، کیراسین، کیزولرنك یاللاری، هر برسی آنك آقچهسی بلهن ئوتهله ایدی.

مدرسهگه بوندن باشقه، رمضانده زکات کرتو، آشلرغه چاقروکبی کوب یاخشیلقلر قیلا ایدی. شوگار کوره شاکردلر خالد آغاینی یاراطالر ایدی.

یاتو، طورو، آشاو، اچو کبی اشلرده ممکن قدر خالد آغای تلهگانچه بولورغه آگار قارشی کیلمسکه طرشهلر ایدی.

آلای بولسهده خالد آغای ایله شاکردلر آراسنده کوبسنچه نزاعلرده بولغالی ایدی. چونکه خالد آغای شاکردلرنك طورمشلرینك اوزی تلهگانچه بولووی ایلهگنه قناعتلانمای، اوقولارینك اوقتولارینکده اوزینك نادان فکرینه موافق بولوون تلی ایدی.

باروب قونورتوچی کشیلرنك سوزلرینه قاراب، مدرسهگه باروب، اوقولارینی کیلشترمی شاکردلرنی تورلیچه بورچی ایدی.

«مثلا برشاکرد باروب منطقنی یاماتلاسه، ایرتهگیسون کروب: کیرهکماس مانطیق اوقوماگز، کیرهك نرسه توگل؛ کوگل قارالتوب...» فلان دیب شاولاب یورر ایدی.

برنیچه وقتدن صوك برسی «منطق یاخشی علم، بیك کیرهك نرسه، فکر آچه فلان دیب ماقتاسه» اوقوگز اوقوگز مانطیقنی، بحثلهشوب، اوقوگز' مانطیق کشینك ذهنینی آچا"دیگان بولوب (فونوغراف کبی) کشی سویلهگان سوزلرنی سویلهبیورر ایدی.

خالد آغای هر وقت (مین نادان کشی) دیور ایدی، بوسوزنی بر تورلی هوا ایله زورلیوب ئەیتە ایدی گویا نادان بولو هر کمگه نصیب توگل ایمش.

لکن نادانلقینی تلی ایـله ئەیتسەدە، اچندە هیچ اوزینك نادانلغینی بلمی ایدی، چونکه کوڭلندن نادانلقینه اشانسه ایدی، نادان کشی قاتشماسلق اشلرگه طغلماس ایدی.

بر وقت، برەو باروب قوتورنقاچ، مدرسه‌گه کیلوب قاضینی وباشقه زور پیشقدەملرنی جیوب: «نیك، سز، زورلارغه ابجد ایله ایجك اوقوتمیسز؟ اول نیندی اش اول، مین سزگه اوطن بیرەم، کیراسین بیرەم خدای ریادن ایتمەسون! الحمد لله محله بایی، سز مینم سوزگه قارشماسقه تیوش ایدی. سز مونده اوزگز بلگانچه تلەسه، نی اوقوب یاتارغه کیلدگزمنی؟ میگا کیچه برگز بارغان ایدی، اوزی عقائد اوقیم دی، ابجد ایله ایجکنی بزگه اویرەتکان کشی‌دە یوق، اوقورغه قوشقان کشیدە یوق،دی. اول نیندی اش اول! مدرسه بولسونڭ ابجد ایله ایجك اوقلماسون! خلفەلر! سزگه یاخشیلق بلەن ایتەم، اوز بلدکگز ایله اش قیلاسی بولماگز، مین نادان کشی آلایده بولسه دنیانی کوب کورگان کشی، مین بلگان زمانلردن بیرلی هر برده ابجد، ایجك اوقوله کیلگان نرسەلر، مونه مین اوزم الحمد لله ایجك اوقوبغنه مدرسەدن چققان کشی. الحمد لله دنیاده طورامن، حتی بازونیڭ، صاتو ایته باشلاغاچقنه آلای بولای آزابلانوب اوگرەندم. سز آلای ایتو کیرەکماس ایدی، محلەنڭ بایی بولغاچ، ریا بولماسون، مدرسه‌گه شول قدر آقچەلر تونقاچ، آزراق زورلاوده کوندسڭ» دیب آچولانغانینی، شاکردلر درس اوقی تورغان زور شاکردلرگه ابجد ایله ایجك اوقتو کیرەك بولماغانینی، اولدنده ایجك واقلارغەغنه اوقتاغانینی، نیقدر آڭلاتورغەطرشسەلرده آڭلاتو ممکن بولماغانینی بیك کولوب سویلیلر ایدی

خالد بای عالم ایله تقوانی برده آیرمیدر ایدی: آنڭ فکرنچه نمازدن قالماغان ترکیخوان شاکرد عالم ایدی، نمازغه سیرەك بارغان اجتهادلی خلفه نادان ایدی

عالملرنڭ توبەن طوروب، نادانلرنڭ یوقاری طوروونه عجبسنه ایدی. هیچ بر تورلی آڭلی آلمی ایدی.

اوراملرده اوچراغان کشیسز فقیرلرنی ضعیفلرنی مدرسه‌گه کیترو عادتی ایدی. «بیچاره آلای بولای طوقلانور »دی طورغان ایدی.

لکن بولای مدرسه‌گه شاکرد بولماغان آدملرنی طونرووینه شاکردلار بوده راضی توگل ایدی.

بعض عقللی شاکردلر: «خالد آبزی! نیک بو قدر صوفیلر، ضعیفلر طونراسکز، مدرسه فقیرلر یاتا طورغان یبر (دارالعاجزین) توگلکه باصا؛ مدرسه اوقو یورطی، مدرسه‌مزنك هواسی شاکردلرمزنك اوزلرینه‌ده جیتمی. کشی آرتقان صاین شاو شو آرتا: هوا بوزولادر، بوندای بوزوق هواده شاو شو آراسنده نیچك علم آلمق کیرەك؟ اوقو اوچون صاف هوا، طنچلق برنجی‌شرطدر اگرده سز فقیرلرنی قزغانسه‌کز آلارغه آیروم بریورط صالدرکز، آلارنی شونده طونرکز» دیلر ایدی.

لکن خالد آبزی اوّل هوانك بولوووینه اشانمی ایدی، بولووینه‌اشانسه بوزولووینه اشانمی ایدی.

مدرسه‌نی اوقو یورطی دیب بلمی «فقیرلر، طوررغه یری‌بولماغان‌آدملرگه خاصز یورط» دیب بلگانگه‌همان شاکردلر سوزینه باقمای، طوغری‌کیلگانن فقیرلرنی مدرسه‌گه طونورمقده ایدی.

اوزلرنده علم بولماغان برتورلی کشیلر خالد آغاینی، بیك عالم‌گه صاناب یوریلر ایدی. آندایکشیلرنك بوگماناریه‌سبب شول ایدی: خالد آغای‌مجلسلرده‌آز،ماز اوزینك‌بلگانینی‌صاچوب‌ملالردن‌مسئله‌لر صوراشتروب اوطرر ایدی؛ آنك صوراغان‌مسئله‌لری بربرعبادت‌ره‌وشینی یا که برنرسه‌نك حرام یاحلال‌ایکانینی صوراوبولمایوب، صورارغه‌موافق بولماغان، آڭلاغانلرنی کولدررلك سوزلر بولا ایدی

برمجلسده بایغورانك برسی ملالردن مسئله صوریم دیب «حضرت، خواجه‌نصرالدین‌دن بیرلی نیچه نیچه بوون؟» دیب صوراب بتون مجلسنی کولدرگانی مشهوردر.

خالد آغاینك صوراغان سوزلریده شوشی بایغورانك سوزلرینه اوییك اوخشی طورغان سوزلر بولادر ایدی.

بردن‌دولتینك زورلغیندن، ایکنچیدن بابائه‌یتکانچه، جومارد، تقوی‌بولوندن شهر خلقینك کوبسی بربر مصاحت بولسه، عقل آلورغه کیگاش اوگره‌نورگه خالد آغایغه کیلورلر ایدی. گویا آنی برعقل چیشمه‌سی دیب صانیلر ایدی

درست، کوب کشی آراسنده شهرده خالد بایغه‌بوی صونماغان بعض‌باش کشیلرده بولغالی ایدی. لکن آندیلردن خالد آغای، نیچك بولسه‌ده، برجای چغاروب، آچووینی آلورغه، آلارنك آلغه کیتکان اشلرینی بولدن چغارغه طروشه ایدی.

تقوی اسمینی کوتارگان برکشیگه بوغلق‌بیك کیلوشوب بتمسه‌ده، باشلق عیب، بوی صونماوچیلرنك اوزلرنده بولغانغه، موندایون باشلردن آچو آلو، دشمان ایتو خالد آغایغه عیب‌که صانالو قایده قالدی، کیریسنچه خالدنی سویگانلر آراسنده: «مونه‌فلان، خالد آبزیغه‌ایسی کیتمه‌گان‌بولوب، کیگاشلرگه کیلمی یورگان بولادر ایدی، خالد آغای اوزینی نیشله‌تدی؟! خالد آبزی آچووی‌بولوب، آلمی قالمی‌صوك» دیب‌برزور عبرت ایتوب‌سویله‌نه‌ایدی.

هم درستیده بربولغانراق یکت خالدکه بیك آیبوله‌سی کیلمایتچه، اوز آلدینه‌رق اش قیلسه، خالد بای‌شوکار نیچك‌ایتسه ایتوب، برضررتیگرورگه طروشا ایدی. کوبسنچه آلچه آرقه‌سنده تله‌گانینی بولدراده ایدی. اوزینی یاراطماغانلردن آچو آلونی‌آلارغه ضررایتونی خالد آغای برده گناه‌غه‌صانامی گویا نیوشلی برجزا دیبگنه اویلی ایدی.

صدرالدین المقصودی.

طانگ.

تورلی یاقده قوشلر چورلی هوا طومان،
نور طارالا بواشفنه کورنه اورمان
آلطن طاوی آرطندن قویاش کوله
بارطی قاراب اوینی بزگه، ارزی پوصقان.

بولوطلار آغاقلانغان، آلطن قاتناش،
چیره‌ملرنگ کوزی یاشلی نور آرالاش'
بخنلی طانگ، یاڭا طاڭنی قوطلاو اوچون
اورمان اچن شگفرداته بر صاندوفاچ.

طانگ چشمه‌سی چر، چر کوزدن یاشن قویا
یولدزلر جلتر، جلتر نورن جویا،
طاو بویلری، اینه‌کلری ابسه‌نله‌شدی،
آغاچلر بر، برسینه باشن ایبه.

صو اوستلری جلمایوشوب پارلانالر،
بالقچیلر آشغوب، آشغوب آو صالالر،
هر بر نرسه معنوی بر تل برله
اونوب کیتکان قارا توندن زارلانالر.

بالقلر اویناب صوده بوجره یاصی،
ایندی چوملدی صو توبینه صو آناسی
هر بر جان ارلی بیرلی کسب باشلاب،
قورتلارده اشکه کیتدی بالن طاشی.

کوبه‌له‌کلر قوانالر ساچك قوچوب،
قارلغاچلر اویناشالر تیز تیز اوچوب،
طانگ وقتی لطافتن ساچوب اوتدی
کولوب چقدی بزگه قویاش ایسانله‌شوب

میر عزیز الاوقماصی.

قربان عیدی

تیمرلی زور ایشکنک شالطراب آچلووینه موسی افندی اویانوب کیتدی اول اوزین بلماگان کبک اوزینک قایا ایکانلگین اونوتقان کبک قامیراسینک استینالارینه قاری باشلادی. قامیراسینک توشه‌مین استینالارین قاراب بترگاننک صوڭنده ئلله نرسه ئزله‌گان کشی کبک ایشککه کوزین صالدی. ایشک توبنده باصوب طورا طورغان ریقالؤیر طاقغان‌نادزیراتل(۲) آنک اویانغانین بلوب „گصپادین احمدف به‌یراملر مبارك بولسون!“ دیدی. موسی‌افندی نادزیراتلنک بوسوزین ئلگه‌ری آڭلاماغان‌بولسه‌ده، آخردن بوکون‌قربان به‌یرامی‌ایدوکی، تونه‌تون بویی مسلمان آریستانتلار عیدکه باررغه حاضرلنديگی خاطرینه‌کیلدی.

موسی افندی بو سوزدن بیك اوزون یوقوغه کیتکان کبك یا ایسه بر بر نرسه‌دن قورقوب بردن قاطوب کیتکان کشی کبك بولوب دیوارنك بر بیرینه کوز بن تکاب اویلارغه طوطندی. آنك کوز آلدینه اوزین بله باشلاغاندن بیرلی اوتکارگان به‌یراملری کیله باشلادی اول اوزینك اوز آوالرنده نیچك ایتوب عید اوتکارگانلرین، به‌یراملرده نیچك فزق بولغانلقلرین‌خاطرینه کیتوره باشلادی. اول اوزینك تورمه‌ده‌لگین اونطوب اوزینك طاتلی فرضینه بتونله‌ی چومدی. مونه آنك کوز آلدینه ئلله نی قدر ئویولگان کشیلر کیلگان کبك آنك قلاغینه ئلله نیچه یوز آوزدن چقغان تکبیر طاوشی ایشتلگان کبك بولا باشلادی. اول اوزینك اوزی کبك مالایلار بوله یاڭی کولمك یاڭی کازا کیلار کییوب انی‌سینك عطرشا مایینه سورتنوب، انی‌سی بیرگان آقچه‌غه کسه‌سینه چیکلهوك طوطروب ئلگه‌ری بابالرینه باروب قویماقلار بلنلر برله چای اچولرین، آنك صوڭنده آبزیلارینه باروب طاغی قستوی په‌ره‌مچلر برله صیلانوین، آنك آرتندن کورشیلرینه دوستلرینه باروب طاغی شوندی صیلار

---

(۱) تورمه‌ده بیك طار بولمه.
(۲) تورمه‌ده‌گی کشیلرنی قاراوچی.

کوروویں، قایسیلرنڭ مایلی قویماقلار چه‌کچکلر آقچه‌لار آلوب چقولارین ایسینه توشردی. شول کوننی مالایلار برله‌تورلی اوینلار اویناولاری بتون اورام مالایلاری برله کیملرین چاغشدروب ماقتانشولاری خاطرینه کیلدی. آندن صوڭغراق مدرسه‌ده اوقی باشلاغاچ بایراملرگه شهردن قایتولاری، قایتقانڭ اتیسی انیسی آغای انیسن اوزینڭ دوست مالایلرین کوردم دیب شادلنولاری، قایتقاچ اوق چای اچار اچماس اوزینڭ دوستلارینه باروب آلارغه مدرسه‌نی شهرنی سویله‌ولاری آلار برله ئلله نیندی اویونلار اویناوی، ایرته‌گیسن زور کشیلر آرتندن تکبیر ایتوب بارولاری، مسجدده‌هر کشینڭ کسه‌لرین آقتاروب صدقه بیرولاری، ملالرنڭ شالطر شولطر باقر آقچه‌لرنی جیبولاری، مؤذننڭ باڭلشه یاڭلیشه عیدنیتلری اویره‌تووی، ملانڭ صوزوب صوزوب بر کم‌ده آڭلاماغان تلده خطبه اوقووی عیدکه بارغان کشیلرنڭ مش مش‌یوقلاولاری اویگه قایتوب چای اچولری، قربان چالولاری، ملالرغه تیریسن ایته‌رگه بارولری، بوکونگی اش کبك کوز آلدینه کیله باشلادی.

زورایه توشکاچ شهرده وقتده عید کونلرنده ایپده‌شلرینه دوستلرینه بیرام قوتلارغه‌بارولری، دوستلری برله‌جییلشوب غاستینسالارغه باروب‌راحتلنوب سویله‌شوب اوطرولری، چیتڭگی دوستلرندن ایپدشلرندن تبریك خطلری آلووی ایسینه توشدی. اول بوکونده شولایدر، بوکونده خلق ۔ورکم‌دورکم تکبیر ایتوب مسجدکه بارغاندر، بوکونده عیددن صوڭ هرکم اویلرینه قایتوب بتون جماعتی برله گورله‌شوب چای اچکاندر، بوکونده قربانلار چالغانلاردر، بوکونده‌هر اویده ئللەنی‌قدر آشاملق اچملکلر حاضرله‌ب بیرام قوتلاوچی‌لارنی کوته طورغانلاردر، بوکونده ئلله‌نی قدر آطلارده یاخشی کییملردن قارتلار ویاشلر بیرام قوطلاب یوری طورغانلاردر، بوکونده همه‌سینڭ یوزلری آچق همه‌سی‌نڭ کوڭللری شاددر دیب آنڭده شول شادلقل برله شادلانه‌سی شول کشیلر کبك معنی‌سز قونلاولار آرتندن یوریسی، شول کشی‌لر کبك اویدن ئویگه کروب کونینه قرغار چیناباق

چای اچوب یوریسی کیلدی. آنکده شولار کبک واق تویه‌ك شهر خبرلرین سویله‌ب یاکی چقغان کتابلر طوغریسنده محاکمه قیلوب اوزینك اشین اونطوب اوزینك قایغوسین اوزینك حسرتین توکلمدن چقاروب یوریسی کیلدی. آنکده اوزینك تورمه‌ده‌لکین، اوزینك بریلدن بیرلی تورمه‌ده‌لکین اوزینك طاغی بلمیم‌نی قدر تورمه‌ده طراچاغین اونطوب شول قایناغان خلق دریاسینه چوماسی، کشیلر برله سویلشه‌سی، ایده‌شلری برله کولوشه‌سی، اویناشاسی کیلدی. ئلله قچاندن بیرلی کوره آلماغان ایده‌شلرینك قولین قسوب قسوب کورشه‌سی اورینك تورمه‌ده نیلر کورگانین بتون خلق ایرکده طورغانده اوزینك طارطغز صاصی بولمه‌ده بیکله‌نوب یاطقانین، اوزینك تورمه‌ده‌وقتده نیلر اویلاغانین سویلیسی کیلدی. ایرکده به‌یراملر یاصاب یاتقانده ایرکده هراویده آشاملق اچملك کوبلکدن اوسته‌لکه‌چیناباق قویارغه اورون یوق وقتده اوزینك آچلی طوقلی طرووین؛ شول به‌یرام ایته طورغان شول‌شادلق دریاسنده گیزه طورغانلرنك پراۋاسی راحتی اوچون‌طرشوب یوریگانلرایرکدن محروم قالوب اوزینك تورمه‌ده یاطولرین آکلاتاسی کیلدی. خلق اوچون نی قدر قهرمانلق قیلسه‌ده، خلق یولنده نی‌قدر مشقت چیکسه‌ده ایرکده‌گی بر کمنك‌ده مونك حقنده قایغرماوی مونك طورمشین رەتلر اوچون طرشماوی اوچون شول به‌یرامچی‌لر برله سوگشه‌سی آلارنی اویالتاسی کیلدی. آلارنك اویاتسزلقلرین آلارنك انصافسزلقلرین یوزلرینه‌به‌رەسی کیلدی. طاغی کوزی ایشککه توشدی. طاغی اوزینك تورمه‌ده‌لگی اوزینك ایرکده‌گی کشیلر کبك به‌یرام یاصارغه‌حقی یوقلغی‌خاطرینه کیلدی اوزینك شول به‌یرامنی بلکه‌طاغی شوندی به‌یرامنی تورمه‌ده اوتکاررگه مجبور بولووی کوکلینه کیلدی. اوزینك تیز چغولری تیزدن کشی کبك یرو امیدلری بندی. شول امید برله برگه آنك ماطور فرضلری اوزینك یاش‌عمرین اویلاولری‌ده ئلله قایا بوغالدی. انك کوز آلدینه ئلله نیندی یه‌مسز منظره‌لر کورنه باشلادی. اوزین‌اوزی بوغاولانغان کوینچه قاطرغاغه جیبه‌رلگانین کورگان کبك بولا باشلادی. فکرلر یه‌مسزلنگاندن یه‌مسزلندی، آنك یوره‌گی سیکره‌باشلادی، بیتلری یانا‌باشلادی طماغینه ئلله نی‌طغلغان کبك بولدی، کوزندن قاینار یاشی آغا باشلادی.
بیرام اوتدی. عیاص اسحاقی.

بەيرەم وصبيلق وقتى.

صبى وقتن صاغنمقدە هر شاعردە،
آچى، تەملى خيالدر بو هر شاعرگە
بەيرەم جيتسە مينمدە ايسمە توشە،
اويناماقچى بولام صبيان برلن برگە.
توشە ايسكە عرفە كيچ ياتقان چاغم
اويلاب قايچان طاڭ؟ ديب اول آطماغان طا ڭم
تەڭى چيتك، تەتى كولمەك اشطانلرنى
باش آستمە ئويوب قويوب ياطقان چاغم.
طاڭ آلدندن ياكْلش، يوقلاب كيتكان چاغم،
توشمدەدە نورلى بەيرەم كوتكان چاغم،
ئەنكايمنڭ طاوشلرى قولاغمدە:
«عيد جيتدى، طور آپپاغم، طور آپپاغم!»
طاڭ آطقاچدين اورام بويى چابقان چاغم
معصومانە لذت، حضور طابقان چاغم،
قربان ايتى، نورلى تەملى آش اوستينە
عيد اوقوب، كولە، كولە قاينقان چاغم.
اويلاساڭ اول ياقتى كوننى كيلە كوز ياش
حضورلە صوڭ انسان اوچون بو حال بو ياش
بەيرەم كوننى كوكلىن جيرگە نورلر آغا
ئەيتورسڭلە چقغان بو گون ايكى قوياش.
تكرى چيگرچى باشمنى سيندن صوريم،
ئلەگمنى سيندن صورمى كمدن صوريم،
بەيرەم كوننى گنە صبى بولوب طوريم
راحتلنوب، سيكروب، كولوب، اويناب يوريم،

ع. نوقايف.

نومید.

۱۸نچی نومیر«اخبار» ۲۵ غنوار. ۱۹۰۸سنه.

قش. صالقون... سینده قزان صووی! بوزدن طونلار کیوب، قاردن بولغان پەردەلر آستینه قاچقانسڭ، کوبدنمی ئلی، مین بورەك یانودن باش ئەیلەنودن تورلی بورچولاردن قاچوب سینڭ بویکه کیلگان ایدم... سین آچولی، قورقنچ صورتده شاولاب طورادر ایدڭ. سینڭ آق باشلی طولقنلارڭ کوککه طابا اورطولالر ایدی. هم ــ نی اوچون بز، موندی کوچلی هم باش قزلار کوك پاك طولقونلار، بو طار، شاقشی ناچاربیر اوستنده طوررغه مجبورمز؟؛ بزنڭ طوغانارمز ــ بولوطلر، قایغوسز، بورچوسز هم پاك کوکدن یوزوب یوربلر بیت ـ دیگان شیکلی تاوشلر چغارالر ایدی.

بوقعه طاوشلانسز طولقونلر، بوقعه کوککه طابا آطلاسز، بوقعه بویبردن آیرولوب کوککه منوب، بولوطلار کوك تورلی تورلی ماتور صفتلرغه کرونی اوبلیسز؛ بوقعه کوکدن طوروب بوناچار جیرگه یاآچق یوز برلن، یا قاشلارڭزنی جیمروب آچو برلن قاراب، کوکلر کوکرەتوب باشن‌لر آطوی اویلیسز! بولار بارسیده خیال‌غنه: سزنڭ هیچ برکزده کوککه منو توگل، حتی موندن برمینوتقنه ألك تورغان اورنیڭزده کیری قایتە آلماس!

هیچ بر طولقون کیری قایتمی!

مینمده شولای بوغاری، یراق بولغان مقصودلرغه ایرشمکچی بولوب یورگان وقتلرم بار ایدی. بوچاقلرده میکا بخت بر اوزم اوچونگنه توگل حتی بارچه کشی اوچون بیك یاقن بیك ممکن نرسه بولوب کورنەدر ایدی

اما کوب زمانلر اوتدی، یورەك قزولری بتدی، کوچ، غیرت بارسیده کیتدی. قایده اول، قایده اول بخت دیگان نرسه؟ ئلله مینی آلدی نرسه بار دیب آلدادیلرمی؟

آرتده نی چاقلی خطا، نی چاقلی یاگلش! مین یاگلش بولغه کرگانمن، بختنی کیرەك اورندن أزلەمگانمن: مونه حاضر ایندی میکاده، شول آق باشلی

طولقون کبی باشمنی کوکرا گمه طابا أییەرگه طوغری کیلەدر. آی بو اوتکان عمرنی قایتاروب بولسه! نیندیاوستالقبرلنمین آنی صرف ایتار ایدم؛ برگنه مینوتیده ئەرەم کیتمەس ایدی. اما... اما بر طولقوندەکیری قایتماغان کوك اوتـکان عمرنـگده برگنه مینوتیده کیری قایتمی.

محمد.

(عارف عابدف.)

مینوتلار.

قای وقتلر طورمشمده
بر مینوتلار طابلا،
ذره حدلی بر راحت
بیك زور بیوك بر طاو بولا.
طاو بولوب صیمی کوکلـگه
بغرمی ئوزگان قایغیلار
همده روحمنك چەچەگین
قابلاب اوسکان قایریلار.
شول مینوتده یوق بولوب بر
کوکلم ایرکن کیکەیه
هم تاتارلق جانمه بر
قاخراق کیلەده،
بار تاتارلق قانلرم صاف،
آلصو سونکه ئەیلەنه
طاش کوکللرم ئوروب بر
چن محبتکه ئەیلەنه.

شونده بهشرن بر فرشته،
آق بخت بولماق بولام،
بهشرینوب هم شول تاتارلق
باشمه قونمق بولام.

شونده نهملی، نهملی اویلار
هم فرضلرنی قورام
شونده نیك بر چن بختده
هم راحتده اولطورام

سعید رمییف.

اوز اوزیمه:

تلیم بولورغه مین انسان عالی،
تلی كوكلم تعالی بالتوالی.
كوكل برلن سویهم بختن تاتارنك،
كوررگه جانلیلق وقتن تاتارنك

تاتار بختی اوچون مین جان آتارمن
تاتار بیت مین اوزمده چن تاتارمن.
حسابسز كوب مینم ملتكه وعدهم،
قرلماسمی واوی، والله اعلم.

ع. توقایی.

قزان قالاسینك نیچك صالنغانلغی حقنده بر حکایه

«معلومات»، دن

« بر زمانده قدیم خاننك بر باش کیلینی قزان صوینه صو آلورغه بارغانده طاو اوستنده طایوب یغلغان فاین آتاسی بولغان خانغه آچولانوب: «طابقان صوك قالاصالورغه اورون» دیب صوقرانغان. بو سوز خانغه ایشتلگان. شوندن صوك قالانی قایده صالو اوکغایراق بولور دیب اویلیسك؟ دیب صوراغان.
کیلینی جواب بیروب: «بر ایکی بالقچینی قزان صووی بویی بله‌ن بالق طوتارغه یبه‌ر: برسی صول برسی اوك یاقندن بالق طوتا طوتا بارسون، قایسی طوغریغه یتکانده بر آلتون بالق طوتسه‌لر شونده قالا صالدر دیگان.

خان کیلیننك سوزنی طڭلاب قزان صووی بویی بله‌ن بالق طوتا طوتا بارورغه قوشقان. بالقچیلار بالق طوتا طوتا کیتکانلر هم قزان صووی بوینك‌غی „سویون بیکه" منارەسی‌طوغریسنه یتکاچ بر آلتون بالق‌طوطقانلار
لکن اول برنك بعض برلری طاولق، بعض برلری باطقاقلق بولغانغه کوره خان طاغی کیلنین چاقروب صوراغان. «یه قایده صالیق قالانی؟» دیگان کیلینی جواب بیروب: „آنه شول بالق طوطقان برنك قارشوسینه، طاو باشینه، اوطسز صوقاینی تورغان یرگه، شول ظورقازان کوملگان یرگه صال» دیگان.

بو یر قالا صالور اوچون بیك اوکایسز بولغانغه، هم آنده جلان چایان بیك کوب بولغانغه خان طاغی آپدراب قالغان.

خاننك کیلینی آ کارغه‌ده حیله طابقان. اول قش کونی جلانلار اویالارینه قاچوب کروب یتکاچ، بیك کوب صالام کیترتورگه قوشقان آندن صوڭ یاز کونی جلانلار چقفاچقنه صالامغه اوت تورتورگه قوشقان. شولای ایتکانلر جلانلار بارده یانوب ئولوب بتکانلر، تیك برسیگنه ئولمیچه تری قالوب صالامغه اوت تورتوچی باطر آرتندن قوغان، ایللی چاقرم یرکیتکاچ حاضرگی چوربلین

دیگان آولدن توگل‌بر اق‌بر چوقر یانندہ قووب بتکانن نگی‌یاطرنی آلتی‌کیسا‌کگه آیروب ئوتترگان.

شول‌کوندن بیرلی اول چوقورنی „ آلتی قوطار » دیب آطیلار ایکان. منه شولای ایتوب خان کیلیننگ عقلی بلان قزانك حاضرگی اورونینه قزان قالاسین صالوب، کیلیننگ عقلی بلان جلان چایاندن‌ده قوتولغان.

عین‌الدین احمرف.

۱٤٤٥ نچی یلنی قزاننك یاڭادن یاڭاروی هم قزان پادشاهلغیننك باشلانووی.

۱۳٦۹ نچی یلنی روسلار طرفندن قزان قالاسی خراب قیلنغاندن صوڭ ۴۰ یللار وقت اونکانده‌ده قزان همیشه خرابه حالنده ایدی.

خلقی بیك آزایدی. شولای‌ده اوزلرینك بر خانلاری بار ایدی. اسمی علیم بك نسلندن نسلگه کیلگان بر خان اولوب قزان خانلغن اول اداره قیلا ایدی.

طنچقنه طورغان یرلرندن طاغی باشلارینه اوڭغایسزلقلار توشدی.

۱٤۳۷ نچی یلنی آلتون اوردا خانلغندن بر واقعه بولدی. آلتون اوردا خان اوزینك انیسی الوغ محمد بلان طنیشا آلمیچه آنی قووب یبه‌ردی. الوغ محمد بیك آزغنه کشیلر بلان روس یرینه باروب آنده طالاو بلان کون ایتمرگه باشلادی هم آنده بیلیف دیگان قالانی آلوب، تیره یاغین بوز بلان ایله‌ندروب اوطوردی. روس کنازی ۋاسیلی تیومنی دیگان کشی مونی قووب یبه‌رو اوچون بر مقدار عسکر یبردی. الوغ محمد روس عسکرندن قورقوب آلار بلان صلح یاصامقچی بولوب، روسلارغه اوزینك اوغللرینی زالوقعه بیرمکچی بولسه‌ده روسلار قبول ایتمیچه صوغشوب تاتارلارنی باشده بیك قاطی ایزسه‌لرده، لکن صوڭغه طابا روسلار آراسنده عصیان چقوب، الوغ محمد روس عسکرین تمام بترگانچه‌گه قدر واطقان، شول درد بلان الوغ محمد

مسکاوگه باروب، آنك نیره یاقلارین یاغوب، آکا صووی بلان توشوب نیژغارود قالاسینه اوطورغان مونده آلتی یل تورغان. ۱۴۴۵نچی یلنی ۳نچی اییولده روسلارنك ۋیلیکی کنه‌زی اوزی چقوب الوغ محمدکه قارشی بارسه‌ده الوغ محمدنك اوغللاری طرفندن بیك قاطی ایزیلوب اوستاوینه آلار قولینه یلینغه توشکان. ۋیلیکی کنه‌زلری یلینغه توشکاچ بتون روس خلقی جیلوشوب نیچکده بولسه کنه‌زلرین تاتارلار قولندن آلور اوچون طروشوب بیك کوب کوچ بلان تاتارلارغه قارشی یورگانلر.

الوغ محمد بو قدر کوچکه قارشی طورا آلماسلقین بلگاچ ۲۵نچی آوغوستنك ۋولغا بویی بلان توشوب «قورمش» دیگان برده اوطرغان.

روسلار طرفندن کنه‌زلری برابرینه بیك کوب مال آلوب روسلارنك کنه‌زلرین آزاد ایتکانده ۋولغه بویی بلان طاغی توبه‌نره‌ك توشوب بارغانده یولده اوغلی محمود طرفندن اوترولگان. محمود قزانغه کیلوب قزاننی آلوب قزاننك خانی علیم بکنی‌ده اوتروب اوزی قزان خانی بولغان.

قزان خلقی مونی بیك بخشی قبول ایتوب، اوزلرینه خان یاصاب، مونك روسلارعلیهینه بیك قوتلی خان بولوینه دعالار قیلوب، شوکارغه چن کوکللرندن تابع بولغانلار. محمودگه بو ایسکی قزان اورونی ۋولغادن ۵۰ چاقرملار یراق بولغانغه کوکلینه بیك یاراب جیتمابنچه محمود حاضرگی قازان قالاسینه کیلوب اوطوروب آنك نیره یاغین آغاچ کربیوست بلان أیلاندروب آلوب شوشنده طورا باشلاغان، خلقی بیك تیز آرطه باشلاغان، روسلاردن قورقواچنده‌گنه طورغان بلغارلار، چیرمشلر، مانغول تاتارلار هر قایوسی مونك قول آستینه جییلغانلار. قالا بیك تیز آراده طولغان، قزان بیك ظور شهرت طابقان شونك ایچون سرای‌دن آزوف‌دن، آستراخاندن، قریمدن، سمبیر دن، بخارادن خلق کیلوب قزان قالاسینه طولغان.

تورلی یاقدن جییلغان تورلی خلق آراسنده اصل بلغارلر یوغالوب تللریده تکی خلقنقی بلان قوشولوب، مونك‌غی خلقنك بارسینه تاتار دیب

آطالوب کینکان بعض بر خلق بولارنڭ بارسونە تاتار دیب آطاوین بارا‌طماینچە «بلغارلار هم تاتارلار» دیب آطاسیاری کیلگان.

بو وقتلارده قزان خانلغینڭ یری غربدن شرققه طابا نژغاردن آلوب کاما صوویته قدر، جنوبدن شمالغه طابا ۆیاتکه هم پیرمالارغه قدر، شمالدن جنوبکه طابا پالاۆیتسلینڭ حدودینه قدر ایدی.

بو وقتلرده قزان خانلغی بلەن مسکاو کنەزلگی آراسنده دشمانلق کوندن کون آرطا باشلادی، قای وقتە قزان خانلغی روسلار اوزرینه هجوم ایتوب، روسلارنڭ یرلرن هلاك ایتەلر، قای وقتە روسلار قزان‌خانلغی اوزرینه یوروب، تاتارلارنی بیك آور حاللرگه قالدروب ایزەلر ایدی. لکن هیچ بر یاق جیکلوب قالماینچه بر آزدن صوڭ طاغی ایکی یاقە باش کوتەروب، طاغی صوغشالار ایدی نهایت روس کنەزلرندن ایۋان گروظنی قزاننی بتونلەی آلوب بو صوغشلارغه نهایت بیروب تاتارلارنی ایکنچی قوزغالا آلماسلق ایتدی. ایۋان غروزنیغه قزاندن قوولغان قزانڭ الکیگی خانی شیر علی خانده بیك کوب یاردم ایتشدی. ایۋان گروظنی قزان خانلغینه کیلور آلدندن قزان خانینه بر یازو یبارگان: «اگرده قزان خانلغی صوغشمیغنه بیریلورگه راضی بولسه اول وقتده تاتارلارنڭ روسلار اوزرینه قیلغان اوّلگی ظلملربن عفو ایتەمن، قان توکماینچه گنه بیرلگز دیگان ایدی».

شولایوق شیر علی خان‌ده یادکار خانغه شوشندایوق مئالده بر یازو یبارگان ایدی. چونکه یادکار خان اصلده قزان خانی بولماینچه آسترخان خانینڭ اوغلی ایدیده قزانغه کیلوب خان بولغان ایدی.

یادکار خان ایۋان گروظنینڭ خطینەده شیر علی خاننڭ خطبەده قارشی بیك قاطی سوزلر یازوب، آلارنی صوغشقه چاقردی

۲۰نچی آۆغوستده ایۋان غروزنی ۆولغا هم قزان صووی آشا مرنده کیلوب یادکار خاندن شوشی مذکور جوابنی آلدی.

ایکی یاقده‌ده صوغشقه حاضرلەنورگه طوطوندیلار.

عین‌الدین احمروف

ایڤان غروزنی طرفندن قزان قالاسینڭ محاصره‌سی هم آلنووی.

قزان قالاسین دوشماندن صاقلار اوچون تاتارلارنڭ قورغان پلانلاری غایت یاخشی، هم تاتارلانڭ صوغش اشین یاخشی بلگانلکلرینی کورگزه‌ایدی.

شهر اچنده ۳۰ مڭ قدر منه دیگانگنه یاخشی عسکرلرنی قالدروب، شهر طشینه اورمان آراسینه، دشمان عسکری ارزرینه کینه‌ندن باصار هم دشمان عسکرین ضعیفله‌تور اوچون دیب یاپانچی کاماندەسی تحتنده بیك كوب عسکر چغارغانلار ایدی.

محاصره‌نڭ اوّلگی آطنه‌لرنده روسلار هیچ بر نرسه اشلی آلمیچه تمام بوده‌گانلر هم یاپانچینڭ هجومندن بیك اوکایسزلانغانلار ایدی. روسلارنڭ ۆ ایاننی صاویتلاری پلانلارین اوزگارتوب، عسکرینڭ یارطیسون شهرتوبندن یعنی حاضرگی پچان بازاری مسجدی یانندن آلوب کیتوب چیتکه‌رەك قوبارغه اوکایلی طابدی.

روسلارنڭ کاماندیرلارندن بعضیلاری قزاننڭ بر یاغندن، قراننڭ اوز خانی شیر علی خان قزاننڭ شرق طرفندن محاصره ایتدیلر.

بولار شوشیلای اورونلاشوب ماتاشقانده قزانلیلار بولار اوزرینه بیك قاطی هجوملر ایته‌لر ایدی. بولار اورنلاشوب بتکاچ کنەز شویسکی‌گه یاپانچی‌نڭ عسکرین بتروروگه امر ایتلدی. بوکری شویسکی (گارباتی شویسکی) ۳۰ مڭ آطلی عسکری هم ۵ مڭ جه‌یه‌ولی عسکری بلان یاپانچینڭ عسکرلرین طاراطدی.

ایرلرین اوتردی خاتونلارین اسیر ایندی. ایڤان غروظنی اسیرلرنی قازقلارغه به‌یله‌ب آلاردن قزانلیلارنڭ صوغشسز نیسز روسلارغه بیریلولرین اوتنورگه قوشدی. لکن قزانلیلار اول أسیرلرنڭ سوزلرینه پوللار بله‌ن گنه جواب بیره‌لر ایدی.

هم اول اسیرلرنڭ روسلارنڭ پچراق قوللرندن اولوینه قاراغانڭ اوزمزنڭ قولمزدن اولولری مڭ آرطق دیب آلار اوستینه پوللرنی یاکفر اورنینه باودرالر ایدی.

قزانلیلار اوزلرینه صو اوچون، صوغه باروزغه یول بر آستندن قازوب، صوغه‌بر آستندن‌یوریلر ایدی. شونی‌تاتارلاردن میرزا کامای‌دیگان‌کشی‌روسلرغه خبر بیروب، ایڤان گروظنی‌اول‌یوللاربن‌نیچکده‌بتر ورگه‌قوشدی. ایڤان گروظنی حاضر شونی بترتورگه کریشوب خلقدن بر قازیطورغه طوطوندی. روس عسکری آراسنده بر نیمتس اینژینیرنڭ شاکرتلری شوندوق بر آستندن قازوب تاتارلرنڭ صوغه یوری تورغان یوللارینه طابا بارا باشلادیلر ١٠کون قازیغاچ بر آستنڭ صوغه یوروچی تاتارلارنڭ سویلەشکانلری ایشتلە باشلادی. شول وقتده بولار قازودن طوقتاب ١١ میچکه پورخ قویوب چغوب کیتدیلر.

٥نچی سنتابرده ایرته بلەن پورخغه اوت توردتیلر. ایڤان گروظنی اوزیده پورخنڭ شارطلاغانین قاراب طورورغه چققان ایدی. بر زماننی نگی پورخ بیك قاطی شارطلاب، برکیسه‌کلری بر آستنده‌غی یوره‌نه‌لرنی کوته‌روب طاشلاب، شهر خلقی اوستلرینه توشوروب آلارنڭ قوطلارون اوچوردی شول آراده روسلار شهرگه کرورگه حمله قیلسه‌لرده تاتارلار طرفندن بیك غیورانه مدافعه اولنوب شهرگه کره آلمادیلر. صوڭغه تابا تاتارلارغه بیك آور بولا باشلادی.

اچه‌رگه صولاری یوق ایدی. هم هیچ قایدن آلورغه ممکن توگل‌ایدی. قیو قازوب اچه باشلاغانلار ایدیڭ صولاری بیك ناچار بولغانغه اول صودن آورغنه بولوب اوله‌گنه باشلادیلر. ایڤان گروظنی همیشه تاتارلاردن قزان قالاسین بیرولرین صوری ایدی. تاتارلار همان مدافعه‌غه طروشه‌لار ایدی. روس عسکرلری آراسنده‌ده آورولار بولا باشلادی. کونده کونده یاڭغورلار یاوا باشلادی، تیره یاق صازلققه ایلانه باشلادی، آنڭ صاین روس عسکرلری آراسنده آورو آرتا باشلادی، روس عسکری اوله باشلادی.

شونلقدن روس عسکرلرینڭ غیرتی چیگوب، بولارنی تاتارلارغه نسبة

بیروب، تاتارلاردن قورقا باشلادیلار. کوز یتدی. بو بیگره‌کده خلقنك اچین پوشورا ایدی. هر قابوسی اشنك تیزره‌ك بتووین تلیلار ایدی. ٣٠نچی سنتابرده پورخ بله‌ن قزاننك کریپوستنین کونه‌رتدیلر. بیك قاطی صوغش باشلاندی. پوشکالردن چققان توتونلر بله‌ن بتون بر یوزی قابلاندی. روسلار شهر اچینه‌ده کردیلر. قزان اوراملارنك کیسیشه باشلادیلار. اورام‌لار ئولگان‌کشیلر بله‌ن طولوب، آدم قانی جلغه بولوب آغا ایدی.

اگر شول آراده روس عسکرینه طاغی بیك آزغنه باردم بولسه قزان قالاسی بتونلای اوك آلنغان ایدی، نیك عسکر بر آز چینده‌ره‌ك بولوب باردمگه‌کیلوب اولگره آلمادی، تاتارلار همیشه مدافعه‌ده دوام ایتدیلر. ١نچی‌اوکتابرده‌ایۋان گروزنی اعلان تاراتدی: ایرته‌گه البته قزان قالاسین آلاچقمز دیدی هم بیك غیرت بله‌ن صوغشقه طوطوندیلار. شول وقتده شیرعلی خان‌ده ایۋان گروزنیغه بیك ضور باردملر، کورگه‌زدی، روس عسکرلری‌کمال انتظام ایله هرقایوسی اوزاورونلارنك طوروب، پوروخ قویه‌چق بیرلرگه ٤٨ میچکه پورخ قویوب، تونگی ساعت اوچك اشکه طوطوندیلار.

قویاش چقار آلدندن روسلارنك قویغان پوروخلاری شارطلاب قزاننك کریپوستنین واطوب، تاتارلار اوستینه هجوم ایته باشلادیلار.

تاتارلارده بیك زور زور غیرت بله‌ن طورالار ایدی.

حتی روس عسکرلرین یا ئادن آرتقه چیگه‌رگه مجبور ایتکانلر ایدی اما ایۋان گروظنی اوزینك یاننك یورگان، اول حدلی‌آرو‌ماغان عسکرلرین قوشوب طاغی بیك قاطی هجوم ایتدیلر. بو یولی تاتارلر قارشی طورا آلمیچه قاچا باشلادیلار، یادکارخان اوزینك سراینه بیکله‌ندی. آخرده تاتارلار قارشی طورا آلمیچه قزان قالاسین طاشلاب چقوب کیته‌رگه مجبور بولدیلر.

شولای ایتوب غیرتلی برتاتار خانلغینك پایتختی بولغان قزان روسلار قولینه کیتدی.

عین‌الدین احمرف

كاراب.

«شورا» ١نچی نومردن

شاولی دینگز...
جیل اورەدر...
یلکانن کیەگان کراب!
تون وکوندوز
اول بوزەدر:
یول بارایات ایل قاراب...

§

چقدی جیللر،
قوبدی طولقن ـ
ایل کرابن جیل سورە!...
قایسی بوللار،
نیندی اوبقن
طارتا بزنی جان صوراب؟!

دردمند.

قالوش.

ناصر شادلغندن اوزینك باچقدن توشکانینی سیزمیدە قالدی. اول چالبار کسەسندە شلطراغان اوچ صوم آقچەنك طاتلی طاوشی برلە تیزگنە اوستینە پالتاسین، باشینە بورگین کییوب شول ئللە نیچە یرندن تیشلوب بتوب، آیاق کییملگندن بیتەر، بالق طوتار اوچون سوزگیگە اوخشاغان قالوشینە آیاغین صوزدی. آیاغنی بیك کوب تجربەلر برلە بوقالوشنك آچی صووق کونلردە بیك صالقون، بوقالوشنك اچی صازلی کونلردە بیك بلچراق

ایدوکن بلگانگه اول قالوشقه باراسی کیلماگان، اول قالوشقه کره‌سی کیلماگان کبك بولوب کیتدی. ناصر اچندن گنه اپاغینی جواتوب، کر،کر قورقما، آقتق کروولك، ئلله اوشانمیسکمی،دیب‌دلیلی نغایه توشسون اوچون کسه‌سنده‌گی کمش تنکه‌لرنی شلطراتوب جیبه‌ردی. آیاق کمش طاوشلرینی ایشتر ایشنمه‌س صالقون‌بلچراق‌قالوش‌نك اچینه‌اوزینی طقدی. آنك‌کر ووی برله قالوش‌نك اچینه جیبلغان صولار قسلشوب شبر، شبر ایتکان طاوشلار چغاروب سویله‌شه‌باشلادیلر. ناصر اوزینك شول‌ناچار یرتق قالوشنی‌جکونك الدتبنی‌اوزایتا توشه‌ر اوچون‌طاغی آیاقلرینی‌قوزغاتوب قویدی، قالوشلرده‌غی بلچراق صولر طاغی تورلی طاوشلار چقاردیلر. ناصر کسه‌سنده‌گی آقچه‌نی‌قاپشاب قاراب همه‌سیده سلامتلگینه اوشانغاچ ایشکدن اوط کبك آطلوب چقدی.اول برسیکروده قالوش کیبتینه باروب جیته‌سی کیلگان کشی کبك آشغوب، آشغوب‌بازارغه‌طابا یونه‌لدی. قابقادن چغووی‌برله آنك کوز آلدینه اویسوراق بیرگه جیبلغان صو کورندی ناصرنك بولی آندن بولماسه‌ده اول آقتق مرتبه شول قالوش‌نك خدمتین کورر اوچون، آقتق مرتبه قالوشقه آنك تیشگندن قورقماوینی بلدرر اوچون طوب طوری صوغه‌طابا یونه‌لدی. اول‌قالوش‌نك بتون تیشگندن آقغان صوغه باصقان صایین قالوش‌نك اچنده ایشتلگان طاوشلرغه التفات ایتمایچه آقرنغنه بیك وقار برله‌گنه صونك برباشندن ایکنچی باشینه قدر یروب چقدی. قوروغه چغوب باصقاچده اول بتون تیشگندن‌صو آغاطورغان‌قالوشینه‌قارارغه طوتندی، اول‌اوزینك دشمانین جیکگان صالدات کبك بلمایوب آنك تیشکلرندن آقغان صودن، آنك اچنده شلطری طورغان بلچراقدن کوله باشلادی. قالوشدن اوچنی نقلاب آلور اوچون آنك شول بلچراقدن عذابلانغانینی یاخشیلابراق کورر اوچون اول ئلی بو آیاغینی ئلی بر آیاغنی سلکتوب صولارنی شقردانه، آیاغی قالوش‌نك تورلی تیشکلرندن جیبلغان صونی قووب چقارا باشلادی. قالوش‌نك‌تیشکلری بیك کوب‌بولسه‌ده ناصر بولارنك بارسی برله‌ده بیك طانش بولغانغه بولارنك برسنده کوزندن

اچقندرمادی اول بولارنڭ کوبسی‌نڭ بوبلارینی تیرانلکلارینیده بلگانگه قایسی‌لرین یامامقچی بولوبده ئلله نیچه ئینه صندروب ئلله نی قدر آچووی کیلگانگه . اول‌مونه شولارنڭ همه‌سندن‌ده برم‌برم بوکون آچوین آلمقچی بولدی. شونڭ‌اوچون‌اول قالوش‌نڭ‌بوزنده‌اوزون‌برنق‌دن صونڭ‌کوبکله‌نوب چغوندن قالوشنڭ یاماو اورننده‌غی بورمه‌لی برنق‌دن ناصوص کبك آطلوب چغوندن، قالوشنڭ باشنده‌غی زور تیشکدن چیشمه‌دن آقغان کبك‌آغوندن قالوش‌نڭ طابانده‌غی تیشکدن جغرچغر ئیتوب صونڭ ئتلوندن‌ده انه آلا ایدی. لکن آنڭ بیك کوبدن آچوین کیتره طورغان قش بویی آیاغینی طوڭدرغان بتون باز بویی ایتگینی، چولغاوینی، آیاغینی بلچراتقان قالوشنڭ توبنده‌گی تیشکلرندنگنه آچوی نیچك آلنغاننی کورماوی، آنده‌غی‌تیشکلرنڭ نیچك ایندروب صازلی صونی قوبولرین کوروب شادلانه آلماوی مونڭ اوچینك منظره‌سینی آزراق کیموته ایدی. شونڭ اوچون اول آیاغینی طاغی صوغه مانچوب آلوب‌بیك تیز کونه‌روب‌قارارغه‌ده اوبلادی. لکن شول آراده بیك چاوب کیله‌طورغان آطنی کوروی‌آنی‌اول فکردن‌قایتاردی، اول‌اوزینڭ کسه‌سنده اوچ تنکه آقچه‌سی بارلغینی، اوزینڭ بوقباحت قالوشندن آیرلو کونی کیلوب جیتکاننی حس ایتوب شول شادلق برله بازارغه طابا یونه‌لدی. آنڭ کوز آلدینه تره‌زه‌گه قویولغان بیك زور قالوش کورندی — اول‌قالوش برله سویله‌گان کبك بولوب آکفارغه طابا کوله باشلادی. اچندن‌گنه طوقتا کونوب طور حاضر کیلم — مونه بو قباحت‌نڭ گنه کیره‌گنی بیریم دیب اوزینڭ قالوشینه طابا قارادی. اچنده‌گی اوزینڭ جیکوین اوزینڭ شول قهر صوقغان تیشك قالوشنی جیکوین حس ایتوب طاغی آلغه طابا کیتدی. اول طاغی اوزینڭ کسه‌سینه قولینی‌تیوردی. طاغی‌آنڭ‌آقچه‌لاری شلتراب‌کیتدی. بوطاوش آنڭ کیفین طاغی آچدی اول طاغی بیك هوالانوب‌قنه اوزآقچه‌م برآی اوچ بالالاوقوتقان اوچون آلغان آقچه‌م دیب اوزن اوزی اشلیلگیه اوچون ماقطی باشلادی هر کوننی شول برنق کالوشنی کییوب اوقوتورغه

بارولاری، هر کوننی شول کالوشنی صالفاچ آیاغینی سورته سورته اشدن چقوب آروب بتولری آنك کوز آلدینه کیلدی. اول طاغی مونه حاضر آلای بولمی ایندی آیاغنده هیبت بلی یومشاق، چیستا قالوش بولا دیب اویلادی. اول اوزین باکی بلی قالوشنی کیگان کبك حس ایتدی. همده شول فکرین فعلیتگه چقارر اوچون مغازین غه بورولوب کردی. اول اوزاق صاتولاشمایینچه کالوشنی آلوب آیاغینه کیدی. کالوش آنك آیاغین آزغنه قسوب ماطورلاطوب جیبه ردی. اول قولینه کاغزگه تورگان ایسکی کالوشلرین کوته روب آقرتنغنه ایشکدن چقدی. آنك آیاغینه بردن بلی بولوب کیتدی، باباغی صوچینرداولاری بردن بوغالدی. آنك آیاغی اوزین اوجماحده کبك حس ایتدی. شول شاداق شول کیف آنی بتونلای بیلدی، اول بتونلای شونك لذتینه چومدی، آ کغارغه حاضر بتون دنیانك سعادتی قوری بلی کالوش کبوده، بتون دنیانك بختسزلگی بلچراق تیشك کالوشلی بولوده کبك بولدی. آنك آیاغی نك عادلقی بتون تنینه تأثیر ایتدی، آنك باشی اورنینه حاضر آیاغی باش بولدی، آکارغه آنك باشی توگل آیاغی اویلی کبك، آیاغی بتون اشنی یورته کبك بولدی. اول اورام اورته چقغانده اوزینك جیگوبن طاغی نغراق حس ایتدی. شونلغی بلچراقلارنك صولارنك مونك آیاغینه تییه آلماولرین، مونك بلی آیاغین طوگدرا آلماولرین کوروب اول طاغی هوالاندی. اچندن گنه شولای منی، ئه بولدرا آلمی سزمی؟ شولایمنی بزنك اورامده بیرام بولدی منی؟ مینم ٢٢٥ تینلك کالوشمنك آستنده ئیزلوب قالاسزمنی؟ دیب آلارغه خطاب ایتدی. شول اویلارنی اویلاغان وقتده اول اوزینك ئلله نرسه دن رضا توگللگین حس ایتکان کبك اوزینك ئلله نرسه سی طولماغان کبك بولدی. اول شونك حقنده اوزاقده اویلاب طورمادی، قولنده غی تورگان کالوشنك اورته چقغان یوشی کیفی نك کیتوینه سبب ایکانلگنی بلوب شوگاردن آقتق مرتبه اوچینی آلور اوچون کالوشنی بلاقغه کوته روب بردی. آنك کوکلینی طاغی شادلق بیلدی. اوزینك شول اویی برله قالغان آقچه برله طماقنی طویدرر اوچون برخار چیۋنه گه طابا بورلدی. بچان بازارینك بلچراغی،

شول بلچراقنڭ مونڭ کالوشینه تعظیم قیلوب باشین ئییوب قالوی آنڭطاغی سعادتین زورایتدی. اول بیك زور اش‌اشل‌گان کشی کبك، برزور شهرنی آلغان قاماندیر کبك هوالانوب‌قنه خار چیۋنه‌غه کردی. باصقچنی مندی، ایشك یاننداغی «کفش‌گزنی صالـگز!» دیگان سوزنی کوروب آنڭ کفش دیگان سوزینڭ کولـکی‌لـگندن کوله‌رگه اونطوب، بوامر بوخطاب اوزینه ایکانین اوزینڭ کالوشینه ایکانلـگین اویلاب آقرتنغنه کالوشین صالوب باشقه کالوشلار یانینه قویدی، آنڭ کالوشی آکارغه باشقه قالوشلاردن بلی‌راق طـارراق ماطورراق کبك کورندی. اول برآز قاراب طوروب لذتلنگان صوڭندن زالغه کروب آشارغه‌صورادی. کالوش‌لذتنی برله‌آشنی بیك‌تملی‌له‌ب آشاب‌بتروب طاغی شول بلی چیـتا طازا کالوشنی کیوب بلچراق‌لار آراسندن آیاغین بلچراتمایینچه اوینه قایتور اوچون باصقچ یانینه چقدی. اول اوزینڭ کالوشین قویغان‌اورننده کورما گاچ باشقه‌کالوش‌لار آراسندن ئزله‌رگه طوطندی. آنده‌ده بولمادی. اول خدمت‌چیگه ئه‌یتدی، اول‌ده ئزله‌دی، اول‌ده طابا آلمادی. کالوش یوغالغاننی ایشتوب زالدەغی کشی‌لر بره‌م بره‌م چغوب کالوشلارین کییه‌باشلادیلار. قالوشلقد، برقالوشـدەقالمادی. ناصربتون‌امیدین‌یوغالتوب ایتکچان‌گنه قایتورغه مجبور بولدی. اول‌پچان بازارنداغی بلچراقلار آراسندن قوری یپرین ئزله‌ب باصا باصا اوینه‌قایتوب کیتدی. برپوچماقده‌اول‌قوری یپر دیب صوغه باصدی، آنڭ بتون اینگی صو برله طولدی. آنڭ آیاغی یوشلندی. آیاغی اوزین اوزی جهنمده کبك کوردی. اول چدی آلمادی ئه‌ی قالوش، قالوش! دیب قچقردی.

عیاض اسحاقی

خواجه بن عبدالبديع افنديڭ جوغالغان بر باشماقينه مرثيه‌سى

آه نصيبمى باشماغم؟!

ملك‌ده اوچيوز صوڭنده،
يكرمنچى يلنده،
جوغالدى باشماق شو نده،
آه نصيبمى باشماغم؟

سولـگى صالدم موبنيمه
كيلدم مخزن (١) قربينه (٢)
فتح قيلدم مخزنم
آه نصيبمى باشماغم؟!

تفكره قالدم مين
آنده، مونده باردم مين
هيچ اثرن كورمدم
آه نصيبمى باشماغم؟!

مخزنلرنى باقدم مين،
بوقاريده منلدم مين،
توبانـگه‌ده توشدم مين،
آه نصيبمى باشماغم؟!

كسه‌گه‌ده قول صالدم،
يانچيغمنى قولغه آلدم،
آقچه برده يوق ايكان،
آه نصيبمى باشماغم!؟

نمازدنده قالدم مين،
باقچه‌غه‌ده باردم مين،
اميدمنى اوزدم مين
آه نصيبمى باشماغم!؟

باشماغمنى يوغالتدم،
گويا آياقسز قالدم،
قالمادى هيچ كيمه‌رگه
آه نصيبمى باشماغم؟!

گوزل ايدى باشماغم،
بيـكلى ايدى مخزنم،
حيران قالدى باشلارم
آه نصيبمى باشماغم؟!

عبرت آلك بزلردن،
يوغالماسون سزلردن،
خدا اوزى صاقلاسون
آه نصيبمى باشماغم؟!

---

١) مدرسه‌ده كاوش باشماقلرقويه تورغان اورن .

٢) ياقنينه،

خواجه بن عبدالبدیع گه، شوشی مرثیه‌سینی ئه‌یتوگه سبب
بولغان باشماغی جوغالغانده یازلمش تعزیه صورتی.

(نیچاره؟)

بوجهانغه بر قارا،
بارده بتوگه بارا،
عادتی شولای بولغاچ
توزمه‌ینچه نی چاره؟

بره‌ونك بالاسی یوق.
بره‌ونك بولسه‌ده شوق،
شونلقدن اول آندن طوق،
توزماینچه نی چاره؟

توزمه‌سا گده فایده یوق
کیله‌چك کیله شولوق،
بنده اوستنه یازلغان
توزمه‌ینچه نی چاره؟

کمنك بالاسی أوله
کمدن دشمانی کوله،
کمنك کیسه‌سی بوله.
توزماینچه‌نی چاره؟

صبرسز بولما کوکل،
بلا برسیگا توگل
هرکمده بر بلا بار
توزمه‌ینچه نی چاره؟

فایسی بلمی سباغین
قایسی جویا باشماغن
دنیاده طوروش شولای
توزمه‌ینچه نی چاره؟

آدم کوکدن سورلدی،
کوب کوز یاشی توگلدی،
دنیا شولای باشلانغاچ،
توزماینچه نی چاره؟

قایغی کوبدر میندده
دنیادده دیندده
بارده نوردن کوله‌گه
توزمه‌ینچه نی چاره؟

صوگره هر کمگه کلسه‌ك،
حالینه نظر قیلسالك،
بر قایغوده کوررسك
توزماینچه نی چاره؟

توندە کولەگە بنه،
بلمیم اول قایده کیته؟
کوکلم شول توندای بولدی
لکن توزمه‌ی نی‌چاره؟

بو، نون آیسز، یولدزسز،
آیی، بیلی کوندزسز
کوڭلم قایغو قابلادی
لکن توزمه‌ی نیچاره؟

آه ایتکانك ایشتدم،
اختیارسز آه ایتدم،
بار قایغومنی اونوتدم،
اونوتمیچه نی چاره؟

کوزم یاش برلن طولدی
چن قایغو میڭا بولدی
یالغش ایکان اُیتکانم
توزمه‌ینچه نی چاره؟

صبر ایته‌رگه اونده‌وم
بارده قایغو بلماوم
ایندی قایغونی کوردم
توزه‌لمیمن نی چاره.

سیڭا زور قایغو بولغان،
باشماقلارڭ جویلغان،
چدارغه ممکن توگل
توزه‌لمیمن نی چاره؟

آی اول باشماق دیگانڭ،
راحتلانوب کیگانڭ،
بیگروك کیلوشه ایدی
لکن جویدڭ نی‌چاره؟

جوکه‌دن ایدی بیتی،
صرلاغان ایدی چیتی،
بیك طغز اورگان ایدی،
جوغالدی شول‌نی‌چاره؟

جوکه بیك طوری کیلگان،
اوروچیسی بیك بلگان
بیگره‌ك بلوب اشله‌گان
یوغالدی شول نی‌چاره؟

باشی برآز اوچلیدی،
کوتاررگه کوچلیدی،
کیمه صو یرتقان کبك
قارنی برطه بیچاره.

سوبان ایدی تابانی
گیزه‌ر ایدی یاپانی
آرماس یالقماس ایدی
جوغالدی شول نی چاره؟

اچی بیك شومارتلغان
بیلی بیك بوقارتلغان،
یکالك کوزه‌تلگان،
جوغالدی شول نی‌چاره؟

بیتی نق برکتلگان،
چویی تمام کرتلگان،
بر بر سینه تیك کیلگان،
جوغالدی شول نی‌چاره؟

اوكچه‌سی بییك ایدی
تیزلكده كییك ایدی
بیگره‌ك سویوكلی ایدی
چوغالدی شول نی‌چاره؟

سیگا كوب خدمت ایدی،
بیك كوب سفرگه كیتدی،
كوب رحمتلر ایشتدی
چوغالدی شول نی چاره؟

سینده بیك سویه ایدك،
كییدروب كیه ایدك،
سوبابده قویا ایدك،
چوغالدی‌شول نی‌چاره؟

بیك یخشی آطلر كبی
قیمتلی ذاتلر كبی
مخزنده طورا ایدی،
چوغالدی‌شول نی‌چاره؟

قایقاچیده یابلغان،
تیمر یوزاق صالنغان
آچقچی یانغه آلنغان
چوغالدی شول‌نی‌چاره؟

توپساسینی واتقانلر
مخزننی بوشاتقانلر
باشماقنی آلوب قاچقانلر
چوغالدی شول نی‌چاره؟

آرزان شی‌نی خورلیلار
قیمتلینی اوی‌لیلار
قدری آفتكه سبب
چوغالدی شول‌نی‌چاره؟

اورلاوچیسی جیماسون،
آغاج باشماق كیمه‌سون
جنتكه كرسه‌ده اول
محروم بولسون بیچاره

سیگا خیرلی بولسون
كوگلك شاد ایله طولسون،
یا گاسی نصیب بولسون،
صبر ایتمای نی‌چاره؟

ایبداشلر كدن اوزدر،
بكرمی باشماق طوزدر،
اوین توگل چن سوزدر،
توزمایچه نی چاره؟

قایغودن یوقو قاچدی،
یارتی ساعتلب كچدی
شول چاقده مونی یازدی
شاعر «وهمی» بیچاره.

۲۷ غنوار ۱۹۰۳ سنه. «سعدی»

طورنالی آولینك مكتبنده

«جهانگیر مخدوم»دن

الب بی تی ثی! الب بی تی ثی! الب بی تی ثی! طورنالی آولینك مكتبنده بیك كوب بالا طاوشی آراسنده شول الب بی تی ثی! الب بی تی ثی! دیه كویلاب كویلاب ایتكان طارش بیك آیرم آچق ایشتلهدر. بونی ایته توزغان بالا شوشی مكتبده اوقوتاتورغان احمدشاه حضرتنك اوز اوغلیدر. اسمی جهانگیر. یاشی اونده. حضرت بویل اوز اوغلینهده سبق باشلاندی. اولا اوز مكتبنده بر آز اوقتوب، آندن صوك بر زور مدرسهگه بیارمك نیتندهدر حضرتنك علمگه اخلاصی بیك قوتلی. اوغلینی بیك یخشی اوقوتماقچی بولا. هم الحمدلله مخدومده بیك زیرهك بولورغه اوخشایدر. اوزگزده ایشتهسز بیت، نیچك بر توقتاوسز سباغنی تكرار ایدوب طوره. بالاسلكنوب سلكنوب الب بی تی ثی! دیب قچقرغان صاین حضرتنك سوینچی آرتابارا.

مونه بوكون الب بی اوقیدر ایسن صاو بولسه بر آزدن ایمان ایجگی باشلار. یازغه تابا بلكه هفتیك ایجگینهده توشار. بر ایجك طانیماغه باشلاغاچ سورهگه توشوب كیسك باش. بدوام، یارم آلما، یوسف كتابی، اسنوانی، فضائل شهور، بافرغان كبی آول مكتبلرنده اوقولا تورغان درس كتابلرینی ختم ایتسه آندن صوك اشی صرفقه توشارگهگنه قالا. آه شول صرف! صرف ایننه توشكانده حضرتنك آغزندن صولار كیلهدر. شول كوز قارهسی كبی عزیز حضرتنك جهانگیر ینك صرف ونحو باشلاغاننی كورسهاولسهده. نیتی اوكنورگهتوگل حضرت جهانگیر مخدومنی اوتكان یلدهده درس یعنی الفبا باشلاتورغهتلاگان ایدی. لكن شول قدر یاشلای بالانی زحمتلندررگهنیك كیرهك دیب آبصطای مخالفت ایتدی. آبصطایده جهانگیر مخدومنی بیك سوهدر ایدی. كوب وقتده آشقه اوزی ایله برگه آلوب بارا وآلوب بارماغان وقتده مخدومگه مطلقا بر نیچه قویماق ایله بر ایكی كیسهك بهلش دوبی آلوب قایتا تورغان ایدی. حضرت

اوزی قرق یاش‌لرنده‌در. زور بر حضرتنڭ مدرسه‌سنده اکمال علوم ایتکان. عقاید(*) وتوضیح (*) کورگان،سلم (*)وتهذیب(*) اوقوغان. لکن هر فندن زیاده‌اخلاصی‌عر بچه‌صرف‌ایله‌نحوده‌در.چونکه‌بونلر امهات‌علوم(۲)در.مدرسه‌دن چقوب طورنالی آولنه اتکاسی اورنینه ملابولغان. مدرسه‌دن چققان وقت‌لرنڭ یکرمی طوقز یاش‌لرنده ایدی. بر کورشی آول ملاسینڭ قزی ایله اولنمش. ایڭ الوغ بالاسی یوقاریده مذکور جهانگیر مخدوم‌در. احمدشاه حضرتنڭ نیتی مدرسه طوتوب درس ایتوده ایدی. وخصوصا اوزینڭ فکرینه کوره هر مؤمن ومسلمان ایچون لازم بولغان علم صرف ایله علم نحونی بیك یخشی اوقتماقچی ایدی. شونڭ ایچونده‌ملا بولوب یتریتمز آولنده‌غی مکتب‌که‌بالالر جیوب اوقوتمغه باشلادی.

بومکتب برنیچه ملا زمانندن بیرلی قالوب برده توزه‌تلمگانلگی جهتله بیك ایسکی ایسه‌ده یمرلگان بر پوچماغی ایچکی یاقدن بیك بخشی ایتوب بالچق ایله صلانغان وطشقی یاقدن‌تیشك یرینه‌برزور طاش طقوب‌اوستندن طوپراق ایله کوموب‌قویلغان ایدی. مانچاسی‌دخی بیك چروك اولسه‌ده ایکی یردن باغانا ایله ترەتوب قویلغان ایدی. بناءعلیه آولنه کیچ مالایلر مندرلی اوینا‌غانلدا یاکه مورثیق کورگان چاقده آنی مندر ایله قیناب چقارغانده شول باغانالرغه بیك قاتی کیلوب بەرلمەز ایسه‌لر توبه تافته‌سینڭ ایشلوب توشمك احتمالی یوق ایدی.

مکتبنڭ دورت ترزەسی اولسه‌ده کوبسینڭ پیالاسی واتلغان ایدی. واتلوب توشکان پیالا کوزی برینه «اوّل آلدم بردیسته قویان تیریسی‌اونار تیندن بهاسی بولدی سیکز صوم کومش» دیب یازغان مشق کاغدلری‌یاخود قارندق قویالر ایدی. مکتب آولنڭ اورته یرنده‌رك بریول اوستنده وکوپر باشنده بولغانلغی جهتله شاکردلر ایچون صو یاقین بولسه‌ده مکتبنڭ یوغاری یاغنه کوپر آستینه مورثیق‌لر بیك کوب تیرس توکـکانلکلرندن یازغه‌قارشی

(*) (*) (*) (*) زور شاکردلر اوقی تورغان کتابلر
(۲) علمنڭ آنالریدر.

کونلر بلتمغه باشلاغاچ تیرس‌لر اروب بیك بوزق وصاصی ایسلر چقادر ایدی. هم‌ده نه‌حکمت‌در بازغه تابا زحمت قاغولوب شاکردلر خسته‌لنورگه باشلایلار ایدی.

حضرت ممکن مرتبه‌علمنی کوبره‌ك نارانانسی‌کیله. مکتب کوچك اولسه‌ده قونوب یاتوچی یتمش بالا بار. بویل‌غنه توگل هربل‌ده شولای یتمش سکسان حتی بعض یل‌لرنی یوزگه یاقین شاکرد بولادر. لـکن حضرتنك اچینی پوشوره تورغان نرسه شول‌درکه: مکتب ترقی ایتمای‌در. شاکردلرنی صرف ونحوگه توشورب تیره یاق‌دن طالبلر جیوب تورلی فن(!)لردن درس ایترلك مدرسه حالینه‌کرمیدر. حضرت‌اوزینك‌علمنده‌برده‌کیمچیلك‌کورمای. کافیه‌نك‌متننی تماملیه کوکلدن حفظ‌ایتکان. عصام وعبدالغفورلرنیده قاراغان ایدی هم حاضرده‌ده بوش وقتده‌بونلرنی مطالعه ایته. سلم وتهذیبنی‌ده کورگان. حتی سلم‌نك‌قاضیی ایله حاشیه‌ٔ دهرنیده مطالعه ایترگه بروقت نیتلنگان ایدی. لـکن آنلر کوکل قارالتا دیب مدرسی طیغانلقدن مطالعه ایتمدی. لـکن مکتب آلغه کیتمی. ئلله احمدشاه حضرتنك اوزینك اوقتووندده بر کیمچیلك وسبق اوگراتووندده بر ترتیبسزلك وارمی ایکن؟

آلای دیسه‌ك حضرت اوزی اوقتووندده برده کیمچیلك کورمایدر. گرچه آولغه قوناق کیلوب یا که طوی‌توشوب آش صو بولغان وقت‌لرده‌سبق بیررگه مکتبکه برر آطنه کره آلماینچه تورسه‌ده، بوش وقتنده وباخصوص کونلر اوزایغاچ بعض وقتلرده کوننده اوچر مرتبه کره‌در، اما شونسی‌وارکه‘ حضرت دردلنوبکنه مکتبگه کره باشلاغاچ بدبخت موژیق بالالری مکتب‌دن چقمغه‌ده باشلایلر. چونکه یاز یتنه، مالایلرغه طرماغه یوررگه کیرك بولادر. هم‌ده شونسی عجب‌درکه بومکتب بوآولده بر نیچه ملازماننده بیرلی بولوب کیلگان. آولنك نیچه یوز کشیسی بومکتبده اوقوب چقغان. لـکن‌اوقورغه بازارغه بله تورغان کشیلر بیك آز. «اول‌آلدم بردیسته قوبان تیریسی‌حقی بولدی اوچ صرم کمش» دیب بازارغه بلوچیلر بایطاق طابلسه‌ده، صالدائقه

کیتکان اوغللرغه، کیاوگه کیتکان قزلرغه اوز قوللری ایله تلا گان صورتده خط یازوب بیاررلك آتالر، آغالر، انیلر وصاتو آلوغه کیتکان آتالرغه خط یازوب۔ بیاررلك وآنلردن کیلگان خطلرنی تلا گانچه آڭلاب اوقورلق اوغللری بیك سیرەك طابوله. صالداطقه کیتکان اوغللری روس آراسنده ویاخود اوزی کبی اوقورغه یازارغه بلمی تورغان تاتار صالداتلری ایلەبرگه طوغری کیلسەلر برنیچه آیلر خط یازه آلماینچه طورەلر. مکتبده اوقوغان فضائلشهور، یوسف وبدوام کتابلرینی بلکه مکتبدن چققاچده اوقورلر ایدی. لکن آنلر مکتبده بیك طوزوب ایسکروب وتتلوب بتەلر. اوقورلق یرلری قالمی. موژیقلرنك یا ڭادن آلچه بیروب آلاسیلری کیلمایدر. مونه بو احمدشاه حضرت زماننده دخی‌اش شولای ایسکیسی کبك بارا. حضرت نه قدر طرشدرسەده مکتب ترقی ایتمی. یعنی صرف ونحوگه باشلاتوب درس ایتورلر درجەگه کیلمایدر. حالبوکه مدرس حضرت اوزندەبردەقصور طابمیدر.

اگر مکتبنك نه ایچون آلغه کیتمگاننی حضرت نظاملی ومنتظم مکتبلرده اوقوغان برکشیدن صوراغان بولسه اول کشی درحال: «حضرت، گرچه سن مدرسەده یکرمی بش سنه عمر کچرمش ایسەڭده یالڭز طهارت آلورغه وچقروب چقروب مناظره قیلشورغه اوگرندڭ. بالا اوقتورغه اوگرنمدڭ. علم تربیة الاطفال وادارهٔ مکتب کبی بالالر اوقتورغه ومکتب قارارغه اوگرەته تورغان مخصوص فنلر واردر. آنلرنی بلمگان کشینك اوقوتقان بالاسنده وطوتقان مکتبنده ترقی بولو احتمالی یوقدر، مکتبڭنڭ بناسی، ایچروسی وطیشاروسی، بنا ایدلمش اورنی، شاکردلرڭنڭ یاتوب طورولری واوزڭنڭ اوقتوڭ هیچ برسی‌شول علملرنك قاعدەلرینه موافق اولمدیغی جهتله هیچ بر وقتده ترقی حاصل اولمق احتمالی یوقدر. بلکه کوندن‌کونکه تنزلده اولور وکیرو کیدر. ایناننمز ایسەڭ باشقه برلردەگی مسلمان مکتبلرندن عبرت آل هیچ برسی ترقی ایده آلمایورلر.

مکتب‌تربیه ایدوب بالالر اوقته بلونڭ پك چوق شرطلری وار. شونڭ

ایچوندرکه روسلر، نوکلر وباشقه آوروپاخلقلری کبی مدنیتلی ملتلر بالا اوقتورغه معلملر ومعلمه یتشدرمك ایچون دارالمعلمین ودارالمعلمات کبی مخصوص مکتبلر یاصاغانلر. سن مسجدده امام‌طوررغه، جنازه کومه‌رگه نکاح اوقورغه وآشقه یورب بولش آشار ایچون تعیین ایدلمش بر آدمسك، بناء علیه سن اوز وظیفه‌لرکدن بوشای آلمای طورغانسك. مکتبده اوقوتور ایچون نیچك بولسه‌ده طرشوب آزراق بالالر اوقوتو علمنه واقف بولغان بر معلم تعیین ایته‌رگه کرك ایدی.

مکتب‌که معلم تعیین ایتکاچ بزنك داخودمز کیمور دیب قورقه طورغانسز. لکن بو بر بوش فکردر. اگر خلقنك فائده‌سنه ناموس وانصافکز ایله طرشور ایسه‌کز سزگه طاغن آرتوغراق محبت ایدر. داخودکز طاغن آرتور. جماعت آره‌سنده قدر واعتبارکز زیاده اولور.»دیب آیتر ایدی. لکن بزنك احمدشاه آندابون کشیلر ایله کوب کورشمایدر، هم کورشمکه لزومده کورمی. چونکه اوزی امهات العلومنی یعنی: کل فاعل مرفوع الخ نی پك یخشی بله‌در.

عین غاین فی قاپ! عین غاین فی قاپ! عین غاین فی قاپ!کوردیکزمی؟ کیچه القبا باشلاغان جهانگیر مخدوم بوکون یعنی برکون ایچنده قابده کلوب یتدی. عین غاین فی قاب نی نیچك کویلاب اوقیدر. حضرتنك بالاسی آخرسی کشی بولورغه اوخشایدر. کیچه ایرته ایله اتکاسینك بیرگان سباغنی کیچ برلان اویلرینه قایتوب انکاسنه طکلاتقاچ آندنن برسباق آلدی. انکاسی ایله برطوغان کورشی آولده‌غی مؤذن آبضاسی کیلگان ایدی. آکارغه طکلادوب آندنده برسباق آلدی. مونه شول سببله برکون ایچنده جیم حی، دال ذاللرنی اوتوب عین غاین فی قابقه‌ده کلوب یتدی.

جهانگیر مخدوم پك یخشی ترقیده ایدی. لکن برقضاغه دوچار اولوب برنیچه کونلر مکتب‌که کیله آلمادی.

قضاغه دوچار اولمسی بوروشده بولدی: بر کون ایرته برلان مخدوم آشفوب آشفوب مکتب که کیلدر ایدی، حالبوکه مکتب ایشگی‌نك طشقی یاغنه پك قالون بوز طوکفان‌ایدی. مخدوم ایشکدن کیره‌چك بولغانلق طایوب یقلوب اوی‌آلدنده قاینات طوره طورغان بر سماوارغه باروب برلدی. سماوار مخدومنك اوستنه‌آودی، مخدومنك بعض یرلاری پشدی. شونك ایچونده بر نیچه کونلر خسته یاتدی. شول قاغوله طورغان زحمت اثری بولماسون دیب آبصطای دنیا کورگان، عمر سورگان بر قارچقدن یدی تون اورتاسنده یدی طاش آلدروب یدی صحرانك اورتاسنه آتدیردی وایمی طومی شول بولسون دیدی. حضرت اوزیده طهارت آلغاندن صوك قومغانده قالغان صونی جن دعالری ایله اوشکروب مخدومگه هر کون اچره طوردی.

آره‌سی کوب‌اوتمدی، برقامشلی کولده ایشنلگان یاقه طاوشی کبك احمدشاه حضرتنك مکتبنده‌ده حد وحسابسز اولان باشقه طاوشلر آراسنده: « واو هی لام الیف یا! » « واو هی لام الیف یا! » طاوشی آیروم آچیق ایشدلمگه باشلادی. دیمك‌که مخدوم صحتلنمش. اوخ! الحمدلله؛ کونلر کچدی، آیلر اوتدی، یاز یاقنلاشدی. تیرسلر اروب صاصیلقلر هواغه چقا باشلاو ایله هر سنه‌گی‌کبی زحمتلرده قاغولمغه وبالالر خسته‌لنمگه باشلادی. جهانگیر مخدومده یازغه قارشی ایمان ایجکنی چغوب هفتیك‌ایجکی باشلادی. بوقدر نرفی خارق العاده(۱) برذکاوت(۲) اثریدر. بوقسه مورثیق بالالری ایمان ایجگی‌نك اوزینی‌گنده‌ده ایکیشر اوچر قیش اوفوب آلنیشر یدیشر ایمان ایجگی آشاب بتوه طورغانلر ایدی. مخدوم باری اوچ کتاب طوزدردی.

فاتح کریمف.

۱) عادتدن طش. ۲) زیره‌کلك.

چاینك شرطلری

(ایسکی ادبیاتمزدن)　　　«فواکه‌الجلساء» دن.

و چاینك شرطلری واردر
بجـا کلتورەسن آنی
بیان ایـدم سکا بـر بر
قولاق صالغـل موکـا جانی
شـرایـطی درر آنـك
مصـفـی هـم اولا بالـك
که چن کاسه‌گه صالوبن
کموش قاشق ایلان آلك،
اوشال بالکنی ایزمـا گـل
چنـایـاق اچرەسن صوده
اگر ایزسـاك آنی صوده
چایکنی قیلاسن حودا (١)
صووی بولسون آنك یخشی
شمالغه قارشی آقغان صو
عجب‌لنمه بـو سوزلرگه
اطبادن بو گفت وگو(٢)
دخی لیمون صالور بولساك
آنـك قدری بـس اعلادر
لیمـون ایـله چای اچلسه
ایچانلره کوب اولی‌در
بـو شرطلر برله اچسه‌لر
اولا مسرور، اولا خوشحال
تموغه‌لار کیتار آندن
که شادلق ایلیـوب فی الحال
مونی ایدن کشی املا
ایرر اوز اورنیـده ــ ملا
گناهلاربن عفـو ایتوب
ویـره مقصودینـی الله.

(١) ناچار. (٢) قیل قال یعنی سوز

محبتسز اوردەك بالاسی

«تربیة الاطفال» ژورنالیدن

شهرنڭ طشنده بیك اعلا کورنش، جاینڭ ایڭ قزو وقتی، ایگنلکلر صاری آلطون کبی صارغایغان بولسەده، صابان ایگونی همان یاشل ایدی. بچان چومەلەگە جییلغان، تیره یاقده زور اورمانلر، اورمان اچنده زور، زور کوللر بیگرەك ماتور کورینەلر ایدی.

هر طرفدن قویاش توشەردای اورنده، اطرافی کاناو (کانال) بلەن چولغانوب آلنغان ایسکی بر صیفیه (داچا)؛ صیفیەنڭ دیواربندن صوغه قدر بیبك قامشلق وقامشلق آراسینده کچکنه، کچکنه کوللر بولغاندن کیبك اوردەکلر بالا چغارالر ایدی.

مونه، بر اوردەك یمورقالر اوستنده اوطروب بالالرینی اوزاق چغارا آلماوینه بیك پوشونا ایدی. باشقه اوردەکلر بعض وقتده بو اوردەکنڭ حالینی صورارغەده، کیلب کیتەلر ایدی. آخرالامر اوردەك آستندەغی یمورقالر برسی آرتندن برسی یارلوب، اوردەك بالالری باشلرینی چغارا باشلاب وبارا، بارا تمام چغوب، یاق یاقلرینه قاراناده باشلادیلر.

یمورقا ایچنده طارلقده یاطوب اویرەنگان اوردەك بالالری ایرکنچیلککه حیران بولوب قالدیلر. اوردەك، بالالرینه قاراب: „ای عقلسز بالالر! سز اویلی طورغانسز بتون دنیا شونده دیب! یوق، بالالرم، بو ایرکنلك باغچەنڭ آرغی یاغندن تمام ملانڭ قرینه قدر اوزایادر، لکن مینم برده اول یاقغه بارغانم یوق“ دیدی.

بالالرم، سز باریگزدەمی؟ دیب آنا اوردەك آیاغینه باصوب قارادیده، یوق، ئەنه تیگی زور یمورقـا ئلی همان یارلماغان ایکان، طویدم ایندی

بو اوطرشدنده، قایچانغنه بارلور ایکان صولکدیب یاکادن یمورقا اوستینه اوطوردی. شول وقته حال بلمشورگه بر قارت اوردهك کیلوب آنا اوردهکنك حالینی صورادی. آنا اوردهکده: «حالم بخشی، لکن بر یمورقام همان یارلغانی یوق.» دیب جواب بیردی.

ـ قاراسانه دوستم بالالرمه، بو بالالر شیکلی بتون دنیاده ماتور بالالر بولماس، قاراسانه نی قدر اوزلرینك آتالرینه اوخشاغانلر، اما اول یاوز، حالمنی صورارغهده کیلگانی یوق، دیدی.

قارت اوردهك: «قایا اول یمورقا کُنی قاریم، اول یمورقا کورکه یمورقاسی توگل میکان؟» دیدی.

آنا اوردهك یمورقا اوستدن طوروب، مونه اول یمورقا دیب کورسهتدی.

قارت اوردهك زور یمورقانی قاراب های، های دوستم، شبهه‌سز کورکه یمورقاسی. مینده بر وقت شولای کورکه یمورقاسی اوستنده اوطرا، اوطرا، باشم ئه‌یله‌نوب تمام حالدن طایغان ایدم. قالدر بو یمورقا کُنی، وقتکُنی بوشقه اوزدرما، طـڭلا سوزمنی، اول کورکه بالالری بیگره‌ك مازاسز بولالر، وصودن بیك قورقالر، هیچ صوغه کرتوب بولمیدر، تکرار ئه‌یتهم وقتکُنی بوشقه اوزدرما، بالالرکُنی یوزه‌رگه ئویره‌ته‌باشلا، دیدی.

آنا اوردهك ـ یوق ایندی دوستم، بر آز صبر ایتیم، کوب اوطرغاننی ینه‌دن بره‌ر کون اوطرودن ئلله نی قدر آورلق بولماس دیدی.

قارت اوردهك ـ خیر، بخشی کیڭاشنی قبول ایتمیسك. خوش آلای بولسه دیب کیتدیده باردی.

بره‌ر کوندن زور یمورقا یارلوب اوردهك بالاسی باشینی چغارا باشلادی هم کوبده اوزمادی، اوزیده چقدی.

آنا اوردهك بالاسینه قاراب: های نیندی زور واوزیده شکلسز، هیچ مینم باشقه بالالریمه‌اوخشاماغان، درستیده کورکه‌نسلندن‌بولورغه کیره‌ك دیب اویغه قالدی. وایکنچی کون، هوا بخشی بولسه، صو یانینه آلوب باروب، صوغه توشه‌رمی، یوقمی؟ تجربه ایتوب قاراماقچی بولدی.

ایرته‌سی کون هوا بیك اعلا، قویاش بتون عالمنی نورلاندرغان، صو اوستی کوزگی شیکللی برده حرکتسز یالطراب طورا، وتورلی طرفده قوشلرنڭ صایراولری ایشتله ایدی.

آنا اورده‌ك، بالالری بله‌ن صوبانینه باروب ایڭ اول اوزی صوغه توشوب، بالالرینه‌ده صوغه توشه‌رگه قوشدی. بالالری برسی آرتندن برسی صوغه توشدیلر، ایڭ صوڭ یمورقادن چقغان اورده‌ك بالاسیده صوغه توشوب، چوما، چوما باشقه بالالر کبی یوزه باشلادی.

آنا اورده‌ك عجبکه قالوب: قاراسانه نیندی یخشی یوزه، خطا قیلدم اوز بالام ایکان، کوزم ئیه‌له‌نه، ئیه‌له‌نه ماتورده کورنه باشلادی بیت، دیب اویلادی. راحتله‌نوشوب صوده چوموب یوزوب آرغاچ، آنا اورده‌ك صودن چقوب، قاناتلرینی قاغا، قاغا، بالالرینه‌ده صودن‌چقارغه امر بیردی. بالالرینڭ بره‌م، بره‌م صودن چقا باشلادیلر.

آنا اورده‌ك بالالرینه قاراب: بالاقایلرم، ایندی ئه‌یده‌گز، مین سزنی قوشلر آزبارینه آلوب باریم، لکن بیك صاقلانگز، میندن برده آیرولوب قالا کورمه‌گز؛ صاقلانگز بربر حیوان باصماسون؛ ماچی‌،سزدای کچکنه بالالرغه بیك خاص (اوچ) بولا،قابا کورمه‌سون، مینی‌عمرمه اوکنچده قالدررسز دیدی.

مونه اورده‌ك بالالری جیولوب، تورلی طاوشلر چقاروب، آلدن وآرتدن آنالرینی‌چولغاب قوشلر آزبارینه کیلب کردیلر، لکن قوشلرنڭ کوبلگیندن وبربرسی بله‌ن صیپشا آلماغانغه، طالاشالر، بربرسینی‌جبرلیلر، حتی بیك قاتی طاوش وغاوغاده چقارالر ایدی.

آنا اورده‌ك بالالرینه قاراب: مونه‌بالالرم، کوردگزمی، دنیاده‌هرتورلی طنچسزلقلر بولوب طورادر، قاراگز، عبرت آلگزده اوزگزنی اوزگز صاقلارغه واوزگز اوچون‌طرشورغه اویره‌نگز، ایندی‌آرتمدن یورگز،آیرلوب قالماگز،ئه‌نه‌شول قارت‌اورده‌ك‌یانینه بارغاچ تکریم وتعظیم بله‌ن‌کوریشگز چونکه اول اورده‌کلر آراسنده قدرلیسی واوزینڭ ایسپانسکی نسلندندر؛

اياغينه قاراڭز، قزل قوماچدن علامت تگلگان، خير بعض وقتده موندى قوماچنى آداشماسون ايچوندەتگەلر، لكن آشكار تعظيم اوچون تگلگان ديدى.

يه، يوركز، آياقلركزنى چولغاتماڭز، تربيەلى اوردەك بالالرى آياقلرينى بربرسندن آيروب وآياق اوچلرينى چيتكەرەك قاراتوب باصالر. مونه ميڭا قاراڭز، ديب اوزى باصوب كورسەتدى.

بو قوناقلرنى باشقه قوشلر كوروارى بلەن بر آوزدن: مونه طاغى كيرەك بولسه چاقرلماغان قوناقلر، بولاردن باشقەده مونده يتەسى ايدى، قاراساڭزلا، بريسى‌نيندى شيكلسز ديب قچقروشا باشلاديلر. وبولارنى قارشى آلغان اوردەك بالالرى آراسندن بر آزغنراغى يوگرب كيلب شيكلسز اوردەك بالاسينڭ موينندن تشلەبده آلدى.

آنا اوردەك اوزينڭ بالاسينى قزغانوب، آيروب آلدى‌ده: «نيك آشكار تيمەسڭ، اول سيڭا تيمى‌بيت!» ديب آزغن اوردەك بالاسينى شلتەلى باشلادى. آزغن اوردەك بالاسى برچيتكەرەك كيتوب: «نيك‌صوڭ بيك‌قونسز وبرمزگەده اوخشاماغان بيگرەك زور، شوڭار كوره بر آز بولسەده صوقغالاب قالماقچى بولدم.» ديب مغردابقنه جواب بيردى.

مونه، آنااوردەك، بالالرى‌بلان ايسپانسكى‌اوردەك‌يانينه كيلب‌هرقايسى تعظيم بلەن‌باشلارينى ئيديلر. ايسپانسكى اوردەك وقار بلەن قوناقلرنى قارشى آلوب: «خوش كيلدڭز قوناقلر، رحيم‌ايتڭز، هرنى‌تكلفسز، اوزيورطڭزداقى كبى‌بولڭز، ديدى وآنااوردەككه قاراب‌دخى: بالالرڭز بارسيده‌بيك‌ماتورلر: لكن خاطرڭزگه آور آلماڭز، بوبالاڭز بر آزشكلسز رەك ايكان ديدى.

آنا اوردەك: درست، بر آز كيلشسزرەك، لكن اوزى بيك مرحمتلى، هيچ باشقەلرغه جبر تيوره طورغان توگل، يوزەرگەده بيك اوستا، اول يمورقه اچنده اوزاغراق ياتدى. شونڭ اوچون بر آز باشقەلرغه قاراغانده قونسزراق بولغاندر، خير، آنڭ اوچون ماتورلق اول قدر كيرەكده توگل، چونكه اول آتا، زورايا، باشقارور ئلى، شونسيده بار اوزى بيك قوتلى هم صبر

ونحمللی.» دیدی. وشول کوندن آنا اوردەك اوزینك بالالری بلەن قوشلر آزبارنده قالدی. لکن شکلسز اوردەك بالاسینی باشقه اوردەکلر هر وقت قینیلر وآنگار تورلی جفا وظلملر قیلالر ایدی، حتی طاوقلر، ئەتەچلر وهندی طاوقلر اوزلرینك اوزون طرناقلری وقاناتلری بلەن تورلی تورلی جبرلر قیلا ایدیلر.

بیچاره شکلسز اوردەك بالاسی، نیحال اینەرگەده وقایا قاچارغەده بلمیچه وزیمنك شکلسزلیکینه پوشونوب هرتورلی ظلم وجبرنی یوطا وممکن قدر هر قوشدن قاچا ایدی.

شول روشده قوشلر آزبارنده اولگی کون اوتسەده، ایکنچی کون بیچاره اوردەك بالاسینه اولگی کوندنده آورراق بولدی: بیچارەنی هر قوش قوالی، حتی اوزینك سگللریده: «نیك قونسزسك، سینك اوچون بزاوبالامز، نیك ایچماسه سینی ماچی آشامی، قیاقتسز دیب قوالی باشلادیلر. اول باشقه قوشلر، اوردەکارنی سوبلرگەده یوق، توگل مونی اوز یقینلرینه کیترو، حتی ازلەب، آرتندن قووب، قووب طالی باشلادیلر.

بیچارەغه صیبنور اورنی قالمادی، باردم ایتەر جان أییەسیی طابلمادی.

بر وقتده آناسیده: «بالام، قایاده بولسه بزدن یراغراق یرگه کیتەر ایدنك، کوزم کورمەسه؛ جانم اول قدرده رەنجمەس ایدی. یوق ایسه اوستکه قاراب هر وقتده جانم ئەچتوب طورا» دی باشلادی. اوردەك بالاسی اوز آناسندنده بو سوزنی ایشتکاچ تمام امیدسز بولدی.

مونه بر وقت قوشلرغه آزق بیره طورغان خدمتچی قز مونی آیاغی بلان تیبب: « بو قدر قونسز بولورسك ایکان، کیت. کوزیمه کورنمه بدبخت!» دیب قوشلر آراسندن قوالاب چقاروبده یباردی.

بیچاره اوردەك بالاسی بر آز فکرلەب طوردیده آخرالامر، میگا مونده اورن طار ایکان؛ هر کمدن جبر، ظلم کورب مونده طورغانچی، کیتکانم بخشی بولور دیب چیتەن آرقلی سیکروب چقدی، چیتەننك ایکنچی

یاغندەغی چیچقلر مونڭ سیکروب چقغانینی کورگاچ قورقشوب شاو ایتب اوچوب کیتدیلر. بو بیچارەنڭ مونی کورگاچ، مین بیگرەك یەمسزمن آخری، بتون قوشلر میندن قاچالر دیب بیگرەك خفاسی آرتدی. چیتەلدن چقو بلەن بیچارە آرتینەدە قارامیچە طوب طوریغە بوگروگە طوتندی، بارا، بارا طورغاچ بیك کوب کییك اوردەکلر بالا چقاروب اوطرا طورغان برکولگە کیلب یتدی. وقت کیچکە قارشی بولغانغە بو مسکین بر قامشلققە کروب، یاشرنوب، بوگروب، کیلوب آرغانلقدن، توننی طنچ یوقلاب اوتکاردی.

ایکنچی کون ایرتە بلان کییك اوردەکلر اویانوب، مونیٔکورو بلەن تورلیسی تورلی یاقدن چولغاب آلوب: «سین نیندی قیافتسز جانوار ایکانسڭ دیە باشلادیلر.

بو بیچارە بولارنی کورب بردن قورقووندن، ایکنچیدن قارت اوردەك یانینە بارغاندە آناسینڭ أیتکان سوزارینی کوڭلندە طوتوب بولار آلدندە تعظیم بلەن باشینی بوگوبکنە طوردی.

کییك اوردەکلردە مونڭ تعظیم بلەنگنە طورغانینی کورب، خیر، سینڭ یەمسزلکڭ بزگە ضرر ایتمی' بزنڭ یانمزدە قالساڭ قال، لکن بزنڭ بالالر یەمزغە أیەلەنەسی بولما، اگر آندی فکرڭ بلونسە، بز سینی بو کولدن قوارمز... دیدیلر.

بو بیچارەدە قایدە آندی فکرلر بولسون، شول کولدە قالوب، بولغانچق صونی اچەرگە رخصت بیرسەلردە مڭ مڭ شکرانەلر قیلاسینی آڭلاتدی.

بر ایکی کون شول کولدە راحت طورغاچ' اوچنچی کوندە بو کولگە کییك قازلر اوچوب توشدیلر وبو بیچارە اوردەك بالاسینی کورولری بلەن قیافتسز ایکانینی سویلەدیلر، بو بیچارە اوزینڭ قیافتسزلکینی هر قوشدن ایشتە کیلگانگە بو سوزگە بردە عجبلنمیدر ایدی.

قازلر یا ڭادن سوز باشلاب: «خیر، بزگە ضررڭ بولماس، بر شرط بلەن یولداشلققە قبول ایتەمز، شرطمز شول: اگر اوچار قوشلقنی قبول ایتسەڭ، موندن یراق توگل برکول بار، شول کولگە اوچوب توشەرمزدە آندە بر نیچە

جماعت کیبك قازلر بار، شونداغی قازبالالرندن برسینه ئوبله‌نورسك وراحت عمر کیچررسك. دیب ئه‌یتیب‌بترمدیلر، بر یاقدن‌شارط، شارط ملطق‌طاوشی ایشتله باشلادی، بو بیچاره قورقوویندن کوزلرینی یوموب، باشینی آلغه صالوب طوردی، بر آزدن ملطق طاوشی باصلغاچ کوزلرینی آچوب‌بیه‌رسه،نی کوزی بله‌ن کورسون، آلدنده‌قانغه‌بویالوب ایکی قازیغلوب یاطالر، ملطق توتونی بتون صو اوستینی قابلاغان، قورقووندن اولم درجه‌سینه جیتوب کوزلرینی یا ئادن یوموب طوردی.

بر آزدن کوزلرینی آچسه، آلدنده آغزینی آچقان بر انتی کوردی آوچیلرده صازلقنی چولغاب آلغانلر. شول وقتده اورده‌ك بالاسی اوزینك قیافتسزلـکینه قوواتوب: نیقدر شکلسز ایکانمن؛ انده قابارغه جیره‌نوب‌طورا دیب تیزگنه قامش آراسینه کروب انتدن قاچدی.

بر آزدن طاوش باصلغاچ اورده‌ك بالاسی قامشلق آراسندن چغوب بر یاقغه طایا قایا باراسینی اوزیده بلمیچه بیك قـاتی یوگردی، اوزی قورقا وحالدن طایا ایدی، بتمسه طاغی بیك قاتی‌جیل توللغانلقدن اورده‌ك بالاسینی جیرگه کوتارب، کوتارب بەره ایدی.

کوب چقالر کورب بارا طورغاچ آخردن بر یورط یانینه باروب‌یتدی، بو یورط شول قدر طوزغان وایسکی ایدی،که قای یاقغه آویم ایکان دیب اویلاب طورغان شیکللی گنه طورا ایدی.

یورطنك‌ایشوگی‌برگنه‌طوبساغه ئلنوب‌طورغانغه کوره، ایشکنك‌توبه‌نگی یاغی اورده‌ك بالاسی کررلك آچق ایدی،اورده‌ك بالاسی آقرونغنه، یورط اچینه کروب میچ یانینه بر پوچماقغه‌غنه چوگب اوطردی.

یورط اچنده بر قارچق، بر ماچی وبر طاوقدن باشقه هیچ جان أیه‌سی یوق ایدی، قارچقنك بتون ملـکیده شول حیوانلردن عبارت ایدی. ماچی. قارچق یانینه کیلب آرقه‌سندن صیپانقانده، مررر، مررر ایتب قارانغیده آرقه یونلرینی قیملداتوب یالطراتا ایدی، طاوق قارچقغه زورزوریموزقالر

صالا ایدی، وشونك اوچون قارچق بولارنی بیك سویه وهر وقت ماچی‌غه اوغلم وطاوقغه قزم دیبکنه دهشه ایدی.

ایرته‌سی کون ایك اوّل اورده‌ك بالاسینی ماچی کوروب میاولی باشلادی. آنك طاوشینه طاوقده قطقلدی باشلادی وبو طاوشقه قارچق یوقوسندن اویانوب، بونی حال؟ موندی طنچسزلقغه سبب نی؟ دیب اوبلی باشلادی. طاوش همان قوتله‌نه باره وقارچق‌نك شبهه‌سی آرطا ایدی.

آخر الامر قارچق چدی آلمادی، اورنندن طوردی، ماچی بله‌ن طاوق جیبلغان اورنغه کیلب بوکلوب قاراسه، طاوق بله‌ن ماچیك ایکی اورته‌لرنك قورقغاندن اولـگان کبی ایده‌نك پوصقان اورده‌ك بالاسینی کوروب حیران بولوب، مونه طابش، مونه بایلق، قاراسانه نیقدر بختلیمن، «بر کشینك بختی آچلا باشلاسه اوز اوزندن طاشی ایکان» دیب، شادلغندن نی اشلرگه بلمی، اوز اوزینه: «مونه ایندی میندہ اورده‌ك یمورقاسیده بولور طوقته ایندی صناب قارارغه کیره‌ك، دیب اورده‌ك بالاسینی بر ـــ ایکی جمعه صاقلاب هر کون یمورقه کوته‌باشلادی. لکن نیقدر کوتسه‌ده فائده‌سز؛ اورده‌ك بالاسی آتا بولغانغه کوره یمورقه صالمی ایدی.

ماچی اوزینی یورطده خواجه شیکلی وطاوقده صاحبه (خازایکا) شیکلی حساب ایته‌لر ایدی ماچی بله‌ن طاوق اوز آرا سویله‌شکانده اوزلرینی بیك معرفتلی گه صانـاب وگویا آلارغنه دنیا طوطقاسی بولوب طورغان شیکلی ایتوب سویله‌شه‌لر ایدی.

اوز آراسویله‌شکان وقتلرنك طاوق اورده‌ك بالاسینه: „سینك یمورقا صالورغه قدرتکدن کیله‌می؟ یوق، آلای بولسه تیك اوطر، الوغلر سویله‌شکانك قاطشما.

ماچی ـــ میاولارغه قدرتکدن کیله‌می؟ یوق، آلای بولسه تیك اوطر، سویله‌شمه، دیلر ایدی.

طاوق بله‌ن ماچیدن موندی قاتی سوزلر ایشتکاچ، بیچاره اورده‌ك بالاسی بتونلای امیدسز بولوب قالا ایدی.

برکون نه‌رەزه آچلوب طشدن جیل‌س هوا کره باشلاب، قویاشنك یافتیلغی استیناغه توشدی. مونه اوردەك بـالاسیده، بوهوادن راحتل‌نوب: «طاوقغه قاراب: «ایخ صوده چومب، چومب یوزسه‌ك ایدی»دیب سویلی باشلادی طاوقن یوزینی صتوب: «بونیندی یا گا خبر طاغی، اشسزلکدن تورلی، تورلی بوش فکرلر بل‌ن باشگنی بورچوب طورا طورغان مخلوق بولورسك ایکان، یا یموزقا صال، یا میاولا، یوق بار فکرلرگنی بیك تیز اونتورسك"دیدی.

اوردەك بالاسیده طاوقغه جواب بیروب: «ای طوغان، اگرده صوده یوزو نیقدر حضور ایـکانینی بلسه‌ك ایدی، موندی سوزلـر سویل‌ه‌س ایدك»دیسه‌ده طاوقغه بوسوزلر کولکیکنه طویولا ایدی.

ـــای‌بیچاره‌سینده‌بر سوز سوبلیم دیب ئه‌یته‌طورغاندر سك،میگا اشانماساڭ ماچی‌دن صوراب قارا، اول برنچی عقللیلردن؛ اول نی ئه‌یتور، مین اوزمنی آراغه‌ده کرتمیم ایندی، آگارده اشانماساڭ خواجه‌مزدن صورا، اول عقل چیشمه‌سی، اول بو سوزگه عجبکه قالور.

اوردەك بالاسی ــ یوق طوغان، مز برگزده صوده یوزونك قدرینی بل‌ه طورغاندن توگل، احتمال بوسوزلر یمه آچوگده کیلور؛ لـکن....

طاوق ـ ئلله سین ایندی اوزگنی بارمزدن عقللیراق صاناماقچی بولامسڭ؟ ایندی مین سیگا گوزل مصلحت بیروب ئه‌یتووم ـ قوی زنهار موندی بوش فکرلرگنی باشگدن چغار، حاضرده جلی اُیوده نیندی بر جمعیتن طوراسڭ،کیره‌ك یاراغڭ اوچون هر قایومز گوزل مصلحتلر بیروب طورامز. خیر، بیرگان مصلحتلرمز برده فائده بیرر شیکلی توگل. بیگره‌ك عقلسز مخلوق ایکانسڭ، خیرلی بولسون، موندن‌آری سیگا باش واطوب مصلحت بیروب طورووبله نیوش توگل ایکان. اویلاب قارا، مین سیگا ناچارلق تل‌ه‌میم،خیر، سین میندن بعض وقتده خاطر قالوردای سوزلرده ایشونه‌سڭ، لـکن حق دوستلق بولغاچ شولای بولمی حالی یوق، مونه مینم آخرغی سوزم: «یا یموزقال صال، یا میاولارغه طرش هم اویره‌ن.»

اوردەك بالاسى ــ يوق بولاى بولسە مينم موندە طورر حالم يوق. طاوق ــ طورا آلماداك بار. بزنك كبى عقللىلر بـاننده فائده كوره آلماغاچ دورت باغك قبله، ديب سوزينى كيسلدى.

كونلرده بر كون اوردەك بالاسى آيونى بوش كورگاچ، وقتنى غنيمت بلوب، چغوب كيتدى. بارا، بارا طورغاچ بر صوغە بارب يتدى. صونى بيك طانسقلاغانغه كوره، كرووى بلەن چوما باشلاب، آندن، يوزەرگە طوتوندى. صو اوستنده بر آز كونەرلوب، قاناطلرينى سلككوب، كوار صوغە چوموب، مونـە قايده راحت، مونـە قايده حضور، مينم اوچون دنياىى صـو آلسە نى قايغى ديب كيفى وصفاده قالدى.
بر نيچە وقتدن صونك دوسنلانو نيتى بلەن، كول اوستندەگى باشقە اوردەكلر يانينه باروب قاراسەدە، آلار، مونى يەمسزلگى اوچون اوز آرالرينه قاتشدرماديلر.

شولاى ايتوب كونلر آطەلر اوطب اوردەك بالاسى بالالقدن چغوب، قاناطلرى قاندى واوزيده طازاردى، لكن بو وقتلرده كوز يتوب، يافراقلر صارغايوب قويولا باشلاديلر، هوا صووقلانوب قوتلى جيللر ايسه باشلاديلر. صو اوستى صارى يافراقلر بلەن طولدى. كوكده قارا بولوطلر كورنە باشلادى. قارغەلرده صووقدن زارلانوب قارق! قارق! قچقرا باشلاديلر.

بيچاره اوردەككە حسرت‌ايشگى ينە آچلدى، حالى مشكلگە ئەيلەندى، بر كون اوردەك قوياش باتار آلدندن كوككە كوتەرلوب قاراسە جيكە تزلگان شيكللى بيك كوب آق قوشلر اوچوب بارغانينى كورب، بار قوتى بلەن آلاردن مدد صوراب قچقردى. لكن نى فائده، آلار برده التفاتده اينميچە يوللرينى طوتوب اوچوب كيتديلر. اول، آق قوشلرنك قش صالقوننن قورقوب جلى طرفقه اوچوب بارولرى ايمش.

اوردەك بيچاره بولاردنده ياردم كورمگاچ، بيك اميدسزلەنوب قالدى قوياش اينگاچ هوا بيگرەك صالقونايوب، چيتلردن صوده قاطا باشلادى. صونك قاطووى دقيقە صاين آرتوب آخرنده مونك يوزوب طوروى بلەن بارى شول

اورنغنه قاطمیچه قالدی. بر آز وقت اوتدی اول اورنده قاطا باشلادی. مونی کورگاچ اوردەك بوز اوستینه چقوب نیچك کیرەك آلای تونی اوتکاردی، لکن بوز اوستندن قوریغه چقارغه قورقا ایدی.

ایرتەسی کون کول قریینه برکشی کیلب، بوز اوستنده اوردەك کورگاچ، آنی قوریغه قووب چقاردیك قولطق آستینه قستروب یورطینه آلوب قایتوب کیتدی

ایوده اوردەك راحتلانوب، جلنوب طورغان وقتده یورط خواجەسینك بالالری اوردەکنی قوالی باشلادیلر. اوردەك قورقوودن اوچا باشلادی: ایو اچنده اوچا، اوچا اول اوستالده سوت بلەن طولی چولمەککه توشوب، آندن چقوب، مای بلەن طولی کیسمەککه توشوب، آندن هم چقوب، اون بلەن طولی کیسمەککه راست کیلوب تمام اونغه بویالوب وشول ماجری‌غه خواجەنك خاتونی ایوگه کروب، نرسەلرنك آستی اوستنه کیلگانینی واوردەکنك شیطان قیافتینه کرگانینی کوروب، قولینه طایا آغاچی آلوب وبالالرده طایاق طوتوب مونی ایودن قوالی باشلادیلر. بختکه قارشی ایشك آچق بولغانلقدن طشقه اوچوب چقدیده یاکا یاوغان قارغه باصقان صاین جقولا جقولا عاجز بولوب بتدی.

آخر الامر اوچا اوچا اوچوب کیتب برکول یانینه باروب توشدی. اول کون جلی بولغانلقدن طوکغان بوزلر تکرار اروب، کول بوزدن آرنغان بولغانینی کوروب، صوغه اوچوب توشدیده جونلرینه یابشقان اونلرنی جووارغه کرشدی.

اوردەك ینه صووقلر بولوب کیتب، ینه صو قاطا قالسه، حالینك ناچار بولاسینی اویلاب. بولای طوررغه باراماس، اوچوب یراق یرگه کیتەرگه سفر قیلورغه کیرەك دیب اوچارغه اویلادی. هم بسم الله دیب صودن اوچوب کیتدی. اوّل برآز جال ایتوب آندن صوك کوبرەك اوچوب، طاغی برآز جال ایتب اوچووینی همان آرتدرا بارا ایدی. اوچوب کوبرەك کیتکان صاین هوا جلیلانا بارا ایدی.

شولای ایتب نیچه کون، نیچه تونلر اوچا طورغاچ، بیك جلی بر طرفقه باروب جیتدی. ینه بر آز اوچدی. بر ماتورغنه آغاچلقلر آراسنلاغی کولـگه باروب جیتدی، کولنك تیره‌سنده یوکه آغاچلری ایدی وکولدن یراق تو گل بر یرده بیك ماتور باغچه واول باغچه‌ده آلما آغاچلری چه‌چه‌ك آطوب اوطرالر، هر طرفده تورلی قوشلر ئللہ نیچه تورلی کویلر بلہن‌صایریلر ایدی.

کولنك ایکنچی یاغنده بیك کوب آق قوشلر یوزوب یورگانگه کوره، کول اوستی چوار بولوب اورا ایدی. اورده‌ك بو اورنده بیك راحتلہنسه‌ده کول اوستنده‌گی آق قوشلردن قورقوب بر آز راحتسزلہنه ایدی. لکن آق قوشلر مونك یانینه کیلب بخشی معامله قیلا باشلاغاچ اول خفاسیده بتوب تمام طنچلاب قالدی.

مونه باغچه‌نك بر طرفنده بالالر قوللرینه ایکمك کیسه‌کلری طوتوب کول قربینه کیلوب آق قوشلرنی چاقرورغه طوتوندیلر.

آق قوشلرده هر کونگی ضیافتنی خاطرلرنده طوتوب، بیك آشغوب بالالر طرفینه یوزه‌رگه باشلادیلر، بو آق قوشلر آرتندن اورده‌کده قالوشمی یوزوب باردی، بالالر مونی کوروبلہن: «قاراسانه، نیندی‌ماتور قوش! قایان کیلب چقدی بو، تیزگنه ئه‌نیکه باروب ئه‌یتیك، اولده کیلب قاراسون.» دیب قول چابوب یوگروب آنالری یانینه سویونچی آلورغه کیتدیلر.

بر آزدن بالالر بلہن آتا آنالری بر زور جمعیت بولوب کیلب هم تکرار صوغه ایکمکلر طاشلاب قوشلرنی صیلارغه طوتوندیلر.

اورده‌کده اولگی کورگان مشقتلرگه صبر وتحملی وآلاردن چقار اوچون هر تورلی طرشووی وسفر مشقتلری یوکلہوی سببلی شوندی راحتکه ایرشوب بختلی بولدی.   فاتح امیرخان.

(آندرسه‌ندن)

یاردم! یاردم!

«ادبیات قاپچغی»ندن.

ای کوز نورم، بالاقایلرم! یلی اویده، آتا آنالریکز یاننده طورەسز، طامافکز طوق، اوینی سز، کولەسز. آشیسکز کیلسه آنا کزدن صوریسز، سوت، قاطق، قایماق، کومچ، بال، شکر، یلی آش، بارده سزنك آلدکزده! لـکن بیلەموسز، بالاقایلرم؟ سزنك شیکللوك کچکنه بالالر بار. فقط آنار بیك بوبوقلر، توسلری کیتکان، ایتلری کیبکان، کوزلری باتوب کرگان، هیچ اویناب کولەسیلری کیلمی، آزغنه بر سوز آیتسەکده کوزلردن یاش چقـا! بونلر نیچون بولایدر؟ بالاقایلرم بیلەسزمو؟ ای بغرلرم؛ بونلر آچلردر. شوندی آچلر هر یل دیورلك بولوب طورادر. بولار بزنك قرداشلرمزدر. بونلردن بعضیسینك طوره طورغان یرلرنك بو ییل آشلق بولمادی، بو آچلق بولغان یرلرده آشارغه کومچ توگل، قـاره آرش ایکمگی‌ده ینمیدر. آشاغانلری ایمن چیکلاوگی ایله آلابوطەدن قوشیلوب یاصالغان قاره بالچق توسلی بر نرسه. تشلاسەلر واتامی، چاینانسەلر ایزلەی، صوورسەلر تمی یوق، بو بیچاره بالالرنك آتا آنالری فقیرلکدن، یوقلقدن تمام آبدراغانلر. نی اشلرگەده بیلمیلر، بوکچکنه گنه سزنك شیکللی صبی بالالر آتا آنالرینك کوزلرینه تیلمروب قاراب طورەلر، بالالرینی نه قدر قزغانسەلرده آلارغه آشاتورغه بر نرسەلرینك بولماغاچ بو آتا آنالر بالالرینك اوستلرینه قاریلرده، کوزلردن ملدر ملدر یاشلر آغا. ای یاربم! بزنیك دنیاغه کیلدك دیلر. بو بیچاره بالالر آچلقدن، یلی آش کورمگانلکدن آوریلر. اوستلری آلاما، در در قالتراب اوشیلر. بیك کوبلریده اولەلر. سزنك شیکللی دنیا قـایغولردن خبرسز اولەرق اویناب کولوب اوطورەچق وقوانوب سبق اوقیەچق یرده بو مسکینلرنك بولای بوبوغوب صارغایوب، کشی کوزینه قاراب تیلمروب اوطرولری نه قدر قزغانچ بر اشدر، بالاقایلرم!

سزنڭ شیکللی گوزل گنه بولوب اوسه‌رگه طورغان کچکنه، ایمچاك بالالری، گرچه بر نرسه‌دن‌ده خبرلری بولماسه‌ده تلله نیندایین موکلی، نچکه، آچی وبوره‌کنی باررلق، عرشنی تتره‌ترلك طاوشلر ایله بوولوب بولوب یلاشه‌لر، آنالرینڭ شفقتلرینه تیلمره‌لـر، ایسکانه‌لر، بیچاره آنـالرینڭ کوکره‌کلرینه آغزلرینی صوزغان بولالر. لکن هیهات! اول بیچاره آنالرنڭ ایمچاکلرنده برطامچی سوت یوق، اول اوزی‌آچ، آنڭ اوزینڭ اینی بتکان، قانی کیبکان، کوزلری باتقان، کوز آللری قارانغولانغان، آچلقدن وصووقدن اول اوزی در در قالطری، بالالرینڭ شول آچلق حالنی کوروب یوره‌گی یاریله. ای بیچاره‌لر! نه قدرده قزغانچسکز!

هر طرفدن قار آستینه کومولـگان صووق وناچار برایوده‌آلاما کیوملی، یابوق، آورو بالالرنڭ آچلقدن تیلمروب، کشی کوزینه موکایوب قاراب اوکسوب اوکسوب یلاب اوطرواربنی بالالرینڭ شول حاللرینی کورگان اوزلرینده آچ وآچلقدن آورو اولان بیچاره آتا آنالرنڭ حاللرینی قارت‌لر وقارچقلرنڭ اکفراشوب آه واه ایدوب طورورلرینی آزبارده‌غی حیوانلرنکله آچلقدن نیشلرگه بیلمایتچه قچقرشولرینی کوز آلدیکزغه کیتروب قاراکز، عزیز بالاقایلرم! بونلرنڭ هرقایوسندن قولاغکزغه نیندایین طاوش ایشتله‌در. هیچ شبهه‌سز: „یاردم! یاردم!“ دیگان طاوشدر. بونلر اوزلرینڭ دین قارداشی، قان قرداشی اولان سزلردن یاردم کونه‌لر. ای کچکنه بالالر! ای ملت بلبللری! اگرسز اوشبو حاللرنی حسابلاسه‌کزده آلدکزده طبق پلاولر، به‌لشـلر، ایت‌لر وهر تورلی نعمت‌لر آنطاریلوب یاتقانده: «ای انکایم، ای انـکایم، بوقدر نعمت‌لر بزگه کوبدر، بونڭ بیك کوبسی بزدن آرتوب قالا، توکیله، ساچیله، اسراف بولا همده بزنڭ شیکللوك کچکنه بالالر بالچق وآلابوطه‌آشاب حالسزلکدن اولارچیك که یتـکانده بزگه‌بو قدر نعمتلرنی‌صایلاب آشاو اویـاتدر، عیبدر، گناهدر، بزاوزمز بونلـرنڭ بررتورلیسینی آشیقده باشقه‌لرینی شول آچ قارداشلرمزگه یباریك دیسه‌کز، وانـکای، کانفیت هـم

چیکلاواله الورغه دیب بیرگان بو بیش اون تین آقچه‌گنی آچلرغه باردم ایدوب بیرر ایچون من غزنه ادارەسینه طاپشره‌من، دیسه‌گز آتا آنالرگزنك کوکللاری بومشار. سزگه رحمت ایتورلر. اوزلری دخیده آرتدرو براق بیررلر. سز نه قدر فاتحه‌لر، خیر دعالر آلورسز، یخشی اسملر کوتارسز، رحمتلر ایشتورسز.

اگرسز کچکنه‌دن شوندایین نچکه کوکللی، شفقت ومرحمتلی بولوب اوسه‌گز زورایغاچده شولای بولورسز، عمرلـك بختلی بولورسز، بوندایین قاره کونلر آدم باشینه کیلوب طوره‌در، اگر شفقت ومرحمت یوره‌گـکه اورنلاشسه انسان ایچون قایغو وحسرت کونلرینده یـگلـلك ایله اوته‌در.

ای عزیز بالاقایلرم! بوسوزلرنی سزگه نیچون یازدم بیله‌سزمو؟ شونك ایچوندرکه: سزلر اولغلرنك، آتا وآنالرگزنك یوره‌ك مایی، کوز قـاره‌سی، بغر پارچه‌سی‌غنه توگل، بلـکه جانلرینك بر کیسا گی‌سگز. سزنك سوزلریگز بیرده یـاتوب قالاچاق توگل، سزنك زار وموکلرگز ایشتلمی اونه‌چك توگل، فقط فرشته کبی معصوم‌سز صبیلرنك تلاوی کرك. سز تلاسه‌گز، بولا، آتا آنالرگزنك قوچاغینه کریگز، کوزلـرینه قاراگزده ای اتـکایم انـکایم، اول بیچاره‌لرغه «یاردم! یاردم!» دیگز. آتا آناگز هیچ شبهه‌سز سزنك سوزلرگزنی ایشته‌چکلردر.

عبدالشکور امینی.

صوغش.

نه حال بو؟ قایلانغان کرهٔ ارض،
قان ایله بویالغان، توتونگه
بونیندی؟ نیندی بو؟ نیچك بارش؟
نی توسلی امید، یا کونومگه؟
شارطلادی پولیمیت، آور طوبلر
قان آقا مونده هم تیکنده،

„الهی باردم..»دیب اولی پوپلر
قورشقان قوللاغاچ تو بنده.
«بزنکی جیکسون»دیب موللالرده
قول جایوب فاتحه بیرهلر.؟..
قزغانچ یکتلر شردالاده
تیلمروب، ایکرهب ئوله‌لر.
وچلی اشتیك بزکبك کروب کیته
آدمنك یومشاق تهنینه،

. . . .

قلچلر چقرداب باروب تیه
ایت یاروب، اچده‌گی سویه‌ککه
قانی پول ؤژلداب باروب کره،
„ا ئکلایغه یا ایسه ایه‌ککه،
تیگیننده یغولا، مونده آوا،
قانینه کوملوب صالداتلر
طوقتاوسز یا ئکفر کوك پولی یاوا
جدامی چیداشا هم آطلر.
آنده اوط، مونده اوط تموغ کبك
یالطری، گورلدی، شالطری،
جیر اوستن قابلاغان قانلی کوبك،
باصارقه آیاقلر قالطری.
مونده باش، آنده قول جایره‌ب یاطا،
تیگنده قابرغا، تز باشی،

. . . .

نجیب دوماوی.

جعفر افندینك صاتاشووی سویم بیکه‌نك ئولمی

«انقراض»دن

جعفر افندی‌قایتوب بر آزحال جیغاچ یا کغادن کیلوب قارایه‌چق بولوب‌قایتوب کیتدی. کورگانین ایشتکانین ترتیبکه صالوب بتوه آلمایتچه بیك آر یغانغه کوره بر آزحال جیبار اوچون یاتوب آلمانچی بولدی. همده یاتدی. باشی تولوب بتکانگه کوره رەتلب یوقوغه کیته آلمادی. کیتسەده یوقوسینك رەتی بولمادی. ئملی نیندی بلغار موزیقه‌لری، بلغار ادیبلری، بلغار عالملری برلن باشی ئەیلانوب بتدی. همەسی برلن برگه ئملی‌نیندی صودن بر پاراخود برلن‌کیته‌لر ایمش، پاراخودده‌اوزون کویگه بلغار چه «قالغان خاطر، اونکان عمر بغل‌ساکن قایتمی‌در.» دیوب یرلی ایمش. کون ماتور ایمش، قویاش یالتراغان ایمش، بیر همان‌قارانغلنه ایمش. کاپیتان بلغار ایمش، اول بر ملا توسلی‌چالمه چاپان کیگان ایمش، لونسه‌انلر بیك زور قورصاقلی ١٩نچی عصر بایلری‌توسلی کشیلر ایمش، همان‌باره‌لر ایمش، باره‌لر ایمش، بولارغه‌بولده بوزلر اوچری ایمش، کون قارانغلنه باره ایمش، مونه بولار قزانده بولدیلر ایمش، قزان قارانغی، قویاش تونولغان ایمش. کوك یوزنده یولدزلرده یلت یلت ایتوب کورنوب کیته‌لر ایمش، مونه سویم بیکه منارەسی توغرسنده بولدیلر ایمش. مناره سلکنه ایمش. مناره کشی ایمش، مناره آوری ایمش، باباغی کاپیتان یته کیلدی ایمش، اول حاضر قاره چالمه صاری‌چاپان کیگان ایمش، کوزلری یالت یولت ایته ایمش،اول منارەنی قاراوچی‌ایمش، اول آنی آودارماسقه‌ترشه ایمش، مناره سلکنگان صایون کوتارلگان بر یته چاپان قستره ایمش ، مونه منارەغه کردی ایمش،مونه تاغی‌سلکنه،مونه آوا مونه‌یته‌ایمش. مونه باشنداغی آبی سلکنه ایمش، مونه آنتق سلکنوی آودی، آبی‌ده کوزدن یوغالدی نگی کاپیتانده اوت بولوب یوغالدی ایمش، قارانغی ایمش، کوزگه نورتساك کورنماس ایمش. مونه جعفر بیلگیوار آرق آتقه آتلانوب، عباض الدین

اوزبك خان برلن اوچوب کیلدیلر ایمش، نماز اوقومافچی بولدیلر ایمش، بر نرسه‌ده یوق ایمش، مونه بر یافدن اولوغ محمدخان چقدی ایمش، اوزاق اونمادی اوز پەك ساریغان، قاره کولماك کیگان سویم‌بیکه‌چقدی ایمش، همه‌سی سویم‌بیکه‌نی کورگاچ آگارغه کیلدیلر ایمش، اول کیلمگن، کیلمگن مین بلدم‌دی ایمش‌ده، جعفر بلگیوارده‌تاشقه ئه‌یلندی، الوغ‌محمد کوزدن یوغالدی‌ایمش. اوزبك خانده‌شونده یغلوب‌اولدی ایمش، مونه‌سویم‌بیکه‌گه ئلله قایدن‌اوزبکنی اولدی. الوغ‌محمدده اولدی، جعفر بلگیوارده اولدی، ایندی سینگنه قالمافچی بولاسنمی! دیگان تاوشده ایشتلدی ایمش‌ده «بندی» دیوب سویم بیکه‌ده یوغالدی ایمش، بوتاوشقه جعفر اویانوب کیتدی، شاپر تیرگه باتقان ایدی. نی‌کورگانون ره‌تلب اویلارغه باشیده‌یوق ایدی. اویانوب کیتوینه سویم‌بیکه اولدی دیگان‌تاوش ایشتلگان کبك بولدی. هم کوڭلینه شوایتوب سویم‌بیکه اولوی اورنلاشدی. هیچ خبر فلان آلماسه‌ده جعفر افندی سویم بیکه اولدی دیوب کیسدروب‌قویدی. ئه‌یلرلرنه‌قاراماده‌بیك تیز ۋافزالغه چابدی. آنده اوچراغان کشیلرنڭ صوراولرینه جواب بیرمایچه، واغزالده‌غی کشیلرنڭ‌مونی بورلیچه‌تعظیم‌قیلولرین، کورمایچه، شول‌ساعت‌پویزغه‌اوتوروب‌کیتدی. هم‌شول کوننی قزان آشه‌اوتارینه کیتدی، قزاندن اوتکانده‌سویم‌بیکه‌باشناسین‌کوردی. واقعا سلکنوب توره‌توسلی ایدی. واقزالدن آتار آلوب‌بیك آشغوب‌بر نرسه‌ده کورمایچه اوبینه‌قایتوب کردی، نیشنمادی، تیتمادی‌توغری سویم بیکه بولمه‌سینه کردی، سویم‌بیکه صاری کییمده ایدی. بولمه قارانغی‌غنه ایدی، لامپایاقتیسیك آزغنه توشوب سویم بیکه‌نڭ یوزینی مولك‌ایتدروب کورسته ایدی. جعفرنی کوروب برلن کوزی آغا توشدی تلی تیگانگه قولی‌برلن کوزی یرلن‌تیز ره‌ك کیل دیگان‌کبك بولاایدی. جعفر بانینه‌باروب تزلندی،قولین اوپدی.کوزندین آقغان یاشلرده سویم بیکه‌نڭ صالقون قولندن آغا باشلادیلر، سویم‌بیکه‌بیك اوزاق جعفرنڭ کوزینه قاراب توردیده، «بندی!»دیدیده جان بیردی. جعفرده قولین توتوب‌اوبوب یغلادیده یغلادیده حالی‌بتکاچ اوزبولمه‌سینه چقوب بر آز

حال جیدی. جعفرگه بالانك ئولی تووین، همسویم بیکه‌نك قوشوی بوینچه «توقتامش» اسملی قوشلوبن بلدردیلر. جعفر بالانی کیتررگه قوشدی کیتردیلر. جعفر افندی آفتق بلغارنك آفتق بالاسی، آفتق اولوك دیدیده هوشسز بولوب یغلدی. ئلل نیندی دارو برلن هوشینه کیتردیلر. لکن جعفرگه هوشلی بولوب وقت اوتکارو هوشسز بولوب تر ودن مك الوش آور ایدی.

ایرته گیسین جعفر افندی زیارت قاز توب سویم بیکه‌نی کومدی. کومگان وقتده قزاندن وباشقه ییرلردن بیك کوب کشیلر جییولغان ایدی. همك پتربورغدن ده بیك کوب جمعیه‌لر طرفندن تعزیه گه بیك کوب کشیلر کیلگانلر ایدی. جعفر افندینك اوتنوی بوینچه تمام مسلمانچه کفنلر تگلوب، وزیارت قازلوب مسلمانچه کوتاراوب بارلوب کوملدی. جعفر افندی اوزینك قایه باراسین، نی اشلی‌سن بلماینچه، اویمه توره آلماغانغه قزانغه کیتدی، بارو برلن سویم بیکه منارهسینه بارسه‌ده، منارهنك توبندن ایشلوبن، همده منارهنك تاشلرین آرچولربن کورگاچ، نیشلرگه بلماینچه شهر بلغارغه یونالدی. آنده باردی.

بلغارلرنك زیارتلرنده تاشلرنی قاراب، آلارنك نیچه نچی یللرده تورولرین ایسابلاب، هم اول وقتده آلارنك نیندی شهرلری بارلغین اویلاب توروب، یوروب آروب بتکاندین صوك منارهغه منوب، بلغارنك اطرافین قارارغه توتـ. منارهنك تاشلرنده ئلله نی‌قدر یازولر یازلغان ایدی. همه تاشده بر کشینك فلان یل کیلوی، فلان کشی برلن کیلولری یازلغان ایدی. جعفر افندی منارهغه قاراب هیچ قاراوچی‌سز، جانسز ترسه نیچه یوزیللر توروین، بلغارلرنك نی‌قدر اشلر اشله گاندن صوکنده؛ نیندی زور خلق بولوب تورغاندین صوکك بتوینه عجبکه قالهایدی. آخردن بو منارهنك شول نیگزی تازه صالنغاندر، بزنك سمه ا‌یمز توتون اوستینا قوروله ایدی. شول سببدن بندك دیوب حکم چغاردی. جعفر افندی کوب اویلی اویلی بر آز ساتاشه‌ده باشلاغان ایدی. آنك کوزینه همان بایاغی کاپیتان ملالر، بایاغی لوتسمانلر، بلغار محررلری، بلغارلر مارش موزیقه‌سی، کورنگان کبك بولا ایدی. سویم بیکه

کورنگان کبك بوله ایدی. تون بولدی، جعفر افندی همان منارەدن توشمادی همان اوبلی، اوزی بلگان بلغار کویلربن یرلی ایدی، یغلی ایدی. مونه باره توره آی تودی، اول الگەری نزاروب چقسەدە بارەتوره بوتون دنیانی تورلندی. جعفرگە آی یافتی‌سندە بلغار زبارتینه بلغار عسکرلری کیلگان کبك بولاایدی. مونه اوزاق اوتمەدی؛ قاب قاره ئلاه قایدن بولوت کیلوب آینی قابلادی، جیل چقدی، منارە اژاژ سزغره باشلادی، جعفر افندی برآز توکا باشلادی. اول اوزینك کییملرینه توروالوب راك بر یوچماقغه اوتوروب تاغی اویلارغه توتندی. مونه موڭلی جیل تاوشینه قالغی باشلادی. کوزن برآچه بربابه ایدی شول آرادە بلغار محررلری کورنگان کبك بوله ایدی. سویم بیکەدە کورونگان کبك بوله ایدی. مونه تاغی جیل اژغررغه توتندی. مونەمناره سلکنه، مونه قوبدی، مونەتاغی جعفر افندی قالغی باشلادی مونه سویم بیکه ئەیلەبندیمی؟ دیدی، مونه تاغی اژلداو، مونه جعفر کوزین آچدی، نی کوزی برله کورسون مناره آوب باره ایدی، جعفر « بندی » دیەرگە اولگره آلمادی. تاشلر باصوب جانی چقدی. آفتق بلغارده اولدی.

محمدعیاض اسحاقی.

بلوط

بالالر تلەگی.

«اخبار»دن. نومر ۷۱ - ۱۹۰۸ سنه.

قویاش چقوشندن قارا بولوط
یاشین اطوب کیلدی گولدرەب،
قورقنچلی حاللر کیلگان کبك
سیکرەدر بنم یاش یوراك.

ياكٔغرلارين سيبدى بر يوزينه
كوزلرندن آقغان ياش كبى،
ئلله آنيده باصوب قاطى قايغى
آقدى ميكان ياش مللرەب.

***

ياش بالالر بورى باشنى آچوب
قاطى ياكٔغر آستنده يوگروشوب
«اوسدر بزنى» بزگه بختمزنى؛
ديه ئلاب نيندى زور تلاك:
«آغوب كيتسون بزنك قارا بخت
گورلەوكارلك برله شالتراب،
بختمز چقسون. سنك آرتده
چققان قوياش كبى يالطراب»

ظريف بشيرى

«تاتار قزى» ندن

جانلى قورچاقلار هم ظور قورصاقلى «آنا»، «تاتار قزينه» قطعى امر بيرديلر.

ـ مونه سيكٔا دورت استينا، اوزك بلەن اوينارغه «ايو» ديگان بر حيوان طابلغانچى، شونلرنى صاقلا، آنلردن اوزكنى صاقلات!

«تاتار قزى» بو سوزلرنك چن معنيلر بن آكٔلامادى. قارا كوچ تفصيل بيردى:

ـ آلتى ئلگيلى تەرەزه سيكٔا قوياش بولور؛ اوينك بيش بولمەسى ياوروپا، آزيا، آفريقا، آمريقا هم آوستراليا بولورلر؛ تەرەزه آلدندەغى ضعيف گل كيسەكلرى اورمانلر، قرلر، باقچەلر اورننه خدمت ايتەرلر؛ قومغان ولەگاندەگى طنچقان صولر سيكٔا يلغەلر، كوللر، ديكٔزلر اورننه يارارلر؛ كومر، قوى مايى، عطرشاه مايى ايسلرندن جيبلغان، صولشلر بلەن آغولانغان هوا

سیڭا بتون یر یوزنده‌گی هوا هوضینه بولور؛ اویگده هر کوننی ایشنه طورغانڭ قچقرش، تبرگه‌ش؛ جلاشلار سیڭا موسیقه اورنینه بولورلر؛ میلیارد یارم عددلی بنی آدم اورنینه ۷—۸ جانلی قورچاقلار هم «آتا»ڭ بولور؛ مگلر چه یللر بنی آدمنڭ اجتهادی بلن وجودکه کیلگان فنلر هم فلسفه اورنینه «مقدس» نادانلقڭ بولور!

حیات بر مرتبه «آه» دیدی، باشقه‌غه حالسز ایدی.

فاتح امیرخان.

مزارستانده.

آغاچلر گورلی سجده قیل، یافراقلر قر، قر سویلیلر
صاندوغاچلر صزغروب صایراشوب، مزارستان‌کوین‌کویلیلر.
باشل چیرم قاتناش آق، چه‌چکه‌لر ئیبلشه‌لر آقرن ییل برلن
آچق صاندق کبی قبراچی اچکه اینگان آپپاق سیل برلن.
مونڭ آپپاق طاشلر توش‌کیورگان. کیرته‌لری آوغان؛ های عمر ا
دیگان‌سوزنی کوڭل قات، قات اوقی، کیل‌چکبز بزده مونده بر.
قاینلقلرده موڭ. شوکت بتکان منگولاك ملن مونده طبطنچ
لکن کوڭللرده ئلله نرسه ئه‌کیه‌ت سویلی‌شول بیك قورقنچ.
طوغان چاقلر اویده، طوواچاقلر، ئولگان بابایلرنڭ باباسی
شول اویلارغه قاتشوب چقر چقر سیسکه‌نده قبر قاپقه‌سی
یوره‌ك قورقه مونڭ جان قالطری، بارده کوڭللرنی قورقته
ونچکه‌رتب اویسز طاش قلبکه، تبارك هم یس اوقوته.

میرعزیزالاوقماسی.

یانچی یخشی اورمانم!

«مرآت» ١٠ نچی نومر

التماس ایتدم بو کونده بن کیلوبن اورمانم
کیل سگا بن تورتایم اوت یانچی یخشی اورمانم
سندین اوتمك بیك مشقت بیلگه بالطه قصطروب
بو مشقت بنسون ایندی یانچی یاخشی اورمانم
بر طرفده هیچده بوقدر بر یورورایرکون برم
قایده بارسام ابلا گورسن یانچی یخشی اورمانم
سینده قالدی نیچه طونم نیچه بیشماتم بنم
بوقضا هب سندن اولدی یانچی یخشی اورمانم
ایمدی بو کون آیاغمده بر چاباطهم قالمدی
اشطرم هم بتدی بنم یانچی یخشی اورمانم
هب سینك آرطگده یوروب تنده قانم قالمدی
بو بلادن قورتلایم یانچی یخشی اورمانم
نیچه چانه نیچه آربا طوزدی بتدی سنده هب
نیچه قاموط نیچه آرقان یانچی یخشی اورمانم
نیچه یخشی آطلروم هب اولدی جمله قاق سویاك
قالدی یالغز قوری جانی یانچی یخشی اورمانم
جایگی یملی کونلر اونه کیگاوندن طالانوب
بوزم آغزم بورتنه‌در یانچی یاخشی اورمانم
اوزون آیاق چرکیلری بوزلرم قان ایلیور
بو عذابلر سندن ایرور یانچی یخشی اورمانم
قش کوننده کیلور اولسام طوکه‌در صاقال میبق
بر حالم قالمز صغوقدن یانچی یخشی اورمانم
اویگه قایتسام طوك چاباطه چیشه آلمایدر خاتونم
تیرگاشه‌در تالاشادر یانچی یخشی اورمانم
بر قزو میچ کیراك بولا کیبتر ورگه چاباطه
*) اشطر ومع برده قالمای یانچی یخشی اورمانم

عبدالرشید ابراهیمف.

---

*) آیاقغه چورنی تورغان چوپروك چلغاو

حکمتلی ئەتەچ

«آلتون ئەتەچ»دن.

بورون اوتکان زمانلردە، مەمەت آطلی هرات خانی،
الوغ دانلقلی خان بولغان، جهان خلقی آنی طانی.
ایکان؛ یعنی بو دنیادە، برنچی پاطشا دیب صانی
مەمەت خان چیت خلقلردن، آلا بولغان الوغ دانی

صوغشسە: «در!»دە «در» تترەتکان اول بوفانی دنیانی،
چغارتقان چیت خلق آوزندن اول کوب آە وآفغانی.
بارا طورغاچ اوصال اشدن تمام طویغان مونڭ جانی،
صقالغە آق دە کرگاچ طاشلاغان آرطینە دنیانی.

صوغشمی باشلاغان هیچ کوڭلی قایتقان حالدە آزلقدن،
خدایی برکشیدەی طورماغان بردە نمازلقدن.
بر آیدە اوتمەگان هر یاقغە خان‌نڭ حالی فاشلانغان،
برە کورشی خلقلرغە: «هرات خانی جواشلانغان!»

یاوزلر سرنی بلگاچ، آڭلاغاچ خانغە نی بولغاننی،
طوطونغانلر طنچسزلارغە هر یاقدین مەمەت خاننی
مەمەتکە دولتینڭ چیکلرن صافلارغە «چیت»لردن،
طنچ بولەق اوچون هر دورت طرفلردەغی چیکلردن.

تیوش بولغان حاضر صانسز، حسابسز عسکر آصرارغە
طورەلر فارشی دشماننی فوا یوقلامی عسکردە
طروشەلر ولکن بارچەسینە اولگورەلمیلر،
طولی دورت یاقدن دشمان بر ساعتدە تیك طورالمیلر.

(پوشکیننڭ „Сказка о золотомъ пѣтушкѣ“ نام حکایەسندن آلنمش)

مەمەت خان عسکری دشمان کوزوب طورغان‌ده مشرقدن،
مونە کیلوب چقالار تون یاغندن یاکە مغربدن.
مەمەت خان عسکری کوتکانده طاودن‌یانیگز جیردن،
قاریلو بی‌حساب دشمان کیلوبده جیتدی دیگەرزدن.

بو حالده نیندی راحت صولق ؟ خان آولاقده چلاب قویە،
تاجن، تختن تمام طاشلاب قاچارغەده تلەب قویە،
بتونلای آبطراب بتکاچ چاقردی خان یاغوچینی،
منجم، فالچی‌نی همده حکیم اسمن طاغوچینی،

حکیمگە: «ای حکیم! مین بیك آور حاللرگە قالدم ؛ » دی
ده کورسەت حکمتکنی: قیلچی براش ؛ قیلچی یاردم» دی.
حکیم بر قایچق آوزینە قولن صالادە صزغانوب،
قویە خان آلدینە شوندن عجب آلطون ئەتەچ آلوب.

هم ئەیتە: «پادشاهم! سین قوطولدق ایندی بیك یاخشی،
عمرگە دولتكدە بو ئەتەچ بولور سیگا صاقچی.
بو قوشنی میندن آل خان. مسجدك باشینه قوناقلات!
جوغارتون سین آثار هر دورت طرفندیدە قارات صاقلات!

مثنوی.

بولمسە بورقو سیگا بو تیك طورور،
کیلسە دشمان عسکری بو قچقرور.
بولمسە دشمان قیلور شونده قرار،
بولسە بورلور قورقنچ یاقعە قارار.
بر طرفقە باقسە دیسە کیکریقو!
بو بورلغان یاقعە سین عسکرنی قو!

حكيمگه پاطشا نى رحمت اوقورغه؟ آپطرى ايندى .
«سيڭا نوسه بيربم؟ ئەيتچى! نى صورسەگده بيررمن» دى،
قزولق برله پاطشا ئەيتەدر: «سينك تلاگـگنى،
مين اشلرمن توقفسز بنونلاى اوز تلاگمەدەى»
بيوك خان مسجدى باشينه بس آلطون ئەنەچ قوندى،
قارى‌هرباقنى! آلنى،آرطنى، اوستنى آستنى،اوك صولنى.
قاغنمى هم چقارمى طندە هرباقنى طنچ كورسە،
اويانغاندای يوقودن قاغنادر قورقنچ كورسە.
بلاكورگاچدە صابرى، قچقرادر: «كيكربقو ققوق !»، دى،
اگر كينسە بلا درحال طورادر تيككنە ـ طوقتى.
ئەنەچنك شهرتى هرياقغه كيتدى ايندى قاشلاندى،
صوغشدن طارتدى قولنى چيت خلقلردە جواشلاندى.
حاضر دشمان كشىلرگە مەمەت خانغه هجوم قايده؟!
ئەنەچ بيكلى آلارنك يوللرين آلدندە آرطدندە.

ع. توقايف

كمدن ياردم ازلەرگە؟

(مايكوفدن)

ميڭا دوستلر، طانشلر هم بلشلر،
حسابسز بيرديلر يخشى كيڭاشلر:
ديديلر «بز سيڭا ياردم ايتەربز،
بر آز صبر ايت مددكە بز جيتدربز،
ديديلر «قورقمەسين هيچ بز بارندە،
كيرەك چاقدە توگەللربز بارندە.»
اشانماسانق توگل بيت، يخشى سوزلر،
بيرە تەملى اميدلر، ياقتى يوزلر،

اشاندم. اجتهادنی طاشلادم مین،
همان اویناب کولەرگە باشلادم مین،
هنوز کوتمکدەمن اشسز یاطامن،
همانده یوقنی بوشقه بوشاطامن.
کوتەم، باردمگه هیچ بر کمسه کیلمی،
آخرده قالدم آچقه کوچکه ئولەی.
شولایده چقدی بر احسانلی مؤمن،
مینم عمرمنی رحمت، ایتدی تأمین،
میکا هر کون بیره اول آش وناتی
ومنت ایتمی هیچ بوق امتنانی،
تلیم آنی قوچاقلارغه، ئوبەرگە:
آکا رحمت اوقوب باشلر توگەرگە،
قوچاقلارغه آنی شول غیر ممکن،
اول احسانلی کشی کم؟ اول مە؟ اول ـ مین

م. توقایف.

معارف کتبخانه‌سی نڭ قرائتدن نشر ایتکان کتابلری:

تین پوچطه ایله تین

١) قرائت ابتدائیه: برنچی بولك معلم ف. آغییف اثری: ١٠ « « ١٢

٢) قرائت ابتدائیه: ایکنچی بولك « « ١٢ « « ١٤

٣) قرائت ابتدائیه: اوچونچی بولك « « ١٥ « « ١٩

٤) چوجق: شهید عونی اثری. ٣ نچی طبع ٨ « « ١٠

٥) مکتب بالاسی: شمس محمد کولته‌سی ٢نچی طبع ٦ « « ٨

٦) ترکی اوقو: احمد جان مصطفی ٢نچی طبع ١٥ « « ٢١

٧) یاڭی قرائت: ع. توقایف ٢نچی طبع ١٥ « « ١٩

٨) اوقو کتابی: حسین ابوذر ٣نچی طبع ٢٠ « « ٢٤

٩) قرائت ترکی: عبیدالله فیضی ـ یوبی ١٥ « « ١٩

١٠) انجو بورتکلری: عبدالله توقایف ١٧ « « ٢٣

١١) قرائت فنیه: ١نچی جزء عبیدالله فیضی مصور ١٦ « « ٢٠

١٢) قرائت فنیه: ٢نچی جزء « تیزدن باصلوب چقا . . .

١٣) بالالرغه نمونه: (اخلاقدن) ٥ « « ٧

١٤) نمونهٔ اخلاق: برنچی جزئی ٨ « « ١٠

١٥) قرائت وزراعت ملا قاسم بیکقولف ٢ نچی طبع ١٢ « « ١٤

١٦) مکتبده ملی ادبیات درسلری: عبدالله توقایف ٥٠ ٦٠

کتبخانه‌مز ممکن قدر هر فنده متخصص‌لری طرفندن یازلغان کتابلرنی‌غنه نشر ایتارگه اجتهاد ایتدیکنی یوقارودەغی نشریاتلرمز بیك آچق کورساته‌در.

شونلقدن معلم افندیلر یوقارودەغی قرائت کتابلرینی کورمگان بولسه‌لر تجربه‌اوچون بررگنه نسخه بولسه‌ده آلدرب قاراولرینی اوتنه‌مز.

همه نشریاتمزنی یاڭی‌دن طبع ایتدرگانده توزه‌تورگه تیوشلی اورنلرنی توزاتوب باصدرامز.

مثلا: «یاڭی قرائت» نڭ ایکنچی باصمه‌سنی بتونلای یاڭا ترتیب بله‌ن اشله‌نوب، بیك کوب یاڭا فنی واخلاق مقاله‌لر ویاڭا شعرلر کرتلوب تکمیل ایتلدی. باشقه‌لرده شولایوق. شوڭار کوره معلم افندیلر هر وقت بزم نشریاتنڭ صوڭغی باصمه‌سینه اهمیت بیرمه‌لی.

مراجعت ایچون آدرس: Казань, ,,МААРИФЪ''

بهاسی ٥٠ تین پوچطه ایله ٦٠ تین.